

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ANTİK ÇAĞ'DA PONTOS, KOLKHİS VE SİNDİKE BÖLGESİ HALKLARI:
MÜCADELE VE STRATEJİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadri Celil KORKMAZ

OCAK-2024

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ANTİK ÇAĞ'DA PONTOS, KOLKHİS VE SİNDİKE BÖLGESİ HALKLARI:
MÜCADELE VE STRATEJİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadri Celil KORKMAZ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Osman EMİR

OCAK-2024

TRABZON

ONAY

Kadri Celil KORKMAZ tarafından hazırlanan “Antik Çağ'da Pontos, Kolkhis ve Sindike Bölgesi Halkları: Mücadele ve Strateji” adlı bu çalışma 01.03.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç. Dr. Osman EMİR	Başkan	☒	☐	
Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU	Üye	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi İlhami Tekin CİNEMRE	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

İmza

Kadri Celil KORKMAZ

26.01.2024

ÖNSÖZ

Eski Çağlardan itibaren insanlara ve medeniyetlere ev sahipliği yapmakta olan Pontos, Kolkhis ve Sindike Bölgeleri, canlıların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duyulan birçok imkâna sahip coğrafyalar olarak dikkat çekmektedir. Çeşitli halkların hayatlarını devam ettirmelerine olanak sağlayan bu bölgelerin temel ihtiyaçların dışında kalan önemli gelir kaynaklarını ve etkin ticaret yollarını da bünyelerinde bulundurdıkları görülmektedir. Hammadde ihtiyacının ve ticari faaliyetlerin hızla arttığı Kolonizasyon Dönemi ile mevzu bahis bölgelerin de dikkatleri üzerlerine çektikleri, değerlerini attırdıkları ve çeşitli egemenlik mücadelelerine ev sahipliği yaptıkları yeni bir dönem başlamıştır. Mevzu bahis gelişim ile bölgede artmaya başlayan Hellen etkinliğinin birçok kesim tarafından bölge tarihinin de başlangıcı olarak dile getirilmesi ve geçmişin pek de dikkate alınmaması gibi bir sonucu olmuştur. Söz konusu bu düşünce ise yerel halkların bölge tarihine katkılarının görmezden gelinmesi ve bütün katkının Hellenlere ithaf edilmesi anlamına gelmektedir.

Bahsi geçen konuların da araştırılmasına katkıda bulunulan bu çalışmada, yerel halkların bölge tarihindeki konumları ve tarihsel süreçteki etkinlikleri incelenmiştir. Söz konusu etkinliğin ortaya konulabilmesi için ilk olarak bölgelerin tarihi coğrafyaları araştırılmış ve insanlar üzerindeki etkileri açıklanmıştır. Coğrafyaların sahip olduğu unsurlardan ve etkilerinden sonra ise yerel halklardan bahsedilmiştir. Bu noktada, yerel hakların geliştirdiği birçok kültürel özellik, coğrafya ile bağdaştırılmış ve mevzu bahis insanların coğrafyaya bağlı olarak bir hayat geliştirdikleri ortaya konulmuştur. Daha sonra ise egemenlik mücadelelerindeki konumları ve eylemleri açıklanmak istenmiştir. Bu doğrultuda da yerel halkların mücadele ve stratejileri ile bu stratejileri ortaya koyan unsurlar üzerine çeşitli incelemeler yapılmıştır. Söz konusu incelemelerin tamamı ile de yerel halkların oldukça güçlü ve adı geçen bölgeler için önemli bir yaşam hikayesi sundukları sonucuna varılmıştır.

Şahsıma karşı desteğini ve yardımını hiçbir zaman esirgemeyen, lisans eğitimimden beri bana yol gösteren ve bu çalışmanın konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen süreç içerisinde verdiği bütün destekten dolayı sayın danışmanım Doç. Dr. Osman Emir'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 10573.

Ocak 2024

Kadri Celil KORKMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ VE ANTİK KAYNAKLAR.....	IX
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. PONTOS, KOLKHİS VE SİNDİKE BÖLGELERİNİN TARİHİ COĞRAFYALARI.....	4-21
1.1. Pontos Bölgesinin Tarihi Coğrafyası.....	4
1.1.1. Iris ve Lykos Vadileri ve Yan Kollarının Oluşturduğu Çekirdek Bölge	4
1.1.2. Yukarı Halys Bölgesi	7
1.1.3. Kuzeydoğu Anadolu (Paryadros) Dağlık Bölgesi	8
1.1.4. Pontos Kıyı Şeridi	8
1.2. Kolchis ve Sindike Bölgelerinin Tarihi Coğrafyası.....	11
1.2.1. Kolchis Kıyı Şeridi.....	14
1.2.2. Kolchis ile Sindike Arasındaki Bölge.....	19
1.2.3. Sindike Bölgesi.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

2. PONTOS, KOLKHİS VE SİNDİKE BÖLGELERİNDEKİ YEREL HALKLAR.....	22-51
2.1. Pontos Bölgesinin Yerel Halkları.....	22
2.1.1. Tibarenler.....	22
2.1.2. Khalybler.....	24
2.1.3. Mossynoikler.....	29
2.1.4. Driller.....	32
2.1.5. Kolchlar.....	34
2.1.6. Makronlar.....	35

2.2. Kolkhis ve Sindike Bölgelerinin Yerel Halkları.....	37
2.2.1. Kolkhlar.....	37
2.2.2. Heniokhoiler, Zygoiler ve Akhaioiler.....	41
2.2.3. Kerketailer.....	46
2.2.4. Maiotailer.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. PONTOS, KOLKHİS VE SİNDİKE BÖLGELERİNİN YEREL HALKLARININ MÜCADELELERİ VE STRATEJİLERİ.....52-74

3.1. Yerel Halklar İçin Mücadele Sürecinde Etkin Olan Ana Faktörler.....	52
3.1.1. Manevi Unsurlar.....	52
3.1.1.1. Savaşçının Duyguları.....	52
3.1.1.2. Liderin Yetenekleri.....	57
3.1.2. Maddi Unsurlar.....	58
3.1.2.1. Silahlı Kuvvetler.....	58
3.1.2.2. Silahlar ve Zırhlar.....	61
3.2. Yerel Halkların Savunma Taktikleri.....	65
3.2.1. Tahkimat.....	65
3.2.2. Nispi Savunma / Geri Çekilme.....	67
3.2.3. Psikolojik Savaş.....	68
3.2.4. Aldatma / Yanıltma.....	69
3.3. Yerel Halkların Saldırı Taktikleri.....	71
3.3.1. Baskın / Pusu.....	71
3.3.2. Meydan Savaşı.....	73
3.3.3. Deniz Harekatları.....	73

SONUÇ VE ÖNERİLER.....75

KAYNAKÇA.....78

EKLER.....89

ÖZGEÇMİŞ.....95

ÖZET

Antik Çağ'da Pontos, Kolkhis ve Sindike Bölgesi Halkları: Mücadele ve Strateji adlı bu tez; Karadeniz'in doğusundaki kıyı şeridi ile bu şeridin yerel halkları üzerine odaklanmaktadır. Coğrafyanın yaşam üzerindeki etkilerinden yola çıkılan bu çalışmada; bölgelerin tarihi coğrafyaları ile yerel halkları incelenmekte ve söz konusu coğrafyanın yerel halklar üzerindeki etkileri ortaya konulmaktadır. Bu şekilde, yerel halkların coğrafyaya bağlı olarak geliştirdikleri yaşamları, ortaya çıkardıkları karakterleri ve kültürleri gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu yerel halkların bölgedeki egemenlik mücadelelerindeki konumlarını ve eylemlerini açıklayabilmek için sahip oldukları stratejiler de detaylıca incelenmiştir.

Yerel halkların mücadelelerine ve stratejilerine dair yerli ve yabancı literatürde herhangi bir çalışmaya denk gelinmemesi nedeniyle bu konu üzerine detaylıca çalışılmış, yerel halkların adı geçen bölgelerin egemenlik mücadelelerindeki konumları ve etkileri ortaya konulmuştur. Ayrıca bu insanların mücadeleleri sırasında ortaya koydukları stratejilerin incelenmesi ile sahip oldukları gelişim ve farkındalık seviyesi hakkında da bilgi sahibi olunmuştur. Yine yerel halklarla ilgili yerli literatürdeki araştırmaların daha çok kaynaklardaki bilgilerin toparlanması ve aktarılması görevini üstlendiği, herhangi bir analizde bulunmadığı ve çoğunlukla birbirlerini tekrar eden yapılarla sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenlerle de söz konusu eksikliklerin giderilmesi için yerel halklarla ilgili bilgilerin güncellenmesi, analiz edilerek detaylandırılması ve anlamlı bir bütün olarak sunulması bu çalışma ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırmaların sonucunda ise yerel halkların batı kaynaklarındaki ve modern çalışmalardaki göz ardı edilışlerinin ve ilkel kavimlerle ilgili kabul gören bazı tanımlamaların hatalı olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağ, Pontos, Kolkhis, Sindike, Yerel Halklar ve Strateji.

ABSTRACT

The thesis which is entitled The Peoples of Pontos, Colchis and Sindice Region in Antiquity: Struggle and Strategy, focuses on the coastal strip which is on the east of the black sea and the peoples of this strip. In this study, which is based on the effects of geography on life; the historical geographies and local peoples of the regions are examined and the effects of this geography on the local peoples are revealed. In that way, the lives which is developed by local peoples and depending on the geography, the characters which they revealed and the cultures are have been tried to show. Also, the strategies they had in order to explain the positions and the actions of the local peoples in the struggle of domination in the region were examined in detail.

Any studies haven't been come up to in the domestic and foreign literature about the local peoples's struggles and strategies. So, this subject were studied in detail. The positions and the effects of the local peoples in the sovereignty struggles on the mentioned regions have been revealed. Also, information has been gained about the level of development and awareness which they have by studying the strategies that the peoples have put forward during struggles. It has been observed that the research in the domestic literature about local peoples mainly undertakes the task of collecting and transferring the informations in sources, not involved in any analysis and usually have structures that repeat each other. For his reasons, in order to remove these deficits, updating the informations about local peoples, analyzing and detail presenting it as a meaningful whole, it has been carried out whit this study. At the end of these researches, it has been revealed that the local peoples are ignored in western sources and modern studies and some accepted definitions which are related to primitive peoples are deceptive.

Keywords: Antiquity, Pontos, Colchis, Sindice, Local Peoples and Strategy

KISALTMALAR LİSTESİ VE ANTİK KAYNAKLAR

- Aesch. *Pr.* (=Aeschylus, *Prometheus Desmotes*)
Aeschylus (1927), **Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes**, (With an English translation by H. W. Smyth), I, Harvard University Press, London and New York.
- AJA
American Journal of Archaeology
- Amm. Marc. (=Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Ammianus Marcellinus (2000), **Roman History**, (With an English translation by John. C. Rolfe), II, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London (The Loeb Classical Library).
Ammianus Marcellinus (2020), **Roma Tarihi**, (Çev. Samet Özgüler), 2. Baskı, Historia Yayınları, İstanbul.
- Apoll. Rhod. *Argon.* (=Apollonios Rhodios, *Argonautica*)
Apollonios Rhodios (2006), **The Argonautica**, (With an English translation by R. C. Seaton), Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
Rodoslu Apollonios (2018), **Argonautika**, (Çev. Ari Çokana), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- App. (=Appianus, *Rhomaika*)
Appianus (1962), **Appian's Roman History**, (With an English translation by H. White), II, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
App. *Mithr.* (=Appianus, *Mithridateios*)
- AR
Archaeological Reports
- Aristot. *Pol.* (=Aristoteles, *Politica*)
Aristoteles (1959), **Politics**, (With an English translation by H. Rackham), Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
- Arr. *Periplus.* (=Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*)
Arrianus Flavius (2005), **Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)**, (Çev. Murat Arslan), 1. Baskı, Odin Yayınları, İstanbul.
- Ath. *Deip.* (=Athenaios, *Deipnosopisticarum Epitome*)

	Athenaios (1957), The Deipnosophistis , (With an English translation by Charles Burton Gulick), IV, VII, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
AWE	Ancient West and East
BAR	British Archaeological Reports
bkz.	Bakınız
CAH	Cambridge Ancient History
Cass. Dio	(=Cassius Dio, <i>Rhomaika</i>) Cassius Dio (1969), Dio's Roman History , (With an English translation by Earnest Cary and P. D.), III, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
Catull.	(=Catullus, <i>Catullus Tibullus and Pervigilium Veneis</i>) Catullus (1921), The Poems of Gaius Valerius Catullus , (With an English translation by F. W. Cornish and M.A.), Harvard University Press, London and New York (The Loeb Classical Library).
CJ	The Classical Journal
CQ	The Classical Quarterly
Çev.	Çeviren
Diod.	(=Diodorus Siculus, <i>Bibliothèque Historique</i>) Diodorus Siculus (1989), Diodorus of Sicily , (With an English translation by C. H. Oldfather) I, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London (The Loeb Classical Library).
Dion.	(=Dionysius of Alexandria) Dionysius of Alexandria (2002), A Commentary on Dionysius of Alexandria's Guide to the Inhabited World , (With an English translation by Yumna Zahra Nadezhda Khan), University College Press, London.
Ed.	Editör
Eds.	Editörler
ETÜT	Erzurum Teknik Üniversitesi Türkoloji
Frontin. Strat.	(=Sextus Iulius Frontinus, <i>Strategemata</i>) Sextus Iulius Frontinus (1925), The Strategems and the Aqueducts of Rome , (With an English translation by Charles E. Bennett), Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library). Sextus Iulius Frontinus (2022), Roma Strateji Sanatı , (Çev. Samet Özgüler), 1. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul.
G&R	Greece&Rome
GEFAD	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi
Haz.	Hazırlayan

- Hdt. (=Herodotos, *Historiae*)
Herodotos (1975), **Herodotus**, (With an English translation by A. D. Godley), I-III, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, (The Loeb Classical Library).
Herodotos (2017), **Tarih**, (Çev. Müntekim Ökmen), 13. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hippokr. Aer. (= Hippokrates, *Peri Aeron, Hydaton, Topon*)
Hippokrates (1957), **Airs, Waters, Places**, (With an English translation by W. H. Jones) I, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
Hippokrates (2021), **Hippokrates Külliyyatı**, (Çev. Nur Nirven), 2. Baskı, Pinhan Yayınları, İstanbul.
- Hom. *Il.* (=Homeros, *Ilyada*)
Homer (1928), **The Iliad**, (With an English translation by A. T. Murray), I, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
Homeros (2019), **İlyada**, (Çev. Azra Erhat ve A. Kadir), 12. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hom. *Od.* (=Homeros, *Odysseia*)
Homer (1945), **The Odyssey**, (With an English translation by A. T. Murray), I, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
Homeros (2021), **Odysseia**, (Çev. Azra Erhat ve A. Kadir), 16. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- JRS The Journal of Roman Studies
- KİD Karadeniz İncelemeleri Dergisi
- Ksen. *Anab.* (=Ksenophon, *Anabasis*)
Ksenophon (1968), **Anabasis**, (With an English translation by C. L. Brownson), Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
Ksenophon (2019), **Anabasis -On Binler'in Dönüşü-**, (Çev. Ari Çokana), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
Ksenophon (2011), **Anabasis [On Binler'in Dönüşü]**, (Çev. Oğuz Yarlıgaş), 1. Baskı, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Liv. *Perioch.* (=Livius, *Ab Urbe Condita Librorum Periochae*)
Titus Livius (2007), **Rome's Mediterranean Empire: Books Forty-One to Forty-Five and the Periochae**, (With an English translation by J. D. Chaplin), Oxford University Press, Oxford and New York (Oxford World's Classics).

- Mela, *Chorog.* (=Pomponius Mela, *De Chorographia*)
Pomponius Mela (2008), **Pomponius Mela's Description of the World**, (With an English Translation by R. E. Romer), The University of Michigan Press, Michigan.
- MÖ Milattan Önce
- MS Milattan Sonra
- OJA Oxford Journal of Archaeology
- Ovid. *Pont.* (=Ovidius, *Epistulae ex Ponto*)
Ovidius (1988), **Epistulae ex Ponto**, (With an English translation by A. L. Wheeler), Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
Ovidius (2000), **Karadeniz'den Mektuplar**, (Çev. Çiğdem Dürüşken), 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)
Pausanias (1918-1935), **Pausanian Description of Greece**, (With an English translation by W. H. Jones) II, Harvard University Press, London and New York (The Loeb Classical Library).
- Phil. (=Philostratus, *The Lives of the Sophists*)
Philostratus (1938), **The Lives of the Sophists**, (With an English translation by Wilmer Cave Wright), G. P. Putnam's Sons, London and New York.
- Plin. *Nat.* (=Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*)
Gaius Plinius Secundus (1961), **Pliny Natural History**, (With an English translation by H. R. Rackham, M. A.), II, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
- Plut. (=Plutarchus, *Bioi Paralleloi*)
Plutarchus (1955), **Plutarch's Lives**, (With an English translation by Bernadotte Perrin), V, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
Plut. *Pomp.*(=Plutarchus, *Pompeius*)
- Proc. *Bell.* (=Procopius, *de Bellis*)
Procopius (1928), **History of the Wars**, (With an English Translation by H. B. Dewing), I, Harvard University Press, London and New York (The Loeb Classical Library).
Procopius (1962), **History of the Wars**, (With an English Translation by H. B. Dewing), V, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
- RE Paulys Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft
- Scylax. *Periplus.* (=Pseudo Scylax, *Periplus*)

- Pseudo Scylax (2016), “Karyandalı Skylaks’ın İskân Edilmiş Avrupa, Asya ve Libya Denizi’nin Çevresindeki Seyrüseferi”, **LIBRI**, 2, 246-307.
- SOBBİAD Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi
- Steph. Byz. *Ethnica*. (=Bizanslı Stephanos, *Ethnica*)
- Bizanslı Stephanos (2006), **Ethnica**, I, Margarethe Billerbeck (Ed.), Berlin.
- Strab. (=Strabon, *Geographika*)
- Strabon (1961), **The Geography of Strabo**, (With an English translation by Horace Leonard Jones), V, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts (The Loeb Classical Library).
- Strabon (2000), **Antik Anadolu Coğrafyası: Kitap XII-XIII-XIV**, (Çev.A. Pekman), 4. Baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sun Zi (=Sun Tzu, *Savaş Sanatı*)
- Sun Tzu (2021), **Savaş Sanatı**, (Çev. Pulat Otkan ve Giray Fidan), 20. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tac. *Hist*. (=Tacitus, *Historiae*)
- Tacitus (1980), **The Histories**, (With an English translation by Clifford H. Moore), II, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts.
- TAD Tarih Araştırmaları Dergisi
- UKSAD Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırma Dergisi
- vb. Ve benzeri
- vd. Ve diğerleri
- Veg. *Mil*. (Flavius Vegetius Renatus, *De Re Militari*)
- Flavius Vegetius Renatus (2021), **Roma Savaş Sanatı**, (Çev. Samet Özgüler ve Kutsi Aybars Çetinalp), 6. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Vitr. *de Arch* (=Vitruvius, *De Architectura*)
- Vitruvius (1931-1934), **On Architecture**, (With an English translation by Frank Granger) I-II, London and New York (The Loeb Classical Library).
- Vitruvius (2021), **Mimarlık Üzerine**, (Çev. Çiğdem Dürüşken), 7. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- yak. Yaklaşık
- Zos. *Nov. Hist*. (=Zosimos, *Historia Nova*)
- Zosimos (1982), **New History**, (With an English Translation by R. T. Rioley), Sydney University Press, Sydney.

GİRİŞ

Anadolu ve onu beslemekte olan bölgeler; tarih boyunca sayısız göçlere ve fetihlere ev sahipliği yapmakta, kıtalar ve çeşitli coğrafyalar arasında köprü görevi görmekte, çeşitli medeniyetlerin ve kültürlerin buluşma noktası olarak ön plana çıkmaktadır. Birçok ürünün yetiştiği, birçok canlının yaşadığı ve sahip olduğu kaynaklar ile insanlık tarihi boyunca etkinliğini daima devam ettiren bu topraklar kendi aralarında bölgelere ayrılmış bulunmaktadır. Antik Çağ'da Orta Karadeniz'in bir kısmı ile Doğu Karadeniz'in tamamını kapsayan Pontos, Kafkasya topraklarını içinde barındıran Kolkhis ve kuzeyindeki Sindike de tarihsel süreç içerisinde birçok gücün üzerlerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı önemli noktalar olarak dikkat çekmektedir. Yoğun ormanlık alanların sağladığı kereste kaynakları, hemen yanı başlarında bulunan Karadeniz'in beraberinde getirdiği balıkçılık olanakları, maden rezervleri, çeşitli bitki ve hayvan türleri ile köle temini gibi Antik Çağ'ın başlıca ihtiyaç maddelerine ve birçok diğer ürüne ev sahipliği yapan bu bölgelerin önemli ticaret güzergahları üzerinde yer almaları da söz konusu hakimiyet isteğinin ana nedenlerini meydana getirmektedir. Mevzu bahis bu imkânların çekici gücü ile zaman içerisinde bu bölgeler farklı kültürlerle tanışmış ve gelişim göstermiştir.

Bahsi geçen gelişimin kolonizasyon hareketine paralel bir şekilde hız kazandığı bilinmektedir. Kolonizasyon hareketinden önceki sürecin pek dikkate alınmayışı, bu noktada yapılan önemli hatalardan biri olarak göze çarpmaktadır. Bölgelerin onlara sundukları doğrultusunda bir yaşam ve kültür geliştiren yerel insanlara dair araştırmaların artması ise söz konusu insanların bölge tarihi üzerindeki etkilerini daha net bir şekilde göstermiştir. Hem Kolonizasyon Dönemi'nde hem de sonrasında bölgeye gelmeye başlayan insanlar ile yerel halkların ilişkilerine göz atıldığında ise barış ya da savaş şeklinde iki farklı senaryo dikkat çekmiştir. Barış senaryosunda her iki topluluğunda birbirlerine katkıda bulundukları ve bölgede ortak bir yaşam geliştirmek suretiyle kültürel birikimi sağladıkları görülmüştür. Savaş senaryosunda ise yerel halkların karşılarındaki güç karşısında her ne olursa olsun hayatta kalmaya çalıştığı ve bugün onlardan bahsedilebiliyor olmasıyla da kanıtlandığı üzere hayatta kaldığı görülmüştür. Bu durum ise bölgelerin tarihinde yerel halkların yadsınamaz bir konumu olduğunu göstermiştir.

Hellenlerin, Perslerin ve Romalıların etkinliklerine paralel olarak Pontos ve Kolkhis hakkındaki bilgilerin artması ile yerel halklar hakkında da malumat sahibi olunmaya başlanmıştır. Söz konusu bilgiler zaman zaman oldukça karmaşık bir yapıya bürünse bile yerel halklara dair bir bilgi paylaşımının hemen hemen her dönemde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum da mevzu bahis insanların yok edilmesi oldukça zor bir kültür meydana getirdikleri anlamına gelmektedir.

Bahsi geçen bu kültürün oluşturulmasında ve korunmasında coğrafyanın oldukça büyük bir desteğini alan bu insanların sadece yaşamlarını devam ettirmekle kalmadıkları, Karadeniz'in doğusunda egemenlik kurmak isteyen güçler için desteği alınması gereken önemli bir faktör olarak ön plana çıktıkları da görülmektedir.

Amaç, Kapsam ve Yöntem

Bu çalışma ile Pontos, Kolkhis ve Sindike Bölgelerinin yerel halklarının yaşadıkları coğrafyaya paralel olarak geliştirdikleri kültürler doğrultusunda çeşitli alanlarda değerlendirilmesi ve adı geçen bölgeler üzerindeki etkinliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Söz konusu halkların verilen bilgiler ışığında; konumları, genel yaşamları ve savaşçı özellikleri ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır. Yerel halklar ile ilgili verilen en eski bilgilere ev sahipliği yaptığı düşünülen Troia Savaşı'na kadar geri giden bu çalışma; Hellen Kolonizasyon Dönemi, Hellenistik Dönem ve Roma Dönemlerini de barındırmak suretiyle yerel halklar ile ilgili bilgilerin gittikçe azalmaya başladığı Antik Çağ'ın sonlarını da kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Bu noktada, yerel halklar ile ilgili bilgilerin özellikle MÖ 4. yüzyıl ile MS 4. yüzyıl arasında yoğunlaştığı da görülmüştür.

Yukarıda bahsi geçen amaç ve kapsam dahilinde *Antik Çağ'da Pontos, Kolkhis ve Sindike Bölgesi Halkları: Mücadele ve Strateji* adlı bu çalışma, üç ana bölümden meydana gelmektedir. *Pontos, Kolkhis ve Sindike Bölgelerinin Tarihi Coğrafyaları* başlığı bu çalışmanın ilk bölümünü oluşturmakta ve kendi içerisinde iki alt başlığa ayrılmaktadır. Pontos Bölgesi'nin tarihi coğrafyası çeşitli başlıklar altında incelenmek suretiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Pontos için anlatımı gerçekleştirilen başlıkların Kolkhis ve Sindike'ye uygun olarak gerçekleştirilmesi ile de birinci bölüm tamamlanmıştır.

Pontos, Kolkhis ve Sindike Bölgelerindeki Yerel Halklar adlı ikinci bölümde ise günümüzdeki Kızılırmak ile Taman Yarımadası arasındaki sahil şeridi takip edilmek suretiyle bölgedeki yerel halklar iki alt başlık halinde incelenmiştir. Söz konusu incelemenin yapılışı esnasında ise halkların fiziki konumları doğrultusunda saat yönünün tersine göre bir sıralanış gerçekleştirilmiştir. Her bir halkın bahsi gerçekleştirilirken de konumları, kültürleri, savaşçı özellikleri gibi belli başlı içerikler benzer bir sıralamanın takip edilmesi ile aktarılmıştır. Halklar hakkında aktarılan bilgilerin belli bir konu sıralaması ile verilmesindeki temel amacı ise olası bir karşılaştırma durumu için sağlanmak istenen kolaylık oluşturmaktadır.

Pontos, Kolkhis ve Sindike Bölgelerinin Yerel Halklarının Mücadeleleri ve Stratejileri adlı başlık ise bu çalışmanın üçüncü ve son bölümünü meydana getirmiştir. Bu başlık altında yerel insanların sahip oldukları gelişim ve farkındalık seviyesine paralel olarak tasarladıkları stratejiler doğrultusunda ortaya koydukları mücadeleler ortaya konulmuş ve sağlamış olabilecekleri bölgedeki konumları hakkında da ciddi fikirler elde edileceği umulmuştur. Üç alt başlığa sahip bu bölümde

yerel halkları mücadele sürecinde etkileyebilecek maddi ve manevi unsurlara değinilmiş ve ardından mevzu bahis insanların savunma ve saldırı taktiklerinin incelenmesi ile çalışmaya son verilmiştir.

Bu çalışmada; araştırmanın konusunun belirlenmesi ve alanın daraltılması, soruların oluşturulması, verilerin toplanması ve gruplandırılması, verilerin analiz edilmesi ve seçilmesi, oluşturulan soruların cevaplarının verilmesi ve araştırma raporunun yazılması gibi işlemlere dayanan tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Kapsamlı bir literatür çalışması ile verilerin toplanması, düzenlenmesi ve analizi yapıldıktan sonra, eleştirel bir yaklaşımla sentez sürecine girilmiştir. Oluşturulan sorulara cevap verilecek şekilde değerlendirme aşamasına geçilmiş ve çalışma sonlandırılmıştır.

Teknik Bilgiler

Giriş ve Sonuç dışında üç ana bölümden oluşan bu çalışmada, Hellence ve Latince olan yer ve kişi adları ile askerî ve yönetici unvanlarının orijinallerine sadık kalınmaya çalışılmıştır. Ancak bazı kısımlarda her iki dile ait terim ve yer adları dilimize geçmiş oldukları halleriyle kullanılmıştır. Ayrıca yerel halkların adlandırılmasında da doğrudan alıntılar hariç Türkçe çevirileri tercih edilmiştir. Bunun dışında “MÖ” ibaresine yer verilmeyen bütün yüzyıl ve tarih kullanımları milattan sonraki bir süreci ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Standart, süreli yayınlar ve terimlere ilişkin kısaltmalar ile antik kaynaklara ilişkin kısaltmalar çalışmanın başında; kaynakça ise çalışmanın sonunda verilmiştir. Süreli yayınlarda ve antik kaynaklarda, *A Companion to Greek and Roman Historiography*’nin I. cildinin 2007 tarihli ilk baskısının XXIV. ile XLI. Sayfaları arasındaki kısaltmalar kullanılmış; ancak burada bulunmayan bazı kısaltmalar için başka kaynaklardaki kısaltmalardan da yararlanılmıştır. Kaynakça kısmında ise, metinde geçen tüm kitap, makale vb. kaynaklar yazar soyadı, yayın yılı biçiminde kısaltılmış olup, bir yazarın aynı yıl içinde çıkmış birden fazla eseri söz konusu olduğunda, eserlerin adları alfabetik sıraya konularak, bunlar (a), (b), ve (c) şeklinde ifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. PONTOS, KOLKHİS VE SİNDİKE BÖLGELERİNİN TARİHİ COĞRAFYALARI

1.1. Pontos Bölgesinin Tarihi Coğrafyası

Her medeniyetin; kurulduğu, gelişim gösterdiği ve dağıldığı bir coğrafyaya sahip olduğu ve söz konusu bu coğrafyanın, bünyesinde barındırdığı özellikler ile yukarıda bahsi geçen evrelerde oldukça etkin olduğu görülmektedir. Su kaynakları, ormanlık alanları, kaya sığınakları, maden yatakları, zengin av hayvanları ve balıkçılık olanakları başta olmak üzere birçok önemli özelliğe sahip olan Pontos'un, eski çağlardan itibaren çeşitli toplumlara ev sahipliği yaptığı bilinmektedir.

Küçük Asya'nın kuzeydoğusunda yer alan ve Pontos olarak adlandırılan bölgenin kuzey sınırını Karadeniz, batı sınırını ve aynı zamanda Paphlagonia ile olan sınırını Halys (Kızılırmak), güneybatı sınırını Galatia Bölgesi, güneydoğu sınırını Küçük Armenia, doğu sınırını ve aynı zamanda Kolchis ile olan sınırı ise Apsarros / Absarros Nehri oluşturmaktadır (Strab. XII.1.1; 3.1-2, 17-18, 39; Arslan, 2007: 16) (Ek 3).

Pontos Bölgesi, sahip olduğu çeşitli farklılıklara göre dört ayrı bölüm halinde incelenmektedir. Bu bölgeler sırasıyla; Iris (Yeşilırmak) ve Lykos (Kelkit Çayı) vadileri ve yan kolları tarafından oluşturulmuş çekirdek bölge, yukarı Halys bölgesi, Kuzeydoğu Anadolu dağlık bölgesi ve Pontos kıyı şeridi olarak ele alınmaktadır (Olshausen, 1978: 438).

1.1.1. Iris ve Lykos Vadileri ve Yan Kollarının Oluşturduğu Çekirdek Bölge

Iris ve Lykos ırmakları ve onların yan kollarının oluşturduğu bu çekirdek bölge; uygun iklim şartları ve verimli toprakları sayesinde güçlü üretime, endüstriyel ve ticari açıdan gelişmesine bağlı olarak da güçlü bir ekonomiye ve hem kendi içerisindeki bölgelerle hem de dışarıdaki komşu bölgelerle bağlantısını sağlayan gelişmiş bir yol ağına sahip bulunmaktadır (Arslan, 2007: 17-18). Bölge hakkında oldukça detaylı bilgilere sahip olduğu görülen Strabon (MÖ 64-MS 19) (XII.3.38), bu bölgeyi bir bütün olarak incelemek yerine parçalara ayırmıştır. Bu parçalardan biri olan ve Halys ile Iris ırmaklarının aşağı havzasında yer alan Phazemonitis (Havza)'in, genellikle ağaçsız ve tarıma elverişli verimli topraklarının olmasının dışında sağlık için faydalı olan sıcak su kaynaklarına da sahip olduğu belirtilmektedir (Strab. XII.3.38) (Ek 1). Phazemonitis'in Phanaroia'ya doğru uzanan kısmında etrafında çeşitli otlakların ve içinde çeşitli balık türlerinin bulunduğu Stiphane (Lâdik

Gölü) olarak adlandırılan bir göl yer almaktadır (Strab. XII.3.38). Magie (1950: 178-179) de bölgede çok sayıda ziyaretçiye ev sahipliği yapan kaplıcaların bulunduğunu ve göl ile kaplıcalar arasında Laodikeia adlı bir kent bulunduğunu dile getirmiştir. Bu yörede eşek, katır, keçi, koyun, sığır ve öküz beslendiği de ayrıca belirtilmektedir (Arslan, 2007: 19). Phanaroia için “Pontos Bahçesi” tanımlamasını yapan Magie (1950: 178), bölgenin zeytin ve asma açısından oldukça zengin olduğunu da sözlerine eklemiştir. Strabon (XII.3.38); bu yörenin kendi döneminde terk edilmiş yüksek ve sarp bir dağın üzerinde bulunan, bol sulu sarnıçlara sahip olan ve Pontos kralları için çok faydalı olduğu düşünülen Sagyion adlı bir kaleye sahip olduğundan da bahsetmiştir.

Phazemonitis’in güneyinde özellikle hayvancılığın ve ormancılığın ön plana çıktığı Gazakene yöresi bulunmaktadır (Arslan, 2007: 20) (Ek 1). Yörenin en önemli kentlerinden birinin de Strabon’un doğduğu Amaseia (Amasya) olduğu bilinmektedir. Doğancı (2018: 674)’nın bölgede polis¹ kriterlerine uyan tek yerleşim olduğunu belirttiği Amaseia hakkında Strabon (XII.3.39) şu ifadelerle yer vermektedir:

Benim kentim, içinden Iris Irmağı’nın aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Zira burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik Iris Irmağı’na doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan surlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine bağlıdır ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler. Bu alan içinde kralların hem sarayları hem de anıt mezarları bulunur. İki sivri tepe birbirine tamamen dar bir geçitle bağlıdır. Burası her iki tarafta kıyidan ve varoşlardan beş veya altı tepe stadia² yüksekliktedir ve bu geçitten tepelere bir stadia’lık, hiçbir kuvvetin aşamayacağı, dik bir yokuş daha vardır. Bu kayaların içinde sarnıçlar da bulunur; fakat kentin bu kaynaklardan faydalanmasına olanak yoktur. Buradan, bir tanesi ırmağa, bir tanesi de boğaza doğru olmak üzere kayalara, boru şeklinde iki tane kanal oyulmuştur. Irmağın üzerine, bir tanesi kentten varoşlara, diğeri de varoşlardan dışarıya olmak üzere iki köprü kurulmuştur; kayalığın yukarısında olan dağ bu köprüde son bulurdu.

Amaseia’nın kuzeybatısında meyve, tahıl, koyun ve keçi yetiştiriciliği ile öne çıkan, Hellenistik ve Roma dönemlerinde Binköy olarak adlandırılan ve günümüzde Suluova olarak bilinen Khiliokomon Ovası bulunmaktadır (Strab. XII.3.39; Arslan, 2007: 21; Magie, 1950: 1067). Khiliokomon Ovası’ndan sonra Halys’e doğru yaklaşırken Amaseia’nın kuzey kısmını meydana getiren ve yaklaşık olarak 500 stadia olan Diakopene (Gümüşhacıköy) ve Pimolisene (Osmancık) yöreleri ile karşılaşilmektedir (Strab. XII.3.39). Daha sonra ise Amaseia’nın batı sınırını belirleyen Babanommon ve Ksimene yöreleri gelmektedir (Arslan, 2007: 22). Strabon (XII.3.39)’a göre Ksimene

¹ Siyasal ve sosyal olarak örgütlenmiş kent devleti (Tekin, 2016: 326). Polis hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bettali, 2021: 61-66.

² 600 ayak uzunluğuna denk gelmekte ve 162–210 m arası kabul edilmektedir (Schulzki, 2008: 774-775).

yöresinde *halai* denen tuzlaların bulunmasından dolayı Halys Irmağı'nın ismi ortaya çıkmıştır. Rodoslu Apollonios (MÖ 3. yüzyıl) (*Argon.* II.365)'un büyük bir uğultuyla aktığını belirttiği Halys hakkında Arrianus (yak. 86-yak. 160) (*Periplus.* XV.2) ise nehrin güneyden değil de güneşin doğduğu yerden yani doğudan aktığını dile getirmiştir.

Amaseia'nın güneyinde bulunan, adını bir tapınak ve rahip kenti olan Zela'dan alan Zelitis yöresi, Skylaks (Çekerek Irmağı) ve Iris Nehri ile çevrili bulunmaktadır (Emir, 2014: 26) (Ek 1). Zela'nın içerisindeki Semiramis Tepesi üzerinde, efsaneye göre Semiramis tarafından, gerçekte ise MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında Sakalara karşı kazanılan büyük zafer neticesinde Pers generaller tarafından Ana Tanrıçaları Anaïtis'e atfen inşa edilen bir tapınak bulunmaktadır (Arslan, 2007: 22). Anaïtis ile diğer Pers tanrılarından olan Omanes ve Anadates adına tapınağın önüne sunaklar inşa edildiği ve adı geçen tanrılar için *Sakaia* adında her yıl kutlanacak festivaller düzenlendiği de belirtilmektedir (Strab. XI.8.4; XII.3.37). Strabon (XII.3.37); Pontos Krallığı zamanında Zela'nın bir kent olarak değil de Pers tanrılarının kutsal bir alanı olarak idare edildiğini, bütün Pontos halkının en önemli sorunlarına ilişkin yeminlerini burada ettiğini, her şeyin efendisi olan rahibin çok sayıda tapınak hizmetkarına, zengin gelir kaynaklarına ve kalabalık bir maiyete sahip olduğunu da belirtmiştir.³

Amaseia'nın güneydoğusunda verimli bir ova olan Dazimonitis (Kazova) ve Dazimonitis'in batısında da bir başka verimli ova olan Gaziura (Turhal) bulunmaktadır (Strab. XII.3.37; Arslan, 2007: 24). Burada bulunan Gaziura Kalesi, büyük ihtimalle Mithradates VI Eupator (MÖ 135-63)'un hazinelerini saklamak için yaptırmış olduğu kalelerden biri konumunda bulunmaktadır (Texier, 2002: 168). Dazimonitis'in biraz kuzeyinde Kappodokia'daki Komana ile aynı adı ve aynı tanrıça kültürünü taşıyan bir Komana (Gümenek) Tapınak Devleti bulunmaktadır (Strab. XII.3.32; Emir, 2014: 28). Strabon (XII.3.36) söz konusu yerleşim yerini şu ifadelerle aktarmıştır:

Şimdi Komana kalabalık bir kenttir ve Armenia'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkezidir ve tanrıçanın eksodos'u zamanında festivale katılmak için kentlerden, kasabalardan, her yerden kadınlar ve erkekler hep birlikte burada toplanırlar. Belirli bazı kişiler daha vardır ki bir yemine uyararak daima orada yaşarlar, tanrıça onuruna kurbanlar keserler. Yerli halk lüks içinde yaşar ve toprakları bağlarla doludur ve çoğu, kendini tanrıçaya vakfetmiş olan vücutlarından kazanç sağlayan kadınlardır. Bu nedenle bir bakıma kent küçük Korinthos gibidir. Çünkü orada da Aphrodite için kutsal olan kurtizanlar çok olduğundan pek çok yabancı buraya gelerek tatil yapar. Buraya giden tüccar ve askerler bütün paralarını harcadıklarından, bunlar için şu atasözü söylenir: "Korinthos'a seyahat etmek her adamın harcı değildir". İşte benim Komana hakkında söyleyeceklerim.

³ Pontos tapınak kentleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sökmen, 2009: 277-287.

Amaseia'nın doğusunda Strabon (XII.3.30)'un Pontos'un en iyi kısmı olarak belirttiği, sahip olduğu zeytin ağaçları ve çok sayıda bağları ile dikkat çeken Phanaroia (Taşova) adlı ova bulunmaktadır. Lykos Irmağı ve Iris Irmağı'nın kesiştiği yerde Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'un ismine atfen Eupatoria ismini alan, sahip olduğu üzüm bağları ve zeytin ağaçları ile Mithradates Hanedanı'nın temel gıda deposu olduğu düşünülen bir kent yer almaktadır (Strab. XII.3.30). Phanaroia'nın bir diğer önemli kenti olan Kabeira (Niksar) ise Eupatoria'nın yaklaşık olarak 150 *stadia* güneyinde kalmaktadır (Strab. XII.3.30). Strabon (XII.3.30), Kabeira'da bulunan Mithradates'e ait bir saray ve su değirmeni ile hayvanat bahçelerinin, av sahalarının ve madenlerin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Strabon (XII.3.31); burada Ameria olarak adlandırılan bir yer olduğunu, bu yerde Pharnakes'in Men Tapınağının bulunduğunu ve hatta Pontos krallarının bu tapınağa olan saygılarından dolayı krallık yeminini "Kralın kaderi ve Pharnakes'in Men'i" şeklinde değiştirdiklerini de belirtmiştir. Yine Strabon (XII.3.31), Mithradates'in en kıymetli hazinelerini sakladığını düşündüğü ve Kabeira'dan 200 *stadia* uzaklıkta bulunan Kainon Khorion adı verilen yer hakkında şu şekilde bahsetmiştir:

Burası doğal şekilde sarp ve mahfuz bir kaya olup, Kabeira'dan iki yüz *stadia*'dan daha az uzaklıktadır. Tepesinde bol su çıkan bir kaynak, eteğinde de bir ırmak ve derin bir dere vardır. Üst taraftaki kaya o kadar yüksektir ki, buraya erişilemez ve sadece Romalıların yıkılmış oldukları hariç, diğer tarafları görkemli duvarlarla çevrilidir ve etraftaki arazi o kadar ormanlık, o kadar dağlık ve susuzdur ki, yüz yirmi *stadia*'lık bir alan içinde düşmanın burada kamp kurmasına olanak yoktur. Mithradates'in en kıymetli hazineleri burada saklıydı.

1.1.2. Yukarı Halys Bölgesi

Antik kaynakların Yukarı Halys hakkında verdikleri bilgilerin sınırlı olması ve Strabon'un da Pontos'un diğer bölgelerine oranla bu bölge hakkında oldukça az bilgi vermiş olması, bu bölge hakkındaki bilgilerin sınırlı düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

Pontos'un bu bölgesi Halys Irmağı'nın yukarı tarafında bulunan ve Kamisene (Kemiş) ile Kulupene (Sulusaray) yörelerini de kapsamakta olan yüksek bölge olarak ön plana çıkmaktadır (Arslan, 2007: 30) (Ek 1). Kamisene yöresinin adını Kamisa Kalesi'nden aldığı düşünülmektedir (Strab. XII.3.37; Arslan, 2007: 30). Strabon (XII.3.37), Roma valilerinin Kamisene ve Kulupene yerleşim yerlerinin bir kısmını; Komana Pontike Tapınak Devleti'ne, bir kısmını Zela Tapınak Devleti'ne ve bir kısmını da Galatia *tetrarkhes*'lerinden⁴ Ateporiks'e tahsis edildiğini ve Ateporiks'in ölümüyle de Roma'ya bağlı bir eyalet haline getirildiğini belirtmiştir. Küçük Armenia ve Lauiansene ile sınır oluşturan Kamisene ve Kulupene yörelerinin en önemli kentleri olarak, Sebasteia (Sivas) ve Sebastopolis (Sulusaray) gibi kaya tuzu ile ünlü yerleşimler göze çarpmaktadır

⁴ Diocletianus (284-305) ile başlayan dörtlü yönetim sistemindeki komutanın adı (Bleckmann, 2009: 322; Tekin, 2016: 328). *Tetrarchesler* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bleckmann, 2009: 322-327.

(Strab. XII.3.37; Emir, 2014: 36-37). Sebastopolis'in MÖ 3. yüzyıldan sonra Hellen kahraman Herakles'e izafeten "Herakleopolis" adını aldığı da belirtilmiştir (Wilson, 1960'tan aktaran: Emir, 2014: 37).

1.1.3. Kuzeydoğu Anadolu (Paryadros) Dağlık Bölgesi

Antik kaynakların bu bölge hakkında verdikleri bilgilerin daha çok burada yaşayan yerel halklar ile ilgili olması ve bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bölgenin yerel halklarıyla ilgili bilgilerin detaylı bir şekilde verilecek olmasından dolayı, bu bölümde bölgenin coğrafyası hakkındaki kısıtlı bilgiler verilmektedir.

Themiskyra ve Sidene yörelerinden Küçük Armenia'ya kadar uzanan Paryadros Dağları, Pontos'un Kuzeydoğu Anadolu dağlık bölgesini oluşturmaktadır (Arslan, 2007: 31). Günümüzde Soğanlı, Rize ve Kaçkar Dağları olarak ifade edilen dağlar, antik kaynaklarda Paryadros Dağları olarak ifade edilmiştir (Ünsal, 2006: 135) (Ek 1). Akarsuların derin bir şekilde yardığı ve derin vadiler açmış olduğı bu dağlar, eğimli ve engebeli bir topografyaya ev sahipliğı yapmaktadır (Emir, 2012: 10). Strabon (XII.3.28), bölgenin yapısını ve bu yapısı sayesinde savunma yapmaya elverişli oluşunu şu şekilde dile getirmiştir: "Bölgede genel olarak Paryadros Dağ silsilesi arasında iyi sulanmış ve ormanlık yerlerin bulunuşu ve birçok yerlerin derin vadiler ve dik uçurumlarla kaplı oluşu, böyle kaleler yapmaya çok elverişlidir."

Bölgenin yoğun yağış alması ve ılıman bir iklimle sahip olması nedeniyle Strabon (XII.3.19)'un da belirttiğı gibi bölge orman açısından oldukça zengin bulunmaktadır (Arslan, 2007: 34). Ayrıca Strabon (XII.3.19), bölgenin özellikle demir madeni başta olmak üzere çeşitli madenler açısından zengin olduğunu da belirtmiştir. Adı geçen dağların Phazimonitis yöresinin güneyinde kalan kısmında gümüş, Dazimonitis civarındaki kısmında demir ve bakır, Themikyra ile Trapezous (Trabzon) arasındaki kısmında ise gümüş, demir, bakır ve şap rezervlerinin bulunduğı da ayrıca belirtilmektedir (Strab. XII.3.19; Magie, 1950: 179; Kınacı, 2015: 191).

1.1.4. Pontos Kıyı Şeridi

Halys Irmağı'nın ağzından başlayan ve Apsarros Irmağı'na kadar uzanan bu bölge Pontos'un kıyı şeridi bölgesini oluşturmaktadır (Arslan, 2007: 38) (Ek 1). Bu bölge batıdan doğuya doğru incelendiğinde, karşılaşılan ilk yer, Halys Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü yer olan Gazelonitis (Bafra Ovası) olmaktadır (Strab. XII.3.13; Emir, 2014: 19-20). Doğu'da Saramene'ye kadar uzandığını belirttiğı bu yöre hakkında Strabon (XII.3.13) aşağıdaki bilgileri aktarmıştır:

Burası verimli bir yer olup, her yanı düzdür ve her şey yetişir. Burada, yumuşak yünlü hayvan sürülerinin bolluğı nedeniyle oluşmuş bir koyun yünü endüstrisi de vardır. Bu tür hayvanlara

Kappadokia'da ve Pontos'ta çok az rastlanır. Bu ülkede ayrıca, başka yerlerde çok az olan ceylan bulunur.

Gazelonitis'in doğusunda bulunan Saramene, Amisos (Samsun)'a kadar uzanan hayvancılık ve tarım ile ön plana çıkan bir yöre konumunda bulunmaktadır (Strab. XII.3.13-14; Arslan, 2007: 38). Saramene'nin doğusunda Karadeniz'in en önemli limanlarından birine sahip olan Athénai kolonisi Amisos gelmektedir (Arr. *Periplus*. XV.3). Pontos ve Kappadokia coğrafyalarının elverişsizliği nedeniyle kara yolunun kullanımındaki zorluk, Amisos Limanı'nı Pontos'un ve Kappadokia'nın dünyaya açılan ticaret kapısı konumuna getirmektedir (Arslan, 2007: 39). Sikkeler üzerindeki *thyrsos*⁵ betimlemeleri ile de kendini gösteren bağcılık ve şarap üretim faaliyetlerinin söz konusu ticareti oldukça güçlendiren bir etken olduğu da ayrıca görülmektedir (Doğancı, 2018: 685). Söz konusu yoğun ticaretin beraberinde *amphora*⁶ üretimini getirdiği ve Amisos'un Sinope (Sinop) ile bölgedeki önemli *amphora* üretim merkezlerinden biri olarak geliştiği anlaşılmaktadır (Hind, 1983-1984: 95; Emir, 2012: 170). Amisos'un doğusunda Themiskyra (Çarşamba Ovası) Ovası bulunmaktadır. Iris ve Thermedon'un (Terme Çayı) taşıdığı alüvyonlarla oluşan bu ovanın bol sulanmasından dolayı hiçbir zaman kuraklık yaşamadığı, senenin herhangi bir gününde ormana gidecek bir kimsenin bol miktarda meyve bulabileceği ve iyi gıda bulabildikleri için yörede her çeşit vahşi hayvan avının bol olduğu söylenilmektedir (Apoll. Rhod. *Argon*. II.370; Strabon XII.3.15). Themiskyra'nın doğusunda, su yönünden Themiskyra kadar zengin olmayan ama onun gibi alüvyonlarla oluşan bir ova olan Sidene yer almaktadır (Arslan, 2007: 41). Burada Khabaka (Kaleköy), Phabda (Fatsa) ve yöreye adını veren Side (Bolaman) kaleleri bulunmaktadır (Strab. XII.3.16).

Sidene'nin doğusunda pek çok bildircının bulunduğu Iasonion (Yasun) Burnu, daha sonra eski bir Sinope kolonisi olan Kotyora (Ordu) ve Kotyora'dan sonra ise yine eski bir Sinope kolonisi olan Kerasos (Giresun) gelmektedir (Ksen. *Anab*. V.5.3; Arr. *Periplus*. XVI.3-4; Bıjšıkyan, 1969: 36). Kotyora'nın Hadrianus döneminde (76-118) önemini kaybettiğini belirten Arrianus (*Periplus*. XVI.3), bu bölgenin 2. yüzyılda küçük bir köy yerleşimine dönüştüğünü de sözlerine eklemiştir. Kerasos'un eski Hellen dili ile bağlantılı olarak civarda bol miktarda yetişen kirazdan dolayı "kirazlı" ya da "kiraz ağacı bol" gibi anlamlara geldiği bilgisi şehirle ilgili bütün yazılarda görülmüş, efsaneye göre Romalı kumandan Lucullus (MÖ 117-56) buradan Roma'ya kiraz götürmüş ve böylece de kiraz dünyaya yayılmıştır (Umar, 2000: 102; Emecen, 2020: 217). Şehrin adı hakkındaki daha makul olduğu düşünülen bir başka bilgiye göre ise şehir denize doğru boynuz gibi uzanan bir yarımada da bulunduğu için Hellence "boynuz" anlamına gelen *keras* kelimesinden türeyerek Kerasos adını almaktadır (Emecen, 2020: 217). Strabon (XII.3.19), burada palamut avı başta olmak üzere

⁵ Sarmaşık ya da şarabın simgesi olan asma dallarıyla sarılı ve ahşap ya da sazdan yapılmış bir asa. Şarap Tanrısı Dionysos'un simgesi (Tsochos, 2009: 651).

⁶ İki saplı, dar boyunlu depolama ve taşıma kabı. *Amphora* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Scheibler, 2002: 614-615.

balıkçılığın ve demir madenciliğinin yapıldığını belirtmiş, Ksenophon (MÖ 430-355) (*Anab.* V.4.28) ise bölgede yunus avcılığının yapıldığını ve bu balığın sadece etinden değil yağından da ciddi oranda faydalandığını ifade etmiştir. Pharnekia'nın ana avlanma alanlarından biri olduğunu belirten Højte (2005: 138) ise Karadeniz'in güney kıyılarının başta ton balığı olmak üzere birçok balık sürüsüne ev sahipliği yaptığını dile getirmiştir.⁷ Sahil kesimi oldukça dar olan yerleşim yerinin tarım arazilerinin de buna paralel olarak oldukça az olduğu görülmektedir (Doğancı, 2018: 687). I. Pharnakes (MÖ ?-155)'in, Kerasos'un üzerine MÖ 2. yüzyılda Pharnekia adlı bir kent kurması ve çevredeki kentlerden buraya iskân yaptırması sonucunda ise yerleşim yeri gelişim göstermiştir (Arr. *Periplus.* XVI.4; Strab. XII.3.17; Emir, 2014: 22-23).

Kerasos'un doğusunda Karadeniz'in bir başka önemli liman kenti ve Sinope kolonisi olan Trapezous bulunmaktadır (Arr. *Periplus.* I.1; Ksen. *Anab.* IV.8.22; Strab. XII.3.17). Drews (1991: 321), söz konusu iki yerleşim yeri arasında, sahilden 15-75 km derinlikte bir dikdörtgen içinde, büyük bir kısmı eskiden işlenme izleri gösteren 53'ten az olmamak kaydıyla demir yatakları bulunduğunu belirtmiştir. Bunların dışında; gemiler için uygun limanları, balıkçılık imkanları, bakır madenleri başta olmak üzere madencilik olanakları, hububat ve üzüm üretimi, içinde arıcılığı da barındıran hayvancılık imkanları ile ön plana çıkan bölge önemli ticaret yolları tarafından da desteklenmektedir. Stratejik bir konuma sahip olan Trapezous, bölgedeki dağların adeta bir sur görevi görmesiyle iç kesimlerden gelecek saldırılara karşı da güven içerisinde bulunmaktadır (Emir, 2014: 23). Söz konusu coğrafi avantaj, kolonicilerin neden Trapezous'un sahil şeridinde yerleşmeyi tercih ettiklerini de açıklamaktadır. Fakat bu durumun kolonicilerin güvenliğini sağladığı kadar iç bölgelerle olan ticaretlerini de zorlaştırdığı görülmektedir. Bu noktada, bölgeden elde edilen ürünlerin batıya aktarımı sırasında bölgedeki yapay limanların en iyi örneklerinden biri konumunda olduğu belirtilen Trapezous Limanı'nın⁸ oldukça önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir (Çiğdem, 2007: 133-134; Doğanay, 2014: 2). Limanın kuzeybatı yönünden esen sert rüzgarlara karşı korunaksız olması ise söz konusu ticaretin özellikle yaz aylarında gerçekleştiğini düşündürmektedir (Kınacı ve Boyana, 2019: 101). Trapezous, güneyden ve doğudan gelen iki önemli ticaret yolunun kara bölümünün sona erdiği stratejik bir noktada bulunmaktadır. Söz konusu yollardan birincisi Hindistan'dan başlayıp Kafkaslar üzerinden Trapezous'a ulaşmakta, ikincisi ise Euphrates (Fırat) ve Tigres (Dicle) vadilerini takip ederek önce Erzurum'a oradan da Trapezous'a bağlanmaktadır (Strab. XI.7.3; Plin. *Nat.* VI.12.30; Gamkrelidze, 2012: 75; Doğancı, 2018: 688).⁹ Trapezous, sahip olduğu ekonomik önemin yanında askerî olarak da etkin bir konumda bulunmaktadır. Mithradates VI Eupator'un bölgeyi ele geçirdikten sonra söz konusu yerleşim yerinin korsanlar tarafından bir sığınak haline getirilmesine izin verdiği ve karşılığında da bu korsanların deniz gücünden faydalandığı

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gavriljuk, 2005:105-113; Stolba, 2005: 115-132; Højte, 2005: 133-160; Lund ve Gabrielsen, 2005: 161-169.

⁸ Trapezous limanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çiğdem, 2007: 133-155; İnan, 2014:26-29.

⁹ Trapezous'a ulaşan ticaret yolları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tezcan, 2012a: 129-178; 2012b: 179-211.

bilinmektedir (Mayor, 2013: 129). Roma İmparatoru Nero (37-68) döneminden itibaren de Doğu'daki Parth tehlikesi nedeniyle askerî öneminin gittikçe artmaya başladığı görülmektedir. Özellikle Trapezous'a konuşlanan *Legio I Pontica* da gittikçe artan askerî önemin kanıtı niteliğindedir (Tac. *Hist.* III.47; Şenocak, 2014: 46-47; Çiğdem, 2007: 144; Emir, 2012: 25).

Trapezous ile Hellen ve Roma dünyası arasındaki ilişki akışının tek taraflı olarak gerçekleşmemesi de oldukça dikkat çekmektedir. Philostratus (?-?) (II. 553)'un, Pontos'un yerel seçkinleri arasında bulunan gençlerin eğitim amacıyla para karşılığında Atina'ya akın ettiklerine dair ifadeleri ve söz konusu ifadelerinin Braund (1998: 293) tarafından Trapezous üzerinden yorumlanması Trapezous ve Pontos halkının da batı dünyasından belli miktarda faydalandığını göstermektedir.

3. yüzyılın ortalarından itibaren ise “kuzeyliler” anlamına gelen *Boranoi* adlı Got gruplarının özellikle Pityous (Pitsunda) ve Trapezous başta olmak üzere bölgeye düzenledikleri akınlar sonucunda, yerleşimin ağır bir tahribe uğradığı görülmektedir (Zos. *Nov. Hist.* I.32-33A; Şahin, 2019: 66-67; Kozan, 2015: 360-361). Zosimos (460-520) (*Nov. Hist.* I.33A); kendini zevk ve eğlenceye veren Trapezous'un çift sıralı surlarının bile rahatlıkla aşıldığını belirtmiş ve Gotlar'ın Trapezous'u ele geçirdikten sonra ganimetler ve esirler ile geri döndüklerini sözlerine eklemiştir (Gibbon, 1987: 283-284; Şahin, 2019: 67; Kozan, 2015: 360).

Trapezous'un doğusunda 180 *stadia* uzaklıkta, büyük gemilerin denizin derinliğinden dolayı giremediği Hyssos Limanı¹⁰ (Araklı ya da Sürmene Limanı), limandan sonra Rhizaion (Rize) ve Rhizaion'dan sonra ise sahip olduğu Athena Tapınağı dolayısıyla veya Athena isimli bir kraliçenin burada saltanat sürmesiyle adını alan Athenai gelmektedir (Arr. *Periplus.* III.1; IV.1; VII.1; Proc. *Bell.* VII.2.10; Doğanç, 2018: 689; İnan, 2020: 73). Söz konusu yerleşim yerine ait limanın, Arrianus (*Periplus.* IV.4) tarafından “barınak” şeklinde adlandırılmasından da anlaşılacağı üzere Athenai Limanı'nın¹¹ sınırlı bir kapasitesi bulunmaktadır. Gemi yapımı için bol miktarda keresteye sahip olan bu yöreden sonra ise Pontos'un doğu sınırını oluşturan Apsarros Nehri gelmektedir (Arr. *Periplus.* VI.1). Bu nehir aynı zamanda Pontos ile Kolkhis arasındaki doğal sınırı da oluşturmaktadır.

1.2. Kolkhis ve Sindike Bölgelerinin Tarihi Coğrafyası

Kolkhis ve Sindike Bölgeleri de tıpkı Pontos Bölgesi gibi insan hayatının devamı ve çeşitli toplulukların inşası için su kaynakları, ormanlık alanları, balıkçılık olanakları gibi özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu bölgelerin eski çağlardan itibaren çeşitli toplumlara ev sahipliği yapması da bahsi geçen bu durumu adeta kanıtlar bir niteliktedir. Kolkhis'in adı genellikle antik kaynaklar

¹⁰ Hyssos Limanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İnan, 2014: 33-35.

¹¹ Athenai Limanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İnan, 2014: 38-40; İnan, 2020: 73-78.

içerisinde Iason önderliğindeki elli kişinin Iolkos'dan Kolkhis'e olan yolcuğunu anlatan Argonautlar ve Altın Post Efsanesiyle birlikte geçmektedir. Söz konusu efsanenin anlatımı, Homeros (*Od.* XII.60-75) dönemine yani MÖ 9. yüzyıla kadar geri götürülebilse de Kolkhis kelimesinin kullanımı için aynı tanımlama yapılamamaktadır.

MÖ 12-8. yüzyıla ait bazı Asur ve Urartu tabletlerinde, Kolkhis ile ilgili olduğu düşünülen birtakım bilgiler bulunduğu görülmektedir. MÖ 1114-1076 yılları arasında hüküm süren Asur Kralı I. Tiglat-Pileser'in, "Tiglat-pileser, güçlü kral, evrenin kralı, dört cihanın hâkimi, Asur'un kralı, Nairi [Noiri] ülkesini fetheden, Tummû'den [Tumme] Daiani [Daieni, Daianeî, Diauehe, Diauehi] bölgelerini ele geçiren, Kirhi'den [Kilchi] büyük denize [Yukarı Deniz] kadar fetheden" şeklinde kendinden bahsettiği görülmektedir (Dalkılıç, 2016: 62; Kızılgut, 2016: 32; Kuhrt, 2019: 470;).

MÖ 8. yüzyılda hüküm süren Urartu Kralı II. Sarduri ise I. Tiglat-Pileser'in *Kilchi* olarak adlandırdığı yer ile eşleştiği belirtilen *Qulha* (Kulkhai)'ya iki sefer düzenlemiş ve bu seferlerin birincisini Analıkız'daki stelin ön yüzünde aşağıdaki gibi aktarmıştır (Payne, 1993: 69; Kızılgut, 2016: 32; Melikishvili, 1962'den aktaran: Köroğlu, 2000: 727):

(...) Qulha ülkesine karşı sefere çıktım. Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle Huşalhi ülkesinin kralı Hahani'yi (ve) halk(ın)ı orada esir aldım. sürüp çıkardım (ve) benim ülkeme iskan ettirttim. Sarduri der ki: Aynı yıl ordular(ım) Abilianihi ülkesine karşı sefere çıktılar. Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle bir gün içinde ülkeyi ele geçirdim. Kaleleri yerle bir ettim. Şehirleri yaktım. Ülkeyi tahrip ettim. Oradan erkek (ve) kadınları sürüp çıkardım. Sarduri der ki: Tanrı Haldi'nin uğruna böyle kahramanlık(ları) orada yaptım. x.810 delikanlı, 3.496 canlı erkek, (ve) 6(?) .408 kadın götürdüm. Toplam 9.904 kişi sürüp çıkardım. Kimilerini öldürdüm. kimilerini canlı aldım. (Ayrıca) 65 at, x.090 büyük baş hayvan (ve) 10.897 küçük baş hayvan sürüp çıkardım. Sarduri der ki: Tanrı Haldi'nin uğruna bu kahramanlıkları bir yıl zarfında yaptım.

Bahsi geçen seferlerin ikincisini ise Analıkız'daki stelin sağ yüzünde şu şekilde dile getirmiştir (Payne, 1993: 70):

(...) Sarduri der ki: Qulha ülkesine karşı sefere çıktım. Ülkeyi... Qulhahali ülkesinin tahkimatlı kralı Ildamuşa şehrini güç kullanarak yendim. Halkını yaktım. Qulha ülkesinin (sadece) orada bulunan tip irdi adamlarını öldürdüm. Demir bir mühür (damgasını) hazırlattım. Ildamuşa şehrinde bir yazıt diktirdim. Şehirleri yakıp yıktım. Ülkeyi tahrip ettim. Erkek (ve) kadınları sürüp çıkardım.

Asur tabletlerinde geçen *Kilchi* ile Urartu tabletlerinde geçen *Qulha*'nın aynı bölgeyi ifade ettikleri, söz konusu bu bölgenin antik kaynaklar içerisinde Kolkhis adıyla tanımlandığı ve dolayısıyla Kolkhis kelimesinin *Kilchi* ve *Qulha* kelimelerinin biçim değiştirmiş bir hali olduğu düşünülmektedir (Barnett, 1982: 349). Bu düşüncenin temel dayanağını *Kilchi* ve *Qulha* ile Kolkhis

isimleri arasındaki benzerlik oluşturmaktadır (Köroğlu, 2000: 730). Urartu Krallığı'nın kuzey yayılımını inceleyen Köroğlu (2000: 717-747); *Qulha*'nın tarihi coğrafyası ile ilgili incelemeler de bulunmuş, *Qulha* ile Kolkhis eşleşmesi hakkındaki düşünceleri detaylı bir şekilde dile getirmiş ve söz konusu iki bölgenin aynı yerler olmadığını belirtmiştir. Urartuların oldukça sarp ve ormanlık Doğu Karadeniz Dağlarını aşıp Antik Kolkhis bölgesine girmelerinin uzak bir ihtimal olduğundan bahseden Işık (2015: 147), *Qulha* ülkesini günümüzdeki Ardahan'a lokalize etmekte ve Köroğlu'nun fikirlerini desteklemektedir (Ek 2). Bahsi geçen nedenler doğrultusunda, Asur tabletlerindeki *Kilchi* ile Urartu tabletlerindeki *Qulha*'nın aynı yer olup olmadığına dair düşüncelerin elde edilecek yeni veriler doğrultusunda ortak bir paydada buluşması beklenmektedir.

Karadeniz'in doğu ile güneydoğu sahillerinde yer alan ve Antik Çağ'da Kolkhis olarak adlandırılan bu bölgenin kuzey sınırını Pityous, batı sınırını Karadeniz, güneybatı sınırını ve aynı zamanda Pontos ile olan sınırını Apsarros Nehri, Armenia ile olan güney sınırını Küçük Kafkas (Güney Kafkas Dağları) ve Kyros (Kura) Nehri, Iberia ile olan doğu sınırını ise Sarapana (Shorapani) oluşturmaktadır (Strab. XI.2.14; 3.2, 4; Plin. *Nat.* VI.9.25; 15.39, App. *Mithr.* 101; Arslan, 2000: 26) (Ek 4).

Kolkhis'in Pontos ile olan sınırının kesin olarak Apsarros Nehri olup olmadığına dair çelişkili ifadeler bulunduğu görülmektedir. Çelişkili ifadeler, Ksenophon (Ksen. *Anab.* IV.8.8, 22)'un, "Anlaşmaya vardikten hemen sonra Makronlar nehirde geçişi kolaylaştırmak için Hellenlerle birlikte ağaç keserek orman içinden yol açtılar. Ordunun satın alması için ellerinden geldiğince erzak temin ettiler ve Kolkhislilerin ülkesine kadar üç gün orduya refakat ettiler" ve "Oradan iki günde yedi fersah ilerleyerek bir Hellen şehri olan Eukseinos Pontos kıyısındaki Trapezous'a ulaştılar. Sinope kolonisi olan bu şehir Kolkhis ülkesinde bulunuyordu" şeklindeki ifadeleri ile Arrianus (*Periplus.* XI.1)'un, "Topraklarından geçtiğimiz etnik gruplar ise şunlardır: Ksenophon'un da söylediği gibi, Kolkhoi kavmi Trapezous'lulara sınırdır" şeklindeki ifadesine dayanmaktadır. Söz konusu ifadeler dolayısıyla Kolkhis ile Pontos arasındaki sınır, Apsarros Nehri'nin batısına yani Trapezous yakınlarına kadar uzatılabilmektedir. Fakat Ksenophon'un bahsettiği Kolkhlılar ile Makronların konumu incelendiğinde, Makronların daha doğuda konumlandığı görülmekte ve bahsi geçen Kolkhlılar ile Kolkhis coğrafyası arasındaki siyasi bütünlüğü bozduğu görülmektedir. Bu durum; Kolkhlıların asıl memleketlerinin Phasis (Rioni) Nehri civarında olduğunu ve Ksenophon ile Arrianus'un bahsettiği coğrafyaya çeşitli nedenlerle bazı Kolkh gruplarının göç etmiş olabileceğine dair oldukça güçlü bir ihtimali akıllara getirmektedir.

Çalışmanın bu kısmında bölgede yaşayan yerli halklar da dikkate alınarak; Kolkhis Kıyı Şeridi, Kolkhis ile Sindike Arasındaki Bölge ve Sindike Bölgesi olmak üzere üç parçaya ayrılan bir değerlendirme yapılmaktadır.

1.2.1. Kolkhis Kıyı Şeridi

Kolkhis'in sınırlarının Büyük ve Küçük Kaukasus ile çevrili bulunması, bölgenin dağlık bir yapıya ve sık bir bitki örtüsüne sahip olması gibi etkenler, bölgenin komşularıyla kültürel ve ekonomik ilişkileri başta olmak üzere çeşitli ilişkiler kurmasındaki en büyük engel olarak dikkat çekmektedir. Arslan (2000: 26), bu zorlu şartlar dolayısıyla bölge ile olan iletişimin kara yolundan ziyade deniz yoluyla kurulduğunu belirtmiştir.

Kolkhis Kıyı Şeridi'nin batı sınırını Apsarros Nehri oluşturmaktadır. Plinius (*Nat.* VI.9.25)'un Paryadros Dağları'ndan doğduğunu belirttiği Apsarros Nehri, Arrianus (*Periplus.* XI.4)'a göre de Akampsis (Çoruh Irmağı) ile birleşerek Karadeniz'e dökülmekte ve gemiler için doğu yönlü yolculuğun yerini kuzey yönlü bir yolculuğa bıraktığı nokta görevi görmektedir. Kolkhis ile Pontos arasındaki sınırı oluşturduğu belirtilen Apsarros Nehri'nin yakınlarında aynı adı taşıyan bir kale bulunmaktadır (Plin. *Nat.* VI.4.12).¹² Apsarros (Gonio) Kalesi'nde, beş *cohors*'un¹³ konuşlandığını belirten Arrianus (*Periplus.* VI.1-2), burada askerlerin silahlarını, kale surlarını, savunma amaçlı kazılan hendeği, mevcut erzak ve hasta durumunu da kontrol ettiğini belirtmiştir. Arrianus (*Periplus.* VI.3), Apsarros ismi hakkında ise şu ifadelerle yer vermiştir:

Apsaros yöresinin çok eski zamanlarda Apsyrtos¹⁴, Media tarafından burada öldürüldüğü ve Apsyrtos'un mezarı burada görüldüğü için Apsyrtos olarak adlandırıldığını söylüyorlar. Tıpkı birçok başka şeylerin isimlerinin değiştirildiği gibi, söz konusu isim de daha sonraları çevrede ikamet eden barbarlar tarafından değiştirilmiştir.

İmparator Vespasianus (9-79) döneminde inşa edildiği düşünülen kale hakkındaki bilgilerin özellikle 1. ve 2. yüzyıllara ait olması nedeniyle bu tarihlerde yapının oldukça önemli bir konumda bulunduğu belirtilmektedir (Mitford, 1974: 163). 3. yüzyılın ortalarından itibaren bölgeye düzenlenen Got akınları sonucunda ise Apsarros Kalesi'nin ağır bir tahribata uğradığı ve eski önemini yitirdiği düşünülmektedir (Zos. *Nov. Hist.* I.32-33A; Emir, 2020a: 462).

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Shalikadze ve Ebraliidze, 2009: 84-85; Varshalomidze, 2009: 86-88; Mamuladze ve Kakhidze, 2009: 89-93.

¹³ Marius Reformları ile organize edilen ordu sistemi içerisinde *cohors* adı verilen yeni askeri birliklerin dahil edildiği ve her lejyonda her biri 600 kişiden oluşan 10 *cohors*'un yer aldığı gözlemlenmektedir (Yurdakul, 2013: 42). Bu durumda Apsarros kalesinde, 2. yüzyıl içerisinde yarım lejyonun yani 3000 lejyonerin görev yaptığı sonucuna varılmaktadır. Fakat 600 kişiden oluştuğu belirtilen bir *cohors*'un; Vitellius (15-69)'la 1.000, Vespasianus (9-79) ile 500 ve Septimus Severus (145-211)'la 1.500 kişi olarak değiştirildiğine dair var olan bilgiler doğrultusunda Arrianus'un varlığından bahsettiği yarım lejyonun 3000 ile 6000 arasında bir rakama da tekabül edebileceğine dikkat edilmesi gerekmektedir (Yurdakul, 2013: 172).

¹⁴ Argonautlar ve Altın Post Efsanesine göre Kolkhis prensi olan Apsyrtos, kız kardeşi Medea ve altın postu çalmasında yardım ettiği sevgilisi Iason'u yakalamak için görevlendirilmiştir. Efsaneye göre Apsyrtos, kız kardeşi ve sevgilisi Iason'un kurdukları tuzak sonucunda elleri ve ayakları kesilmek suretiyle katledilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Apoll. Rhod. *Argon.* IV.205-480.

Etrafı dağlarla çevrili olan ve nehirler tarafından yarılmak suretiyle batıdan doğuya doğru daralan bir ova niteliği taşıyan Kolkhis'in en önemli ve en büyük nehri konumundaki Phasis (Rioni), Büyük Kaukasus'dan (Kuzey Kafkas Dağları) doğmakta ve Karadeniz'e dökülmektedir (Strab. XI.3.4; Vitr. *de Arch.* VIII.2.6). Phasis (Poti), dağlardan denize doğru ilerleyişinde Glaukos ve Hippos Nehirleri ile birleşip debisini arttırmasına rağmen, Hippokrates (MÖ 460-370) (*Aer.* 15) tarafından bu nehir bütün nehirler arasında en ağır akanı ve en durgunu olarak gösterilmiştir (Strab. XI.2.17; 3.4; Plin. *Nat.* VI.4.13-14). Suyunun kurşun ya da kalay tarafından boyanmış olduğu için yüzeyinin oldukça temiz olduğunu ve bundan dolayı Phasis'e yelken açanların su getirmelerinin geleneksel bir yasak olduğunu dile getiren Arrianus (*Periplus.* VIII.5), Phasis hakkında şu ifadeleri de aktarmıştır:

Gemiyle Phasis'in akıntısına girdikten sonra, gemilerdeki bütün suyun dökülmesi emredilir: Eğer suyu dökmezlerse, bu emre itaat etmeyenlerin rahat deniz yolculuğu yapamayacaklarına ilişkin bir kanı vardır. Phasis'in suyu bayatlamaz; tersine on yıldan uzun süre saf kalır; ama suyu biraz karıştırıldığında ise, daha tatlı olur.

Strabon (XI.2.19), bölge halkının taranmamış koyun postlarından bahsi geçen nehirde altın toplamak için faydalandığını belirtmiştir. Söz konusu altın toplama tekniğinin, günümüz Gürcistan'ının batı bölümünde bulunan nehirlerinde uzun yıllardır kullanılıyor olması ve Phasis'in özellikle üst kısımlarının çeşitli madenler açısından zengin olduğunun bilinmesi de Strabon'un verdiği bilgiyi kanıtlar bir nitelik taşımaktadır (Gamkrelidze, 2012: 43; Emir, 2009: 21-22). Bu durum, Argonautlar ve Altın Post Efsanesi ile söz konusu Kolkhis geleneği arasında bir ilişki olabileceğini de göstermektedir. Mitolojilerin, toplumları doğaüstü çizgilerle yansıtan birer ayna olduğu ve toplumların kendilerine ait özelliklerinin birçoğunun mitolojilere yansıdığı bilinmektedir (Mutlu, 2017: 16). Bu noktada, Kolkhis'in nehirlerinden çıkarılan altının diğer birçok bölge kaynağı gibi Hellenlerin dikkatini çekmiş olduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu altının hayvan postları ile çıkarılması da efsaneye adını vermiş gibi gözükmektedir. Efsane içerisindeki yerel halk ile altın postu almaya gelen Argo tayfası arasındaki çatışmaların, yerel halk tarafından Hellenlerin kolonizasyon hareketine karşı verilen bir tepki olduğu düşünülmektedir. Altın Post Efsanesi ile Kolkhis nehirlerinden hayvan postları aracılığıyla çıkarılan altın arasındaki olası ilişkiyi desteklediğine inanılan bir diğer düşünceyi ise Pausanias (2. yüzyıl)'ın verdiği bilgiler oluşturmaktadır. Pausanias (IV.34.2), Phasis'in insan yiyen yaratıklara ev sahipliği yaptığını ve bu yaratıkların kedi balığının daha koyu renkli ve güçlü bir haline benzediğini belirtmiştir. Kedi balıklarının genelde tatlı suları tercih eden balıklar olması ve Karadeniz'in hayvanların zevkle denizden su içebileceği kadar tatlı bir suya sahip olması da bahsi geçen insan yiyen yaratığın *Siluriformes*¹⁵ takımına mensup bir balık olduğunu düşündürmektedir (Arr. *Periplus.* VIII.4). Pausanias'ın verdiği bilginin doğruluğunun

¹⁵ Yayıngiller. Kemikli balıklar üst sınıfına ait, 34 familyayı ve 2400 balık türünü kapsayan bir balık takımı konumunda bulunmaktadır. Siluriformes balıkları genelde yassı yapılı tatlı su balıklarıdır. Sadece birkaç türleri denizde, çoğu ise tatlı sularda yaşamaktadır.

tartışılmasından sonra Altın Post Efsanesi'nde Iason'un kendisine verilen görevler doğrultusunda mücadele ettiği varlıklar ile söz konusu insan yiyen yaratıklar arasındaki ilişki de muhtemelen bölgede bulunan ayı, pers leoparı, kurt gibi tehlikeli hayvanlar ile ilgili gözükmetedir (Mayor, 2013: 383).

Kolkhis içerisindeki iletişimde ve ulaşımında ön planda olduğu görülen Phasis Nehri, söz konusu özellikleriyle bölge ticaretinde de etkin bir konumda bulunmaktadır (Strab. XI.16-17). Mevzu bahis bu ticari etkinlik dolayısıyla Phasis Nehri'nin ağzındaki bir ada üzerine kendisiyle aynı ismi taşıyan bir şehir kurulduğu görülmektedir (Demir, 2016: 142, 143). Şehrin *Oikist*¹⁶ Themistagoras tarafından Miletoslularca kurulduğu belirtilse de Ksenophon (*Anab.* V.6.37)'un MÖ 4. yüzyılda şehrin kralı olarak Altın Post Efsanesi'ndeki kral Aietes'in torunlarından birini göstermesi karışıklıklara neden olmaktadır (Mela, *Chorog*, I.108; Steph. Byz. *Ethnica*. 661.1). Bu durum, şehrin kurulduktan sonra zaman içerisinde yerel halkın işgaline uğradığı ve kolonicilerin şehirden atıldığı tarzında zayıf bir şekilde yorumlanabileceği gibi özellikle bölgedeki ticaretin etkisiyle yerel halk ile koloniciler arasında geliştirilen ortak bir kültür şeklinde de yorumlanabilmektedir. Hem Hellen hem de yerel halkın izlerini taşıdığı belirtilen MÖ 1. yüzyıla ait arkeolojik malzemelerin bulunması, yukarıda bahsi geçen yorumlardan ikincisini daha dikkat çekici bir duruma getirmektedir. Arkeolojik malzemeler ışığında iki farklı kültürün birbirleri üzerinde etki bıraktığının gözlemlenmesi, Phasis şehrinin zaman içerisinde yerel halkın yönetimindeki bir Hellen-Kolkh şehri haline geldiği düşüncesini desteklemektedir (Treister, 1996: 213). Bu noktada, söz konusu arkeolojik malzemelerin üzerinde "Phasis" ve "Hegomon Apollon"¹⁷ yazılarının bulunması da kurulduktan sonra şehrin yönetici kesimi değişse bile Hellenlerin kültürel olarak ne kadar etkin olduklarını göstermektedir (Dişli, 2019: 9). Yine MÖ 5. yüzyıla ait yerel tarzdaki mezarların bulunması, bu mezarlardaki yerel isimlerin Hellen harfleriyle yazıldığı görülmüştür ve Hellen tarzında ölülerin gözlerine yerleştirilmiş sikkelerin bulunması da iki kültürün içerisinde bulunduğu yakınlığı kanıtlamaktadır (Dişli, 2019: 10; Demir, 2016: 144-145, 147-148). İki kültür arasında bahsi geçen yakınlık için Demir (2016: 142), Phasis'i kuran Miletoslular ile Kariyalıların karma bir halk olduklarını belirtmekte ve bu yüzden de Miletosluların kuracakları kolonilerin etrafındaki yerli halkla olan ilişkilerini nasıl geliştirecekleri konusunda tecrübeli olduklarına dair bir yorum yapmaktadır. Fakat, Roma'nın önce Hellen anakarası üzerinde başlayan ve sonrasında Pontos ile Kolkhis bölgelerine kadar yayılan etkinliğinin, şehir içerisindeki dengelerde oldukça değişim yaşattığı görülmektedir. Söz konusu bu değişimi Arrianus (*Periplus*. IX) şu ifadelerle aktarmıştır:

Gemiyle Phasis'e doğru girerken solda Phasis tanrıçasının bir heykeli bulunmaktadır. Atribüsünden yola çıkarak karar verilince, Rhea olduğu da düşünülebilir: çünkü eliyle büyük bir zil tutmaktadır ve tahtında aslanlar vardır; ayrıca aynı Phidias'ın yapmış olduğu Athena Ana

¹⁶ Koloni kurucusu (Tekin, 2016: 324).

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bibiluri, 2009: 71-75.

Tanrıçası'nda olduğu gibi oturmuştur. Burada Argo gemisinin çapası da sergilenmektedir. Ancak çapanın demiri bana o kadar eski görünmedi -ayrıca büyüklük bakımından bizim şimdiki çapalara oranla daha küçük, biçim bakımından ise, biraz tuhaftı-: Yine de bende (Argonautes'lerin) zamanından daha geç olduğu izlenimini uyandırıyor. Orada ayrıca, taştan yapılmış bir başka çapanın kırılmış eski fragmanları sergileniyordu. Öyle ki, bu şeylerin Argo gemisinin çapasının kalıntıları olması, o şeylerin varsayıma dayanan betimlemesinden daha uygun görünüyordu. Burada başka hiçbir şey Iason'a ilişkin efsaneleri anımsatmıyordu. Bizzat kaleye 400 kişilik seçme askeri birlik yerleştirilmiştir. Kalenin, arazinin topoğrafyasına uygun olarak son derece sağlam olduğunu ve buraya yelken açmak isteyenlerin güvenliği açısından son derece stratejik mevkide kurulduğunu zannediyorum. Ayrıca ikisinin her biri aynı genişlikte olan iki sıra hendek suru çevirmiştir. Eskiden sur topraktan yapılmış, kuleler ise, tahtadan inşa edilmiştiler. Şimdi ise, sur ve kuleler pişmiş tuğladan yeniden yapılmıştır. Dahası, temeli kuvvetlice atılmış ve üzerine savaş makineleri yerleştirilmiştir -kısaca sadece kaleye barbar kavimlerden herhangi birinin yürüyebilme olasılığına karşı bütün gerekli önlemler alınmakla kalmamış; aynı zamanda garnizon askerlerini olası bir kuşatmanın tehlikesinden koruyabilmesi için de uygun şekilde donatılmıştı. Gemiler için demir atma yerinin güvenli olması ne kadar gerekliyse, kalenin dışında ikamet eden emekli askerlerin, başkalarının ve tüccarların güvende olması da o kadar gerekliydi. Bu yüzden suru kuşatmış iki sıra hendekten ırmağa kadar sadece limanı değil; aynı zamanda surun dışındaki evleri de çevreleyecek diğer bir hendeğin yapımı bana uygun göründü.

Bir yarımada üzerinde kurulduğu belirtilen Phasis'in, bataklık bir alanda bulunmasından dolayı tarım alanında gelişim gösteremediği fakat sahip olduğu altın rezervleri, keten, kenevir, balmumu ve zift gibi gemi yapım malzemeleri, aromatik merhemleri, çam, sedir ve servi ağaçlarından elde edilen keresteleri ile ticari alanda oldukça ön planda olduğu görülmektedir (Strab. XI.2.17; Arr. *Periplus*. V.2; Gamkrelidze, 2012: 55, 58, 81). Phasis ticaretindeki önemli unsurlar arasında, Phasis'in ismini aldığı nehir üzerinde yaşamakta olan sülünler de bulunmaktadır. Taze ve sulu etlerinden dolayı bölgedeki lüks tüketim gıdaları arasında gösterilen sülünler, Hellen ve Roma dünyasında oldukça değer görmekte ve Phasian Kuşu olarak adlandırılmaktadır (Ath. *Deip*. IX.387; XIV.654; Braund, 1986: 42; Gamkrelidze, 2012: 58, Mayor, 2013: 288, 371). Procopius (6. yüzyıl) (*Bell*. II.15.5) ise söz konusu ticaretin Roma döneminde farklı alanlarda gelişim gösterdiğini, Romalıların bölgeden köle ithal ettiğini ve bunun karşılığında da bölgenin tuz ihtiyacını karşıladığını belirtmiştir (Braund ve Tsetskhladze, 1989: 116).

Phasis'in, MÖ 5. yüzyılda Küçük Asya'da yaşanan Hellen-Pers mücadelesi nedeniyle ticari anlamda etkinliğinde azalma gözlemlense de bu sürecin fazla uzun sürmediği ifade edilmektedir (Lordkipanidze, 1983: 130). Trapezous üzerinde etkili olduğu bilinen ve Apsarros Kalesi'nde de ağır bir tahribat bıraktığı düşünülen Got akınlarının, Phasis üzerinde etkili olduğu da görülmektedir. Bu etkiler Emir (2020a: 463) tarafından şehrin kullanılamaz hale geldiği şeklinde yorumlanırken, Şahin (2019: 67) tarafından ise Arrianus'un da belirttiği Rhea tapınağına yapılan başarısız bir saldırı şeklinde yorumlanmaktadır. Phasis'in tamamen Got işgaline uğrayıp uğramadığı burada tartışmaya

açık bir konu niteliği taşısa da söz konusu akınların bölge güvenliği ve dolayısıyla da bölge ticaretine olan etkileri ile Phasis'in eski değerini kaybetmesine neden olduğu kesin bir şekilde görülmektedir.

Phasis'ten sonra gelen ve Kolkhis'in bir diğer önemli ticaret merkezi olarak dikkat çeken Dioskourias'ın (Sokhumi), MÖ 6. yüzyılda tıpkı Phasis gibi bir Miletos kolonisi olarak kurulduğu ve bu koloniyi Argonautların seferine katılan *Dioskour*¹⁸ kardeşlerin kurduğu ya da onlar adına kurulduğu görülmektedir (App. *Mithr.* 101; Arr. *Periplus.* X.4). *Dioskour* olarak bilinen kardeşlerin arabacıları olan Amphitus ve Spartalı Cercius'un söz konusu yerleşim yerinin kuruluşunda yer aldıkları da belirtilmektedir (Amm. Marc. XXII.8.24). Plinius (*Nat.* VI.5.15)'un, bölgede ve civarında birbirlerinden farklı diller konuşmakta olan 300'den fazla kavim bulunduğunu ve burada ticaret yapmak isteyen tüccarların yanlarında 130 civarında tercüman bulundurduklarını dile getirirken; Strabon (XI.2.16), söz konusu kavimlerin 70 civarında olduğunu ve 300'den fazla olduklarına dair olan bilgilerin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Tsetskhladze (1998: 43)'nin, şehrin kendi adını Hellence bir kısaltma kullanarak damga haline getirdiğini bildirmesi de söz konusu ticareti ve yüksek düzeydeki ilişkileri göstermektedir. Tsetskhladze (1999: 62)'nin, bahsi geçen yerleşim alanındaki mezarların, diğer yerleşim alanlarındaki mezarlara oranla çok daha fazla sayıda silaha ev sahipliği yaptığını bildirmesi ise söz konusu ilişkilerin zaman zaman çatışmalara neden olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum hem Plinius'un hem de Strabon'un bahsetmiş olduğu çok sayıdaki kavimlerin, özellikle de Hellenler ile yerel halklar arasında bölgede yaşanmış olabilecek yüksek düzeydeki çatışmaların habercisi konumunda bulunmaktadır (Tsetskhladze, 1998: 42). Mezarların dışında, bölgeye ait sikkelerin incelenmesi ve sikkeler üzerinde *thyrsos* betimlerine rastlanması ise bölgede şarap ve dolayısıyla da üzüm üretiminin etkinliğini gözler önüne sermektedir (Doğancı, 2018: 693).

Phasis'den 161 km uzakta ve Kolkhis'in altın ticareti için önemli merkezlerden biri olan Dioskourias'ın, Romalılar ile Sebastopolis olarak adlandırılmaya başlandığı görülmektedir (Plin. *Nat.* VI.4.14; Arr. *Periplus.* X.4; Braund, 1994: 193-194; Arslan, 2000: 33; Yusuf İzzet, 2009: 171). Roma'nın tıpkı Apsarros ve Phasis yerleşimlerinde olduğu gibi Sebastopolis yerleşiminde de bir garnizon oluşturduğu, Arrianus aracılığıyla öğrenilmektedir. Arrianus (*Periplus.* X.3), Sebastopolis'de askerlerin ücretlerini ödediğinden ve atlarının üzerine sıçrayan süvarileri, yaralıları, hububat stoğunu, surları ve hendeği denetlediğinden bahsetmiştir. Ancak 5. yüzyılda söz konusu garnizonun Romalılar tarafından ateşe verilerek yakıldığı ve böylece içinde bulundukları stratejik geri çekilişin ardından Sasanilere önemli bir savunma hattını bırakmaktan kaçındıkları belirtilmektedir (Proc. *Bell.* VIII.4.1-6; Emir, 2020a: 463).

¹⁸ Hellen ve Roma mitolojisinde Castor ve Pollux olarak bilinen ikiz üvey kardeşler (Erhat, 1996: 166).

1.2.2. Kolkhis ile Sindike Arasındaki Bölge

Dioskourias ile Pityous'un kuzeyinde bulunan ve Sindike'ye kadar uzanan bölge, Sindike'nin verimli tarım arazilerinden ve Kolkhis'in vadilerinden farklı olarak, dağlık alanların kıyı şeridinde kadar indiği ve tarım arazilerinin oldukça kısıtlı olduğu bir coğrafya olarak ön plana çıkmaktadır (Chandrasekaran, 2011: 57). Söz konusu bölge hakkında genel bir değerlendirme yapan Arrianus, (*Periplus*. XVIII) ifadelerini şu şekilde yer aktarmıştır:

Dioskourias'tan demir alındıktan sonra, ilk liman yeri 350 stadia mesafedeki Pityous'ta mümkündür. Oradan Nitikē'ye 150 stadia'dır; orada eskiden, Herodotos'un bahsettiği Skythia halkı ikamet ediyordu. Ayrıca onların çam fıstığı yiyecekleri olduklarını söylüyor; öyle ki, bu yüzden insanlar hâlâ onların hakkında aynı kaniya sahiptir. Nitikē'den Abaskos Irmağı'na 90 stadia'dır. Borgys ise, Abaskos'tan 120 stadia uzaktadır ve Herakleion Burnu'nun bulunduğu Nēsis, Borgys'tan 60 stadia mesafededir. Nēsis'ten Masaïtikē 90 stadia çeker. Oradan Akhaiou's'a 60 stadia'dır ve orada Akhaiou's Irmağı Zilkhoi ile Sanigai kavimlerini ayırır. Zilkhoi kavminin kralı Stakhemphaks'tır ve o krallığını sizden almıştır. Akhaiou's'tan Herakleia Burnu'na 150 stadia vardır. Oradan buruna kadar 180 stadia'dır ve burası gemileri thraskios ile kuzey rüzgarından korur. Oradan Palaia Lazikē olarak adlandırılan yere 120 stadia'dır. Oradan Palaia Akhaia'ya 150 stadia ve oradan da Pagra Limanı'na 350 stadia mesafe bulunur. Pagra Limanı'ndan Kutsal Liman'a 180 stadia ve oradan da Sindikē'ye 300 stadia vardır.

Dioskourias'ın 350 stadia kuzeyindeki Pityous, Kolkhis Bölgesi'nin kuzey sınırını oluşturmaktadır (Strab. XI.2.14). Bölgedeki çam ağaçları dolayısıyla Hellençe'de "çam ağacı" anlamına geldiği belirtilen Pityous'un oldukça zengin ve sürekli yağma faaliyetlerine maruz kalan bir yerleşim yeri olduğu da ayrıca belirtilmektedir (Plin. *Nat.* VI.5.16; Arr. *Periplus*. XVIII.1; Braund 1994, 53-54). 2. yüzyılın ikinci yarısında burada bir Roma garnizonunun konuşlandırılmış olması da bu durum ile ilgili görülmektedir (Prok. *Bell.* VIII.4.4). Pityous, bahsi geçen bütün bu özellikleriyle Kolkhis ile Sindike arasında kalan bölgenin en önemli yerleşim yeri olarak dikkat çekmekte ve aynı zamanda bir sınır çizgisi oluşturmaktadır. Pityous'dan sonra ise kuzey yönlü olarak dağlık alanların ve zorlayıcı hayat şartlarının arttığı görülmektedir.

1.2.3. Sindike Bölgesi

Taman Yarımadası'nın güneyinde, tarımsal açıdan önemli bir bölge olan Sindike'de; Gorgippia (Anapa), Hermonassa (Taman), Phanagoria (Tozer) ve Kepoi gibi etkin yerleşim alanları yer almaktadır (von Bredow, 2008: 495; Emir, 2014: 40) (Ek 5).

MÖ 6. yüzyılda İoniahlılar tarafından Kimmeria Bosphorus'unda ilk kolonilerin kurulduğu ve Gorgippia'nın da söz konusu ilk kolonilerden biri olduğu belirtilmektedir (Aleksseveva, 1994: 47). Fakat söz konusu tarihten önce de bölgede Hellen varlığının bulunduğu, mezar taşları üzerindeki

incelemeler aracılığıyla bilinmektedir (Tsetschladze, 1998: 52). Sahip olduğu verimli toprakları ile MÖ 4. yüzyılda büyük bir *polis* hâline gelen Gorgippia üzerinden başta Pontos’a kıyısı olan yerleşimler olmak üzere birçok yere tahıl ithalatı yapıldığı dile getirilmektedir (Alekseyeva, 1994: 47). MÖ 5. yüzyılın sonunda ve 4. yüzyılın başında bölgede kurulan birçok koloninin Bosphorus Krallığı’na dahil olduğu görülmekte iken Gorgippia’nın da bu süreçte en geç MÖ 3. yüzyılda krallığın bir parçası haline geldiği düşünülmektedir (Alekseyeva, 1994: 47; Emir, 2014: 41). Bosphorus Krallığı’nda yaşanan iç isyanlar, çeşitli çatışmalar ve taht kavgaları nedeni ile Gotların Bosphorus’a girme fırsatı bulduğu ve 3. yüzyılda Gorgippia’nın da Got akınları sonucu yıkıldığı belirtilmektedir (Gibbon, 1987: 282; Şahin, 2019: 49, 66; Emir, 2014: 41).

Gorgippia’nın kuzeyinde Coraconda ya da Antikeites olarak da adlandırılan Hypanis (Kuban) Nehri bulunmaktadır (Mela, *Chorog.* I.112; Strab. XI.2.9). 870 km’lik bir alan boyunca akan ve Maiotis Limne’ye (Azak Denizi) dökülen Hypanis Nehri, kaynağını Kuzey Kolkhis’in en yüksek dağı olan Elbruz Dağından almaktadır. Gorgippia’nın kuzeybatısı ile Hypanis Nehri’nin batısında ise Hermonassa adlı yerleşim yeri bulunmaktadır. Strabon (XI.2.9), Hermonassa’nın Hypanis’in güney kolu ile Taman Yarımadası tarafından şekillenen Korokondamitis Gölü (Taman Gölü) etrafında bulunduğunu belirtmiştir. Hermonassa’nın da tıpkı Gorgippia gibi MÖ 6. yüzyılda bir İonia kolonisi olarak kurulduğu ve yine Gorgippia gibi 3. yüzyılda Got akınlarına maruz kalana kadar değerini koruduğu görülmektedir (Strab. XI.2.10; Plin. *Nat.* VI.18; Mela, *Chorog.* I.112; Amm. Marc. XXII.7.30; Alekseyeva, 1994: 47). Hermonassa’nın İonia kolonisi olarak kurulmadığına dair de bir düşünce bulunduğu Koshelenko ve Kuznetsov (1998: 259) tarafından belirtilmektedir. MÖ 3. yüzyılda bir deprem sonrası yıkıldığı ancak MÖ 2. yüzyılda yeniden inşasının sağlandığı belirtilen Hermonassa; Gorgippia ve Phanagoria (Tozer)’dan sonra Sindike Bölgesi’nin en önemli ticaret merkezlerinden biri olarak görülmekte ve söz konusu ticaretin de tahıl ve balık eksenli olarak geliştiği belirtilmektedir (Tunç, 2022: 10; Emir, 2014: 41).

Bölgedeki bir diğer yerleşim yeri olarak ise Phanagoria ön plana çıkmaktadır. Hypanis Nehri tarafından beslendiği için oldukça verimli bir bölge olan Phanagoria’nın, MÖ 6. yüzyılda Küçük Asya’da Pers istilası ile karşı karşıya kalan ve göç etme kararı alan Teos şehrinin vatandaşları tarafından kurulduğu belirtilmektedir (Strab. XI.2.10; Alexander, 2007: 1-2). Ayrıca yerleşimde “Phanagoras” adını taşıyan bir grafiti bulunduğu, bu ismin şehrin *oikistine* ait olduğu ve Phanagoria’nın da adını bu isimden aldığı dile getirilmektedir (Tunç, 2022: 7). Oldukça gelişen ve zenginleşen Phanagoria, Strabon (XI.2.10) tarafından Kimmeria Bosphorus’unun Asya tarafında kalan yerleşim yerleri arasında metropol olarak adlandırılmış ve bir ticaret merkezi olarak belirtilmiştir. Şehrin söz konusu olan bu gelişimi; kalın savunma duvarlarına, büyük binalara, tapınaklara, çeşmeleri olan meydanlara, mermer heykellere ve konforlu, sağlam evlere sahip bir Hellen şehrine benzeyişiyle de kendini göstermektedir (Tunç, 2022: 7). Phanagoria’nın yukarıda bahsi geçen tanımlamalara hem bölgedeki kolonilerle hem de Hellen anakarası ve Küçük Asya ile yaptığı tahıl ve balık merkezli gelişen ticareti sayesinde ulaştığı da açıkça görülmektedir. Söz konusu

ticaretin tek taraflı olmadığı, Akdeniz dünyasından da bölgeye kült nesneleri, değerli taşlar, mücevherler gibi malların geldiği ve antrepo görevi gören Phanagoria'dan çeşitli coğrafyalara transfer edildiği belirtilmektedir (Alexander, 2007: 4). MÖ 1. yüzyılda Mithradates Krallığı'nın hâkimiyeti altına giren Phanagoria'nın, MÖ 14–MS 8 tarihleri arasında Roma'ya bağlı bir krallık olan Polemon ailesine bağışlandığı, Augustus'un üvey oğlu ve aynı zamanda komutanı olan Marcus Agrippa (MÖ 62-13) onuruna “Agrippeia” adını aldığı ve son olarak da 3. ve 4. yüzyıllar arasında ekonomik ve kültürel bir çöküş içerisine girdiği belirtilmektedir (Emir, 2014: 42).

Phanagoria'nın kuzeydoğusunda yer alan Kepoi'nin ise MÖ 6. yüzyılda Miletoslular tarafından kurulduğu belirtilmektedir (von Bredow, 2003: 140; Petropoulos, 2012: 2). Taman Yarımadası'nın bu bölümünün de tıpkı diğer bölümleri gibi özellikle balıkçılık, hayvancılık ve tahıl üretiminde etkin olduğu görülmektedir (Tunç, 2022: 30).

Sindike Bölgesi'nin kuzeyinde ise Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayırdığı belirtilen Tanais Nehri ve kendisiyle aynı adı taşıyan bir yerleşim yeri bulunmaktadır (Amm. Marc. XXII.8.27; Arr. *Periplus*. XIX.1). Tanais, Pontos'daki en önemli ticaret merkezlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Bu ticaret merkezinin ana faktörlerini ise köle ve kürk ticareti oluşturmaktadır (Strab. XI.2.3). Tanais'in MÖ 3. yüzyılda Bosphorus Krallığı'ndan gelen Hellen kökenliler tarafından kurulduğu belirtilmiştir (Strab. XI.2.3). Kurulduğu tarihten itibaren Pontos'un en önemli limanlarından ve ticaret merkezlerinden biri hâline dönüşen Tanais'in, özellikle MÖ 2. yüzyıldan sonra Maiotai, Sarmat ve Hellen halklarına ev sahipliği yapmaya başladığı görülmekte ise de adı geçen Sarmatların, 2. yüzyıl ile bölgede egemen konuma geldikleri belirtilmektedir (Mordvintseva, 2013: 210; Emir, 2014: 42-43). Hem Sarmatların hem de bir yüzyıl sonra Gotların bölgedeki faaliyetlerine paralel olarak bölgedeki birçok yerleşim yeri gibi Tanais de etkinliğini kaybetmiş gözükmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. PONTOS, KOLKHİS VE SİNDİKE BÖLGELERİNDEKİ YEREL HALKLAR

2.1. Pontos Bölgesinin Yerel Halkları

2.1.1. Tibarenler

Pontos Bölgesinin yerel halkları arasında en batıda konumlandığı düşünülen Tibarenlerin lokalizasyonu için Ksenophon ve Strabon'un verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Ksenophon (*Anab.* V.5.2-3); Tibarenlerin komşuları Khalyblere göre daha ovalık bir alanda yerleşik olduklarını, sahil yerleşimlerinin geçilmesinin pek güç olmadığını ve iki günlük yürüme mesafesinin ardından Kotyora'ya vardıklarını belirtmiştir. Söz konusu halkın lokalizasyonu hakkında Strabon (XII.3.28) ise şu şekilde bahsetmiştir:

Pharnakia ve Trapezus bölgelerinin üst tarafında, ülkeleri Küçük Armenia'ya kadar uzanan Tibarlar ve Khaldai kavmi bulunur. Bu ülke oldukça verimlidir. Küçük Armenia, daima Sophene gibi, bazen diğer Armenia'lılara dost olan bazen de yalnız kendi sorunlarıyla uğraşan kralların egemenliği altındaydı. Bunlar Khaldai kavmini ve Tibarları egemenlikleri altına almışlardı ve bu nedenle imparatorlukları Trapezus ve Pharnakia'ya kadar uzanmıştı. Fakat Mithridates Eupator kuvvetlenince, kendisini yalnız Kolkhis'in değil; fakat Sisis'in oğlu Antipatros tarafından hibe edilmiş olan bu yerlerin de efendisi olarak kabul ettirdi ve bu yerlere o kadar bağlandı ki, burada yetmiş beş kale yaptırıp hazinesinin çoğunu bu kalelere koydu.

Söz konusu bilgiler doğrultusunda Tibarenler ile Khalybler arasında net bir sınır ayrımının bulunmadığı ve oldukça yakın konumlarda yaşam sürdürdükleri anlaşılmaktadır (Ek 3). Birbirleri ile oldukça yakın konumlarda ikamet ettiği görülen bu insanların kökenleri için de ortak yorumlar yapılmaktadır. Tibarenlerin de tıpkı komşuları Khalybler gibi Skyth kökenli olduğuna dair ortaya atılan bir düşüncenin ise oldukça ön planda olduğu görülmektedir (Olshausen, 2009: 653; Manoledakis, 2022: 177). Söz konusu iki halkın özellikle Trapezus ve Pharnakia'nın güneyinde konumlandığı belirtilse de Tibarenlerin Khalyblere göre daha çok güneybatı yönünde yerleşik oldukları anlaşılmaktadır. Bilgin (2010: 48) de yukarıda belirtilen lokalizasyonu destekler nitelikte, Kerasos'un güneyine düşen günümüzdeki Şebinkarahisar ve batıda Iris'in çizdiği kavis ile Karadeniz sahilleri arasındaki bölgede yaşadıklarını dile getirmiştir.

Strabon (XII.3.28; 3.29)'un verdiği bilgiler hem Tibarenlerin hem de Khalbylerin, Pontos ve Roma gibi bölgedeki etkin güçler karşısında varlık gösteremedikleri ve söz konusu güçlerin egemenlikleri altına girdikleri görülmektedir. Tibarenlerin, Mithradates Krallığı ordusu içinde yer aldıkları ve Küçük Asya'yı Roma işgaline karşı ayaklandıran Mithradates VI Eupator'un Pompeius ile olan savaşlarında da önemli bir konumda oldukları belirtilmektedir (Bilgin, 2010: 48). İlerleyen süreçte ise Roma'ya bağlı olmak şartı ile oldukça akıllı ve işinin ehli olan Pythodoris (MÖ 30–MS 38)¹⁹ adlı bir kraliçe tarafından bölgenin yönetildiği, adı geçen halkların da bu yönetim altında yer aldığı Strabon (XII.3.29) tarafından belirtilmiştir. Tibarenlerin Mithradates Krallığı ordusu içerisinde önemli bir konumda yer alışı ve Khalbylerin Pythodoris'in egemenliği altında bulunuşu değerlendirilmesi gereken iki önemli nokta olarak öne çıkmaktadır.

Ksenophon (*Anab.* V.5.2)'un bölgeden geçerken Tibarenlere saldırarak orduya ganimet sağlamayı düşündüklerini ve bu yüzden onlardan gelen hediyeleri ilk etapta kabul etmediklerini belirtmesinden hareket ile söz konusu halkın ganimet elde edilebilecek kadar zengin, misafirperver ve barış yanlısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölgedeki halkların tipik özelliği olmasına rağmen Tibarenlerin; yabanıl ve savaşçı olmadıkları, son derece adil bir halk oldukları ve savaş için tarih, yer, zaman gibi kavramları belirlemeden düşmanlık bile ilan etmedikleri Manoledakis (2018, 159) tarafından belirtilmiştir. Tibarenlerin oldukça barışçıl bir halk olmalarına ve muhtemelen savaşçı yeteneklerini pek geliştirmemelerine rağmen Mithradates Krallığı ordusu içerisindeki etkin konumları bazı soru işaretlerine neden olmaktadır. Bu noktada, Tibarenlerin adil bir karaktere ve belli bir zenginliğe sahip oluşları dikkat çekmekte, söz konusu özellikleri sayesinde de bölgedeki yerel faktörlerin saygısını kazanarak ticarete etkin konuma geldikleri düşünülmektedir. Bölgedeki diğer halkların çeşitli savaşçı özellikler ve savunma alanları geliştirmelerine rağmen, Tibarenlerin ovalık bir alanda yerleşik olmaları ve yaşam alanlarına geçişin pek güç olmayışı da söz konusu düşüncüyü desteklemektedir. Bulundukları konum ile kıyı şeridi ve iç bölgeler arasındaki bağlantıyı sağlama görevini üstlenmiş olma ihtimalleri oldukça yüksek görülmektedir. Mithradates Krallığı'nın egemen konuma gelmesi ile bölgedeki parçalı yapının yerini sistemli bir bütüne bıraktığı süreç içerisinde, Tibarenler gibi barışçıl ve adil bir halkın da etkin bir konumda yer alması oldukça gerçekçi bir olasılık olarak dikkat çekmektedir. Yukarıda düşünüldüğü belirtilen Pontos ticaretindeki Tibaren

¹⁹ Nysalı (Aydın/Sultanhisar) aristokrat bir aileye mensup olan Pythodoris'in ailesi, Mithradates VI Eupator zamanında Roma'nın en büyük müttefiklerinden biri olmuştur. Öyle ki MÖ 88'de önemli miktarda tahıl hediye olarak Anadolu'daki Roma ordularına göndermişler ve bunun üzerine Mithradates, Pythodoris'in babası Khairmon'u kınayan iki mektup yazmıştır (Bowersock, 1966: 8). Daha sonra zengin bir şehir olan Tralleis'e göç eden Khairmon, burada Pompeius'un yakın arkadaşı olarak bölge halkına liderlik etmiştir. İlerleyen tarihlerde ise Laodikea ailesinden bir kız ile evlenmiş ve bu evlilikten Pythodoris dünyaya gelmiştir (Magie, 1950: 1130 dn. 60; Bowersock, 1966: 8).

Pontos'tan Bosporos'a kadar ki coğrafyaya egemen olan Polemon (?-MÖ 8) ile evlenen Pythodoris; devlet yönetimindeki başarılı duruşu ile eşinin gücünü zirveye çıkarmasında etkin olmuş, eşinin ölümünden sonra miras kalan krallığın idaresinin eline almış ve hatta söz konusu krallığı daha da büyütmüştür (Kearsley, 2005: 101).

Kraliçe Pythodoris, Pontos Bölgesi'ni iki yıl özerk olarak yönettikten sonra 1. yüzyılın ilk çeyreğinde Kappadokia kralı Arkhelaos ile evlenmiş ve böylelikle Galatia Eyaleti ile Fırat Irmağı arasında kalan Pontos'tan Kilikia'ya kadar olan bölge –Roma toprakları hariç- bu iki hükümdarın hâkimiyeti altına girmiştir (Emir, 2014: 142).

etkisi, Mithradates Krallığı ile Tibarenlerin gelişime oldukça açık bir ilişki içerisinde bulundukları anlamına gelmektedir. Söz konusu ihtimaller silsilesiyle de Mithradates Krallığı'nın Roma ile olan mücadelesinde Tibarenlerin sahip olduğu belirtilen etkin konum açıklığa kavuşmuş gözükmektedir.

Herodotos (III.94), Tibarenlerin bölgedeki Pontos ve Roma egemenlikleri öncesinde de Pers egemenliği altındaki 19. Satraplık içerisinde yer aldıklarını belirtmiş ve her yıl düzenli olarak ödenen 300 *talant*²⁰ gümüş vergiye katkı sağladıklarını da sözlerine eklemiştir. Eserinin ilerleyen bölümlerinde çeşitli halkların giyim ve kuşamlarından bahseden Herodotos (VII.78), Tibarenlerin ağaçtan başlıklara, küçük kalkanlara, uçları sivri ve uzun ama sapları kısa mızraklara sahip olduklarını da ayrıca belirtmiştir. Bu tür sapları kısa ama kendileri uzun mızraklar; yakın veya uzak mesafe savaşlarında değil de daha çok saplama ve çekme gibi işlemlere dayanan belli bir hat arkasındaki savunma amaçlı kullanımlarda etkin gözükmektedir. Bu durum da barışçıl yapısı ve gelişim göstermeyen savaşçı kimlikleri ile olası bir savaş senaryosunda Tibarenlerin savunmacı konumunda yer alacağını doğrulamaktadır.

Hos, neşeli ve gülmekten büyük keyif alan insanlar oldukları belirtilen Tibarenlerin, oldukça ilginç örf ve adetlere sahip bulundukları da görülmektedir (Manoledakis, 2022: 175; Karagöz, 1998: 44). Söz konusu örf ve adetlerden bir tanesi hakkında Apollonios (*Argon*. II.1010-1015) şu ifadeleri kullanmıştır: “Burada kadınlar kocalarına çocuk doğurduktan sonra erkekler yatakta kalır ve başlarını sıkıca bağlayarak inlerler. Kadınlar da erkeklere yiyecek getirip lohusa banyosu yapmaları için su ısıtırlar”.

2.1.2. Khalybler

Khalybler hakkında bilgi veren ilk kaynağın Homeros olduğu görülmekte ve söz konusu halkın köklerinin ne kadar eskiye gittiğine dair yorumlar yapılabilmektedir. Homeros (*Il*. II.855)'un, “Odios’la Epistrophos komuta eder Alizonlara, ta uzaklardan gelirler, gümüşün yurdu Alyb’den” cümlesi ile Khalyb halkını Alizonlar olarak tanımladığı ve söz konusu halkın yaşadığı yeri de Alyb olarak ifade ettiği görülmektedir. Zaman içerisinde ise Homeros’un bölgeye dair yaptığı adlandırmanın bölgedeki halkın ismi haline geldiğini görülmektedir. Pontos isminin tarihsel süreç içerisinde ifade ettiği anlamların değişikliğe uğraması ile benzeşen bu durum, Strabon (XII.3.20) tarafından ise yabancı kavimler içerisinde isim değişikliklerinin çok olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Farklı isimler ile adlandırıldığı görülen bu topluluğu inceleyen Karst (1934: 35), araştırmasının sonucunda Khalyblerin bölgeye dışarıdan gelmiş olma ihtimalini dile getirmiştir. Adı geçen halkın kökenlerinin Skythlere dayandığına dair düşüncelerin bulunması da onların bölgeye dışarıdan gelmiş

²⁰ Parasal sistem ve ticari ağırlıklar içerisindeki en büyük Hellen ölçü birimi olarak kabul edilmekte ve 25.86 kg’ye denk gelmektedir (Hitzl, 2009: 121; Arslan, 2007: 61).

olduklarına dair ihtimali güçlendirmektedir (Richardson, 1934: 558, 566; Clarke, 1869: 42, Demir, 2009: 68).²¹

Alyb isminin zaman içerisinde Khalyb olarak değiştiğini ve Khalyb isminden de Khaldai isminin çıktığını belirten Strabon (XII.3.19-20), Khalyblerin lokalizasyonu ve kökeni hakkında da şu bilgileri vermiştir:

Bugünkü Khaldai kavmine eskiden Khalybes denirdi ve ülkelerinin tam karşısında Pharnakia kurulmuştur. Bu denizlerde yapılan palamut avı, doğanın sağladığı bir avantajdır. Bu balık ilk defa burada yakalanmıştır. Karada madenler vardır, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde, bugün sadece demir madeni kalmıştır. Bu bölgedeki kıyı olağanüstü dardır, zira orman ve madenlerle dolu olan dağlar bunun hemen üstündedir ve kıyının çoğu işlenmiştir. Böylece, madencilere hayatlarını kazanabilmeleri için madenler ve denizle meşgul olanların da geçimlerini sağlayabilmeleri için balıkçılık, özellikle palamut ve yunus avı kalır; çünkü yunuslar, aynı cinsten olan *kordyles*, ton ve palamutu kovalar; ve bu suretle sadece bunları yiyerek şişmanlamakla kalmazlar; fakat karaya yaklaşmakta oldukça istekli olduklarından da kolay yakalanırlar. Bunlar, oltayla tutulan yunusların yağlarını her maksat için kullanan yegane insanlardır.

Ksenophon (*Anab.* V.5.1), batıya doğru ilerleyen yolculuğu sırasında ikinci kez Khalyblerin ülkesine ulaştıklarını, buradaki insanların nüfusunun az olmakla birlikte Mossynoiklerin tebaası konumunda bulunduklarını ve geçimlerini demircilikle sağladıklarını belirtmiştir. Ksenophon'un eserinde Khalybler hakkında iki farklı bölümde iki farklı lokalizasyon ile bahsetmesi, çeşitli soru işaretlerine neden olmaktadır. Ksenophon (*Anab.* IV.7.15-17)'un adı geçen halktan ilk defa bahsettiği coğrafyanın günümüzdeki Gümüşhane ile Bayburt arasında bir konum ile eşleştiği, ikinci kez bahsettiği coğrafyanın ise Strabon (XII.3.19)'un ve Pseudo Scylax (MÖ 6. yüzyıl) (*Periplus.* 88-89)'ın da bahsettiği günümüzdeki Giresun'un güneybatısında bir konum ile eşleştiği görülmektedir (Ek 3). Modern Gümüşhane ile Bayburt arasına lokalize edilen bölgenin söz konusu halkın en güçlü olduğu coğrafya konumunda bulunduğu görülmektedir. Bu noktada, iki farklı bölgeden hangisinin Khalyblerin asıl yurdu konumunda olduğu ise tartışmaya oldukça açık bir konu niteliği taşımaktadır. Pharnakia'nın güneybatısının asıl yurtları olduğu düşünülürse, Mossynoiklerin bölgede artan etkinliklerine paralel olarak halkın büyük bir kesiminin bağımsızlık adına bölgeyi terk ettiği ve sadece belli bir kesimin Mossynoiklerin tebaası konumunda geride kaldığı yorumu yapılabilmektedir. Mossynoiklerin söz konusu bölünmeden sonra bölgede egemenlik kurduğuna dair ihtimalin dışında, mevzu bahis bölünmenin adı geçen halkın baskısı neticesinde gerçekleştiğine dair düşünceler de bulunmaktadır (Manoledakis, 2022: 160). Modern Gümüşhane ile Bayburt arasındaki bölgenin asıl yurtları olduğu düşünülürse, halkın kendi içerisinde yaşamış olabileceği bazı çatışmalar dolayısıyla meydana gelebilecek ayrışmalara paralel olarak çeşitli göçler yaşandığı ve göç eden

²¹ Khalyblere ait olduğu düşünülen çeşitli adlandırmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Demir, 2009: 67-69, 73-75.

kesimlerin güçsüz bir yapıda kalarak çeşitli toplumların tebaası haline geldikleri yorumu yapılabilmektedir. Madencilik faaliyetleri üzerine yoğunlaşan bu insanların yeni maden sahalarını keşfetmek üzere farklı bölgelere yayılmış olma ihtimali de bir başka yüksek ihtimal olarak dikkat çekmektedir. Bu noktada, Plinius (*Nat.* VI.4.11) ve İskenderiyeli Dionysius (3. yüzyıl) (765-770)'un da Khalybler ile ilgili verdiği lokalizasyon bilgilerinin Strabon (XII.3.19-20) ve Pseudo Scylax (*Periplus*, 88-89) ile eşleştirmenin ayrıca belirtilmesi gerekmektedir. Khalyblerin yerleşik oldukları toprakların yukarıda da bahsi geçmekte olan çeşitliliği ve genişliği, Rodoslu Apollonios (*Argon.* I.1320) tarafından ise "...Khalyblerin uçsuz bucaksız ülkesinde" şeklinde ifade edilmiştir.²²

Ksenophon (*Anab.* IV.7.8)'un Khalybleri lokalize ettiği ilk toprakların yakınında Skyth topraklarının bulunması, bu halkın Skyth kökenli olma ya da onların kültürünün çeşitli yönlerinden etkilenmiş olma ihtimalini de güçlendirmektedir. Herodotos (IV.64)'un, Skythlerin savaş ile ilgili geleneklerinden bahsederken "Bir Skyth, öldürdüğü ilk düşmanın kanının bir kupaya doldurup içerek; savaşta öldürdüğü herkesin kafasını kesip krala götürür; zira ancak kafa götürürse, ganimetten pay alabilir; yoksa hiçbir şey vermezler" şeklindeki ifadesi ise söz konusu ihtimalin önemli örneklerinden birini oluşturmakta ve düşmanların kafasının kesilmesine dair geleneğin Khalyblere Skythler aracılığıyla geçtiğini düşündürmektedir. Aeschylus (MÖ 525-456) (*Pr.* 715)'un, Khalyb topraklarının Skyth topraklarının solunda kaldığı ve Khalyblerin yabancılara karşı oldukça acımasız bir tutum sergilediği şeklindeki ifadeleri de bu noktada önem kazanmaktadır.²³

Rodoslu Apollonios (*Argon.* II.370-375, 1000-1005) ise kayalık verimsiz topraklarda yaşadıkları için demircilikle uğraştıklarını ve insanlar içinde en mutsuzları olarak belirttiği Khalybler hakkında eserinin geri kalanında şu şekilde bahsetmiştir:

Bu insanlar öküzlerle toprağı sürmekle, tatlı meyveler yetiştirmekle ya da serin otlaklarda sürülerini otlatmakla ilgilenmezler. Tek yaptıkları demir içeren sert topraklarını kazarak çıkardıkları madeni gündelik ihtiyaçları için takas etmektir. Onlar için hiçbir zahmetsiz gün doğmaz, bütün yaşamları isli alevler ve kara dumanlar içinde ağır çalışmayla geçer.

Mevzu bahis bölgeye geldikten sonra geliştirdikleri madenci karakterin yanı sıra balıkçılık alanında da ilerlediği görülen Khalyblerin topraklarından geçişleri sırasında yağma yapamadıklarını ve Taokhların ülkesinden geçişleri sırasında elde ettikleri ile yetinmek zorunda kaldıklarını belirten Ksenophon (*Anab.* IV.7.15-17), söz konusu halkın ön plandaki özelliklerinden bir diğeri olan savaşçı kişilikleri hakkında ise şunları dile getirmiştir:

²² Khalyblerin lokalizasyonu hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Manoledakis, 2022: 154-159; Olshausen, 2003b: 184; Emir, 2020b: 3-19.

²³ Khalyblerin olası Skyth kökeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Manoledakis, 2022: 164-166.

Buradan Khalybia içerisinde yedi *stathmos*, elli fersah yol katettiler. Bu Khalybiahlılar topraklarından geçtikleri en yiğit kabileydi ve göğüs göğüse çarpıyorlardı. Kasıklarına kadar varan püskül yerine sık örülmüş organları olan keten göğüs zırhları vardı. Ayrıca baldırlıkları ve miğferleri de vardı ve kemerlerinde bulunan Lakonia palasına benzer bir kılıçla güçlerinin yettiğini kesip biçiyor, sonra kafalarını koparıyor ve yanlarına alıp gidiyorlardı. Düşmanların görüş mesafesinde olduklarında daima şarkı söyleyip dans ediyorlardı. Yalnızca tek ucu olan ve Yaklaşık on beş dirsek uzunluğunda bir de mızrak taşıyorlardı. Bu insanlar kasabalarında bekliyor, Hellenler yakınlarından geçerken mutlaka peşlerini düşüp çatışmaya giriyorlardı. Kalelerde yaşıyorlardı ve erzak da bu kalelerde depolanmıştı. Bu yüzden Hellenler bu bölgeden hiçbir şey ele geçiremediler; Taokhia bölgesinde elde ettikleri hayvanlarla idare ettiler.

Homeros (*Il.* V.35-45) ise Khalyblerin Troia Savaşına katılımlarından ve mücadelelerinden şu şekilde söz etmiştir: “(...) erlerin başbuğu Atreusoğlu Agamemnon ilkin, Alizonların önderi iri Odios’u arabasından devirdi, dönüp kaçmak isteyince o, kargıyı sapladı sırtına, sapladı omuzları arasına tam, deldi göğsünü, düştü küt etti, üstünde silahları çangırdadı”. Homeros’un aktardığı bu küçük anekdot ile her ne kadar mağlup olduğu görülsede bir Khalyb liderinin Myken Kralının karşısına geçebilecek kadar önemli bir askerî yeteneğe ve güce sahip olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu mücadelede bahsi geçen savaş arabası ile Khalyb liderinin ilişkisi ise değerlendirilmesi gereken bir nokta olarak öne çıkmaktadır. Savaş arabaları, yüksek ihtimalle dönemin kültürü içerisinde sembolik bir anlam taşımakta ve seçkin isimler tarafından kullanılmaktadır. Savaş öncesinde her iki taraftan çeşitli isimlerin ön plana çıktığı mücadele anı hem askerî hem de çeşitli açılardan iki tarafın birbirlerine üstün gelmeye çalıştıkları bir süreç olarak gözükmektedir. Bu noktada Myken Kralı Agamemnon savaş arabasıyla öne çıktığında, Troialıların bunun altında kalmamak adına en güçlü ve yetenekli savaşçılarından birini, sahip oldukları en etkili savaş arabalarından biri ile öne çıkartmış olması en olası senaryo konumunda bulunmaktadır. Söz konusu yetenekli ve güçlü savaşçı olan Odios’un ise Pontos gibi engebeli bir arazide yaşamını devam ettiren Khalyblerin önderi olması nedeniyle bir savaş arabasını kullanması ya da kullansa bile etkili olabilmesi pek ihtimal dahilinde gözükmemektedir. Yapılan bu stratejik hatanın bedelini Khalyb lideri Odios’un ödediği de yukarıda bahsedildiği gibi Homeros (*Il.* V.35-45) tarafından belirtilmiştir.

Khalybler ile Troialılar arasındaki ilişki de incelenmesi gereken bir başka nokta konumunda bulunmaktadır. Ülkeleri işgal tehlikesi altında olan Troialıların, kendi kaderlerini teslim edebilecek kadar Khalyb halkına güvenmesinin arkasındaki neden iki halk arasındaki ilişkiyi de açıklayacak nitelikte gözükmektedir. Özellikle gümüş ve demir madenlerinin kontrolünü elinde bulundurduğu görülen ve Ammianus Marcellinus (yak. 330-yak. 400) (XXII.8.21) ile Catullus (MÖ 84-54) (LXVI) tarafından demiri ilk defa dövdükleri belirtilen Khalybler, hem bahsi geçen maddelerin ham hallerini hem de işlenmiş hallerini başta silah olmak üzere çeşitli ürünler olarak Troia’ya ihraç ediyor

gözükmektedir (Papanghelis, 1982: 146; Olshausen, 2003: 184).²⁴ Troia'nın işgali sırasında ele geçirildiği belirten demir miktarının fazlalığı da bu durumu desteklemektedir (Scammell, 1937: 294). Bu noktada, Troia'nın doğudaki önemli ticari müttefiklerinden biri olma ihtimali bulunan Khalyblerin, Troia Savaşı gibi savaş senaryolarında önemli bir iase kaynağı olduğu da düşünülmektedir. Bunun dışında yukarıda da belirtilen savaşçı yetenekleri ile önemli bir askerî müttefik oldukları tartışılmaz bir gerçek olarak öne çıkmaktadır. Savaşçı yetenekleri doğrultusunda Mithradates VI Eupator'un Roma ile olan mücadelesinde önemli müttefiklerinden olmaları da söz konusu durumu kanıtlamaktadır (App. *Mithr.* 69). Özellikle Troialılar için ayrı bir öneme sahip olduğu düşünülen bu ittifak, Khalybler için de sahip oldukları potansiyel ticari gücün Troia aracılığıyla batı dünyasına ulaştırılmasına dayalı bir plan olarak gözükmektedir.

Herodotos (VII.76), Khalybler olduğu düşünülen bir halkın silah teknolojisi hakkında ise şu şekilde bahsetmiştir:

-.....'ların [Khalybialılar'ın] tabaklanmamış deriden küçük kalkanları vardı; her biri Lykia işi ikiye mızrak taşıyordu; bakır başlıklar giiyorlardı, bu başlıkları sorguçlarla bezemişlerdi ve kulakların üzerinde bakırdan yapılmış öküz boynuzları bulunuyordu; bacaklarına kırmızı dolaklar sarıyorlardı. Bu adamların bir Ares oraklı vardır.

Khalyblerin batı ile oldukça yoğun olduğu görülen ilişkileri neticesinde Hellenlere demiri öğrettikleri ve Hellenlerin de onlara demir ile ilgili olduğu düşünülen Khalyb ismini verdikleri belirtilmektedir (Manoledakis, 2022: 156; Childe, 1941: 139). Yaşadıkları toprakların parlayan gümüş ülkesi; kendilerinin ise parlayan gümüş halkı anlamına gelecek şekilde adlandırıldığı da ayrıca belirtilmiştir (Doumas, 1991: 33, 38). Farklı bir teoriye göre ise Hellenler, bölgede yaşayan ve demire dair herhangi bir iş ile meşgul olan bütün kavimleri Khalyb olarak adlandırmıştır (Manoledakis, 2022: 159).

Pomponius Mela (?-MS 45) (*Chorog.* I.105)'nın, Amisos ve Sinope gibi iki önemli yerleşim yerini işgal ettiklerini belirtmek suretiyle Khalyblerin askerî düzeylerine vurgu yaptığı açıklamalar da bu noktada önem kazanmaktadır. Khalyblerin Hellenlere demiri öğrettiklerine dair olan ifadenin doğru varsayılması halinde, söz konusu öğretinin ya Troia'nın doğu ile olan ilişkileri aracılığıyla ya da ilerleyen süreçte Hellenlerin kolonizasyon hareketine paralel olarak gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu noktada, Homeros'un Troia Savaşı'na dair anlatımında özellikle savaş malzemelerinin tunca dayanan yapısını sık sık tekrarlayışı ve eser genelinde demir malzemelerden oldukça az bahsedışı, demir öğreniminin yeni yeni gerçekleştiği ve demir kullanımının yeni yeni yaygınlaşmaya başladığı anlamına gelmektedir. Khalyblerin, Sinope ve Amisos gibi Hellen koloni bölgeleri üzerine akınlar düzenlediklerine dair bilgiler ise Khalybler ile Hellenler arasındaki ilişkinin

²⁴ Khalyblerin madencilik faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Demir, 2009: 69-73.

olumlu ya da olumsuz yönde fark etmeksizin geliştiğini ve bu gelişim ile Hellen dünyasına demirin girişini hızlandırdığını göstermektedir. Khalyblerin bahsi geçen konumlarda yerleşik olduklarına dair bir bilginin bulunmaması, söz konusu işgalin bir yerleşim hareketinden ziyade yağma niteliği taşıdığını ortaya koyabileceği gibi, söz konusu savaşçı halkın Hellenler karşısında başarısız olmuş olabileceğini de düşündürmektedir.

2.1.3. Mossynoikler

I. Darius (MÖ 549-485) ve I. Kserkses (MÖ 519-465) dönemlerinde Pers İmparatorluğu'na yıllık 300 *talant* gümüş vergi vermekle yükümlü olan 19. Satraplık içerisindeki halklardan bir diğeri olan Mossynoiklerin, Kerasos'un batısındaki topraklarda "Mossyn" ismi verilen ağaç evlerde yaşadıkları için bu adı aldıkları belirtilmektedir (Hdt. III.94; Olshausen, 2006: 235) (Ek 3). Strabon (XII.3.18) ise Heptakomet ve Byzeres olarak da adlandırılan Mossynoikler hakkında aşağıdaki ifadeleri aktarmıştır:

(...) Şimdi bütün bu dağlarda yaşayan insanlar tamamıyla vahşidir. Fakat Heptakometler daha da kötüdür. Bazıları ağaçlarda veya seyyar ahşap kulelerde yaşarlar. Bu kulelere Mosyn dendiğinden, antik devirde bu insanlar Mosynek'ler olarak adlandırılmışlardır. Bunlar, vahşi hayvan eti ve ceviz yiyerek yaşarlar ve kulelerinden atlayarak yolculara saldırırlar. Heptakomet'ler, Pompeius'un ordusu dağlık ülkeden geçerken, üç Roma bölüğünü imha etmiştir. Bunlar, ağaç sürgünlerinden elde edilen deli balı kaselerle yol üzerine bıraktılar ve askerler bunu yiyip de bilinçlerini kaybedince, onlara saldırarak kolayca hepsini saf dışı ettiler. Bu vahşilerin bir kısmına da Byzeres denir.

Strabon'un belirttiği Heptakomet ve Byzeres isimlerinin dışında Mossynoikler için Bechiresler ismi de kullanılmaktadır (Öztürk, 2016: 322). Mossynoikler'de olduğu gibi herhangi bir halkın çok sayıda farklı isimle tanımlanmasının en temel nedenlerinden biri olarak parçalanmış yapısı örnek gösterilebilmektedir. İhtiyaçlar doğrultusunda, yaşanan çeşitli bozgunlar nedeniyle, bağımsızlık düşüncesiyle ya da halkın kendi içerisindeki rekabetiyle gerçekleşebilecek olan bu parçalanma; herhangi bir toplumun bütünlüğünün bozulmasına, farklı isimlerden oluşan yapılara bölünmesine ve çeşitli coğrafyalarda yaşamlarını devam ettirmelerine neden olmaktadır. Mossynoiklerin yukarıda da bahsi geçtiği üzere birden fazla isimle anılmalarının temel nedeninin ise birbirlerine karşı olan düşmanlıkları neticesinde kabilelere bölünüşleri olduğu düşünülmektedir.

Bölgede birbirine düşman olan iki Mossynoik kabilesinin mevcudiyeti ve parçalanmış yapı hakkında ise Ksenophon (*Anab.* V.4.15) aşağıdaki ifadeleri dile getirmiştir:

Burası Mossynoikosların Metropolis olarak kabul ettikleri şehrin hemen önünde, ülkenin en yüksek noktasında bulunuyordu. İki taraf aslında bu kale için savaşıyordu. Kaleyi ele geçiren

bütün halkın efendisi sayılıyordu ve Hellenlerin müttefikleri içerdeki burayı ellerinde tutmaya hakları olmadığını, kendilerine çıkar sağlamak için ortak malı işgal ettiklerini söylüyordu.

Ksenophon (*Anab.* V.4.26); ülkenin en yüksek yerinde ahşap bir kulede yaşayan, herkes tarafından bakımı yapılan, korunan ve hiçbir şartta kuleden ayrılmaya hakkı olmayan bir kralları bulunduğunu da ayrıca belirtmiştir. Ksenophon'un verdiği bilgilere ek olarak ise söz konusu kralın oylama ile seçildiği Mela (*Chorog.* I.106) tarafından dile getirilmiştir. Söz konusu kralın daha çok manevi bir figür olduğunu ve Mossynoiklerin kendileri ile ilahi bir güç arasındaki bağlantıyı sağladığına inandığını belirten Brennan (2016: 92, 102), düşük nüfus yoğunluğu ve zorlu coğrafya şartları dolayısıyla oldukça parçalı bir yapıya sahip olan Mossynoiklerin, ıslık dili ile oldukça uzak mesafelere rağmen iletişim kurabildiğine dair bir düşünceye de sahip bulunmaktadır. Ksenophon (*Anab.* V.4.31)'un birbirlerine yaklaşık 80 *stadion* uzaklığa sahip şehirler arasındaki iletişimin bağlamak suretiyle dağlar ve vadiler aracılığıyla iletildiğine dair ifadelerini yorumlayan Brennan, söz konusu düşüncesini modern Giresun sınırları içerisinde yer alan Kuşköy'de devam eden ıslık dili kültürü ile de desteklemiştir.²⁵

Doğu Mossynoik halkının kalelerine güvendikleri için Hellenlerin ülkelerinden geçmelerine izin vermediklerini ve bu durum üzerine Trapezouslu Timesitheos'un aracılığıyla Mossynoikler arasındaki rekabetten faydalanılarak Batı Mossynoikleri ile ittifak yapıldığını belirten Ksenophon (*Anab.* V.4.2, 3, 26), söz konusu bu ittifak ile Doğu Mossynoik halkının mağlup edildiğinden de bahsetmiştir. Ksenophon (*Anab.* V.4.11-13), Mossynoiklerin askerlerinden ve askerî yapılarından ise şu şekilde söz etmiştir:

(...) Ertesi gün, her birinde üçer asker bulunan tek tomruktan oyulmuş üç yüz kano ile geri döndüler. Her kanodan ikişer kişi inerek askeri düzende sıraya girdi, üçüncüler de kanoları alıp uzaklaştı. Geride kalanlar yüzer kişilik sıralar halinde karşılıklı dizildiler. Hepsinin sarmaşık yaprağına benzeyen beyaz tüylü, öküzlü derisi kaplı hasır kalkanları ve sağ ellerinde ön tarafı mızrak ucu, arka tarafı ahşap bir topuz olan yaklaşık altı pekhys uzunluğunda mızrakları vardı. Keten yatak çarşafı kadar kalın kumaştan yapılmış, dizlerine kadar inen khitonlar giymişlerdi. Başlarına Paphlagonia miğferine benzeyen, ortasında Perslerinki gibi bir tuğ bulunan deri miğferler takmışlardı ve iki yüzü keskin demir baltalar taşıyorlardı.

Ksenophon'un verdiği bilgiler ile Mossynoik kabileleri arasındaki düşmanlığın kendi çıkarları doğrultusunda başka kavimlerle ittifak oluşturabilecekleri kadar ileri düzeyde olduğu yorumu yapılabilmektedir. Mossynoiklerin özellikle örf ve adetleri göz önüne alındığında, kendileri de dahil olmak üzere hemen hemen her kavimle düşman olabilecek bir potansiyele sahip oldukları da görülmektedir. Rodoslu Apollonios (*Argon.* II.1020-1025, 1115), oldukça kibirli olduklarını belirttiği

²⁵ ıslık dili hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uzun vd., 2021.

bu halk için evlilik kurumuna saygı duymadıklarını ve domuz sürüleri gibi diğer insanların varlığından utanmadan yere uzanarak kadınlarla ilişkiye girdiklerini belirtmiş; Ksenophon (*Anab.* V.4.32-34) ise eserinin Mossynoikler ile ilgili kısmında son olarak bu halkın görünüşlerinden ve adetlerinden aşağıdaki gibi bahsetmiştir:

(...) Orada kaynatılmış cevizle beslenerek şişmanlayan, enleri neredeyse boylarına eşit, zenginlerin körpe ve beyaz çocuklarını gördüler. Sırtlarında ve bedenlerinin ön taraflarında baştan başa çiçekleri andıran dövmeler vardı. Adetlerine göre ayıp sayılmadığından bu halkın erkekleri Hellen ordusuyla birlikte seyahat eden hayat kadınlarıyla alenen sevişmek istediler. Burada bütün erkekler ve kadınlar açık tenliydi. Sefere katılanlar bu insanların sefer boyunca gördükleri en barbar ve Hellen adetlerine en fazla ters düşen halk olduğunda birleştiler. Bir insanın yalnızken yapabileceği şeyleri başkalarının yanında yapıyor, tek başlarına olduklarında da sanki başkalarıyla yapıyor birliktymiş gibi davranıyorlardı. Yani kendi kendilerine konuşuyor, kendi kendilerine gülüyor ya da nerede olursa olsun duruyor ve sanki başkalarına sergiliyorlarmış gibi dans ediyorlardı.

Ksenophon'un gözlemlerinde yer verdiği dövmeleri yorumlayan Mayor (1999: 56), dövmeler ile cesaretlerini ortaya koyan bu insanların kendilerine ilahi bir koruma sağladıklarına dair düşüncesini dile getirmiştir. Söz konusu dövmelerin aynı zamanda zenginliği ve dolayısıyla da toplumsal sınıfları işaret ettiğine dair ifadeler de bulunmaktadır (Manoledakis, 2022: 186).

Herodotos (I.203) da tıpkı Rodoslu Apollonios ve Ksenophon gibi herkesin gözü önünde hayvanlar gibi çiftleşen bir halktan bahsetmiştir. Herodotos, bahsi geçen bu halkın adından bahsetmese de söz konusu halkın Mossynoikler olduğu düşünülmektedir. Bahsi geçen halk hakkında Herodotos (I.203) şu şekilde söz etmiştir:

(...) Kafkaslar'ı çok ve çeşitli insan soyları doldurur; çoğu geçimini yaban ormanlarından çıkarır; buralarda çeşitli yapraklar veren ağaçlar vardır, diye anlatırlar, buralılar bu yaprakları dövüp su ile karıştırırlar ve giysileri üzerine hayvan resimleri yaparlar; bu hayvan resimleri yıkamakla çıkmaz; hatta sanki yünle işlenmiş gibi, dokuma eskiyinceye kadar öyle durur. – Bu insanlar, herkesin gözü önünde çiftleşirlermiş, hayvanlar gibi.

Oldukça keyfine düşkün ve rahat insanlar oldukları görülen Mossynoiklerin askerî alandaki etkinlikleri de birçok diğer özellikleri gibi oldukça şaşırtıcı gözükmektedir. Bahsi geçen halkın askerî yapılarını değerlendiren Bilgin (2010: 44); belli bir disiplin ve donanımı sahip olan Mossynoik ordusunun oldukça iyi şekilde örgütlendiğini ve bir gecede 300 kayık ile 900 askerî Ksenophon'un yanına sevk etmeleri ile karada olduğu kadar denizde de önemli bir disiplin ve donanımına sahip olduklarını gösterdiğini belirtmektedir. Söz konusu deniz gücü aracılığı ile Mossynoiklerin lokalizasyonu hakkında da yorum yapılabilmekte ve çoğu yerel halkın güney yönlü yerleşiminin aksine onların kuzey yönlü bir yerleşimi tercih ettikleri söylenebilmektedir. Herodotos (VII.78),

Mossynoiklerin ağaçtan başlıklar, küçük kalkanlar, kısa sapına rağmen oldukça uzun ve sivri uçlu mızraklara sahip olduğunu aktarmak suretiyle adı geçen halkın kullandıkları silahlardan söz etmiştir. Mayor (2013: 97) ise Mossynoik şamanlarının; çöpleme, güzelavratotu ve mavi düğünçeği gibi bitkilerden çeşitli zehirler ve panzehirler yaptığını, söz konusu zehirleri ise Mossynoik okçularının kullandığını belirtmiştir.

Hellenlerin bölgeyi yağmalarken evlerin kilerlerinde bir önceki yılın buğday hasadından ekmek, küplerin içlerinde dilimlenerek tuzlanmış yunus eti, kaplarda yunus yağı, buğday ile kaynatıp ekmek pişirmek için iç kabuğu olmayan çok sayıda ceviz ve suyla seyreltilmeden içildiğinde tadı keskin ama su katıldığında hoş kokulu ve tatlı olan şarap buldukları da belirtilmektedir (Ksen. *Anab.* V.4.27-29). Bahsi geçen bu şarabın, halk arasında “Peli otu”, “Vermut”, “Acı pelin ve “Yavşan kökü” gibi isimlerle bilinen *Absinthium*’dan yapıldığı ve mideyi güçlendirici bir etkisinin bulunduğu Emir (2018: 714) tarafından dile getirilmiştir. Bilgin (2010: 44)’in Mossynoiklerin kıtlık tehdidine karşı aldıkları bir önlem olarak değerlendirdiği bu durum; mevzu bahis halkın bölgedeki diğer kavimlere oranla üretim konusundaki gelişmişliğini ve söz konusunu gelişmişliğin en önemli etkenlerinden biri olan lokalizasyonun avantajını da göstermektedir. Ayrıca yunus eti bulmaları, bu etin yağın çıkarmaları ya da tuzlamaları gibi faaliyetler; balıkçılıkta oldukça ileri bir seviyede olduklarını da işaret etmektedir.

Belli (2004: 50) ise Urartu Krallığı’nın bronz ve pirinç eşya yapma tekniğini Mossynoiklerin devam ettirdiğini, eriyen bakırın içine bölgede önemli miktarda bulunan çinkodan kattıklarını ve böylece bronzdan çok daha parlak ve gösterişli olan pirinçten çeşitli eşyalar yaptıklarını belirtmiştir.

2.1.4. Driller

Antik kaynaklarda diğer halklara nazaran bahsi daha az geçen Driller hakkındaki bilgilerin pek çoğu Ksenophon tarafından verilmiştir. Aynı gün içerisinde hem erzak bulmanın hem de karargâha dönmenin mümkün olmadığı bir günden bahseden Ksenophon (*Anab.* V.2.1), Trapezouslu kılavuzların yol göstericiliği ve ordunun yarısı ile Drillerin ülkesine sefere çıktıklarını da bu bahis sırasında belirtmiştir. Ksenophon’un bahsettiklerinden Trapezous yakınlarında olduğu anlaşılan Drillerin, günümüzdeki Torul ile Maçka arasında kalan bölgede yaşadıkları belirtilmektedir (Bilgin, 2010: 41; Karagöz, 1998: 11) (Ek 3). Ksenophon (*Anab.* V.2.2), Trapezouslu kılavuzlar için askerlerini kendi dostlarının yaşadığı ve kolaylıkla erzak bulunabilecek yerlere götürmediklerini, tam aksine kendilerinden rahatsızlık duyan, dağlık bölgelerde yaşayan ve bölgenin en savaşçı halkı olarak bilinen Driller üzerine götördüklerini de sözlerine eklemiştir. Ksenophon (*Anab.* V.2.3, 4, 6), bu ülkeyi yağmalarken ele geçirdikleri ganimetler hakkında ve Dril ülkesinde hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

Hellenler ülkenin dağlık kesimlerine ulaştığında Driloslar kolay teslim alınabilecek köylerini ateşe verdiler. Ordu bu yüzden yangından kurtulmuş boğa ve domuz türünden birkaç hayvan dışında yağmalayacak bir şey bulamadı. Yerleşimlerden biri başkentleriydi ve yakılan köylerin halkı burada toplanmıştı. Yerleşim çepeçevre derin bir vadiyle çevriliydi ve oraya ulaşan yollar çok kötüydü.

Ağır piyadelerin beş altı stadion önünde ilerleyen hafif piyadeler vadiyi geçtikten sonra çok sayıda koyun ve yağmalanacak başka şeyler görünce hemen saldırıya geçtiler. Erzak aramaya çıkan birçok mızrak atıcısı da onları izledi ve sonuç olarak vadiyi aşanlar toplam iki bini geçti. (...) Vadiye inen yol dar olduğu için askerler tek sıra halinde inmek zorundaydı ve süratle geri çekilemediklerinden ağır piyadelerle gelen Ksenophon'a haberci göndererek ganimetle dolu korunaklı bir bulduklarını bildirdiler.

Ksenophon'dan yüzyıllar sonra bölgeye gelen ve Sannoi halkının Driller olduğunu düşündüğünü belirten Arrianus (XI.1-2) ise söz konusu halk hakkında aşağıdaki bilgileri aktarmıştır:

Gene Ksenōphōn'un, son derece cengâver ve Trapezous'lulara karşı son derece düşman olduğunu bildirdiği ve Drillai olarak adlandırdığı kavmin ben, Sannoi olduğunu düşünüyorum. Zira bu kavim günümüzde bile son derece savaşıdır ve Trapezous'lulara karşı hâlâ son derece düşmandırlar; tahkimli bir ülkede ikamet ederler ve kralsız bir halktırlar. Eskiden Romalılara *tributum* vermelerine karşın, artık haydutluk/korsanlık yaptıkları için vergi ödemeye hevesli değiller. Fakat şimdi tanrının yardımıyla bu yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda kalacaklar ya da onları yok edeceğiz.

Strabon (XII.3.18) ise Arrianus'un Driller olabileceğini belirttiği Sannoilerin, Makronlar olabileceğini belirtmektedir. Strabon (XII.3.18)'un, Makronlar olarak belirttiği Sannoilere dair lokalizasyona ve söz konusu halkın oldukça yabanıl yapısına dair ifadeleri; Ksenophon (*Anab.* V.2.2)'un ve Arrianus (XI.1-2)'un Drillere dair ifadeleri ile paralellik göstermektedir. Bu durum üzerine ortaya iki farklı tez çıkmaktadır. İlk tez, bahsi geçen halkların benzer şartlar altında yaşamalarından dolayı geliştirdikleri benzer özelliklere ve iç içe geçmiş olan hayatlarından dolayı oluşabilecek isim karışıklıklarına dair yüksek bir olasılık üzerine kurulu iken ikinci tez, Driller ile Makronlar'ın aynı halk olduklarına ve zaman içerisinde yaşadıkları ayırım sonucu farklı isimler ile anıldıklarına dair bir ihtimal üzerine kurulu bulunmaktadır.²⁶

Hellenlerin saldırıları karşısında ulaşımı zor, etrafına bir hendek kazılan, topraktan istihkam duvarı ve yan yana dizilmiş ahşap kuleler ile korunan, dış ve iç olmak üzere iki kaleye sahip olan yerleşim yerlerini korumak için mızraklara, hasır kalkanlara, baldırlıklara ve deri Paphlagonia miğferlerine sahip olan Driller; aldıkları önlemler ve yaptıkları savunma ile topraklarına ne kadar

²⁶ Driller ile Makronların olası ortak kökeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Manoledakis, 2022: 201-202.

bağlı olduklarını ve savaşçı güçlerini göstermiştir (Ksen. *Anab.* V.2.5, 22). Ayrıca Mayor (2013: 97)'un ifadesine göre tıpkı Mossynoikler gibi Driller de zehirli oklar kullanmıştır.

2.1.5. Kolkhlr

Kolkhlr veya Kolkhisliler olarak adlandırılan bu halkın detaylı incelemesi, adlarını aldıkları ve asıl yurtları oldukları görülen Kolkhis Bölgesi'nin yerel halkları başlığı altında yapılmaktadır. Bu başlık altında ise sadece Pontos Bölgesi içerisinde kalan kısımları ve faaliyetleri incelenmektedir.

Bilgin (2010: 35, 40), Hellen kaynaklarının Karadeniz'in güneydoğu kıyılarını Kolkhis olarak adlandırmasından dolayı Ksenophon (*Anab.* IV.8.8, 22, 23)'un da Trapezous civarında yaşayan halkı Kolkhlr olarak adlandırmış olabileceğinden ve Trapezous civarında yaşayan bu halkın batı sınırının günümüzdeki Vakfıkebir bölgesinde bulunan Fol Deresi olduğundan bahsetmiştir. Arrianus (*Periplus.* XI.1) da Ksenophon gibi Kolkhlislilerin Trapezous sınırında olduğunu dile getirmiştir (Ek 3).

On Binler'in bu ülkede yaptıkları yağmalar ile ellerine tüm tanrılara kurban kesecek kadar çok boğa geçtiğini belirten Bilgin (2010: 37, 40), aynı zamanda Kolkhlrın ülkelerine girmek isteyen Hellenlere karşı cephe aldığını, bu ülkeye girerken 9800 kişi olan Hellenlerin yaptıkları yağmalar nedeniyle bu halk ile sık sık çatışmalar yaşadığını ve 1200 kişi zayıat verdiklerini de sözlerin eklemektedir. Bu noktada, On Binler'in Bilgin'in bahsettiği gibi yüklü bir miktarda yağma ile değil, Trapezouslular ve Kolkhlr tarafından getirilen hediyeler ile de söz konusu ganimetlere ulaştığı görülmektedir. Ksenophon (*Anab.* IV.8.23-24), sözü geçen hediyelerden şu şekilde bahsetmiştir:

Trapezouslular satın almaları için erzak getirdiler ve konukseverlik armağanı olarak boğalar, arpa unu ve şarap verdiler. Her yolu deneyerek Hellenlerin komşu Kolkhislilerle, özellikle de ovada yaşayanlarla dost olmasını sağlamaya çalıştılar. Bu aracılık sayesinde Kolkhisliler de konukseverlik armağanı olarak boğalar getirdi.

Ksenophon (*Anab.* IV.8.20-21), söz konusu hediyeleşme olayı öncesinde askerlerinin erzak bakımından zengin köylerde konakladıkları süreci ise şu şekilde aktarmıştır:

Köylerde en çok hayran kaldıkları şey çok sayıdaki arı kovanıydı. Ama bu baldan tadan herkes kendini kaybetti, kustu, ishal oldu ve ayakta duramaz hale geldi. Baldan az yiyenler sarhoş gibiydi, çok yiyenler ise bazen deliye, bazen de can çekişen hastalara benziyordu. Yerde yatanlar savaşta yenilmiş bir ordu kadar çoktu, bu yüzden askerler ümitsizliğe kapıldı. Ancak ertesi gün hiç kimsenin ölmediği görüldü ve hemen hemen herkes aynı esnada kendine geldi. Üçüncü ve dördüncü gün ise zehirlenmeden kurtularak herkes tamamen iyileşti.

Burada sözü edilen bal ile Mossynoiklerin üç Roma bölüğünü imha ederken faydalandığı balın aynı bal olduğu ve yerel halklar tarafından sıklıkla başvurulan bir savunma silahı özelliği taşıdığı görülmektedir. Bahsi geçen bilgilerden yola çıkıldığında ise Pontos'daki Kolkhlrın ülkelerini korumak için savaştan çekinmeyen ve bu savaş sırasında akılcı yolları kullanan, bol miktarda erzak sahibi olan, bal üreticiliği de dahil olmak üzere hayvancılık ile uğraşan bir halk olduğu yorumu yapılabilmektedir.

2.1.6. Makronlar

Kalabalık bir halk olduğu dile getirilen Makronların, günümüzdeki Sürmene ve Of bölgelerinde yaşadıkları belirtilmektedir (Karagöz, 1998: 11) (Ek 3). Makronlar, Karagöz'ün belirttiği lokalizasyonun doğru kabul edilmesi halinde Pontos'un yerel halkları arasında Khalyblerin bir kolu ile beraber en doğruya konumlandırılmaktadır. Gerçekte isimlerinin Makron olmadığı ve Hellenlerin kendi dillerinde uzun ya da iri başlı anlamında olan bu adı onlara verdikleri belirtilen bu halkın, yeni doğan bebeklerin kafalarının yumuşak bir yapıda bulunmasından dolayı şekil alabilecek durumda olduğunu fark ettikleri ve bebeklerinin kafalarının daha uzun olması için sıkıca bağladıkları belirtilmektedir (Bilgin, 2010: 32; Manoledakis, 2018: 164). Strabon (XII.3.18) döneminde Tzan olarak adlandırılan Makronların söz konusu geleneğini Hippokrates (Aer.14) ise şu ifadelerle dile getirmiştir:

Önce Makrokefali [iri başlılık] ile başlayalım. Başka hiçbir ırkın başı onlarınki gibi değildir. Başlarının uzun olmasının önde gelen nedeni öncelikle gelenekleriyle ilgilidir fakat şimdilerde doğa görenekle işbirliğine girmiştir. Bu insanlar en uzun başlının doğuştan en soylu insan olduğunu düşünmektedirler. Önceleri göreneğe bağlı olarak yeni doğan çocukların başlarına elle şekil vermişler, ve başın yuvarlak şeklini bozup onu uzatacak sargılar ve başka yöntemler uygulayarak başı uzunlamasına gelişmeye zorlamışlar. Bu belirgin özellik önceleri yapay yollarla elde edilmekteymiş ama zamanla belirgin bir kalıtım özelliği halini almış ve artık pratiğe gerek kalmamış. Tohum bedeninin her yerinden gelir, sağlıklı yerlerde sağlıklı, sağlıksız yerlerden sağlıksız tohumlar gelir. Bu nedenle, kel ebeveynin çocukları kel, gri gözlü ebeveynin çocukları gri gözlü, şaşı ebeveynlerin çocukları şaşı oluyorsa uzun başlı ebeveynlerin çocukları neden uzun başlı olmasın? Başka halklarla cinsel ilişkiye girildiğinden ötürü başı bağlama geleneğinin modası geçti ve bu göreneğe artık eskisi kadar sık rastlanılmamaktadır.

Kültürlerinin ve alışkanlıklarının devamı için endogami²⁷ tercihinde bulunan Makronların; iri başlılığın kalıtsal aktarımını sağlayacak kadar uzun süreli bir geçmişe sahip oldukları, tarihsel süreç içerisinde çeşitli halklarla girilen ilişkiler neticesinde ise egzogami²⁸ tercihinin doğru bir kayma yaşadıkları ve bu nedenle de iri başlılık kültürünü yavaş yavaş kaybettikleri görülmektedir.

²⁷ Grup içi evlilik.

²⁸ Grup dışı evlilik.

Tibarenler ve Mossynoikler gibi Makronların da Pers İmparatorluğuna 300 *talant* gümüş vergi vermekle sorumlu olan 19. Satraplık içerisindeki halklardan biri olduğunu belirten Herodotos (III.94; VII.78)'a göre; ağaçtan başlıklar, küçük kalkanlar, kısa sapına rağmen oldukça uzun yapılı ve sivri uçlu mızraklar bu halkın askerî teknolojisini oluşturmuştur. Ksenophon (*Anab.* IV.8.3) ise Herodotos'un verdiği bilgilere ek olarak söz konusu kalkanların hasırdan yapıldığını ve Makronlar'ın yünden yapılmış uzun gömlekler giydiklerini belirtmiştir.

Ksenophon (*Anab.* IV.8.4-8), Makronlar ile Skythler arasındaki sınırı gösteren bir nehrin karşı kıyısında onu ve askerlerini bekleyen Makronlar ile yaşadıklarını da aşağıdaki şekilde aktarmıştır:

O sırada Ksenophon'un yanına hafif piyadelerden biri geldi, köle olarak Atina'da bulunduğunu ve Makronların dilini anladığını söyledi. "Dillerini o kadar iyi anlıyorum ki sanırım benim vatanım burası olmalı. Bir mahsuru yoksa onlarla konuşmak istiyorum," diye ekledi. Ksenophon bir mahsuru olmadığını söyledi ve onlarla konuşarak kim olduklarını öğrenmesini istedi. Adamlar kim oldukları sorusuna Makronlar yanıtını verdiler. Ksenophon bu kez askerden neden savaş düzeninde olduklarını ve neden düşmanca davrandıklarını sormasını istedi. Makronlar ülkemize sefer düzenlediğiniz için cevabını verdiler. Bunun üzerine generaller adama Hellenlerin Makronlara zarar vermek istemediklerini, krala karşı savaştıktan sonra ülkelerine dönmeye çalıştıklarını ve bir an önce denize kavuşmak istediklerini söylemesini emrettiler. Makronlar bu söylenenlerle ilgili sağlam bir güvence verip veremeyeceklerini sordular. Generaller de güvence alıp vermeye hazır olduklarını söylediler. Bunun üzerine Makronlar Hellenlere bir barbar mızrağı, Hellenler de Makronlara bir Hellen mızrağı verdi. Bir mızrak alışverişiyle aralarında barış imzalandı ve iki taraf da tanrıları şahit tuttu.

Anlaşmaya vardıktan hemen sonra Makronlar nehirden geçişi kolaylaştırmak için Hellenlerle birlikte ağaç keserek orman içinden yol açtılar. Ordunun satın alması için ellerinden geldiğince erzak temin ettiler ve Kolkhislilerin ülkesine kadar üç gün orduya refakat ettiler.

Ksenophon'un eserinde verdiği bu bilgiler ile Makronların köle ticareti ile ilgilendiklerine ve Hellenler ile daha önceki dönemlerde de ilişki içinde olduklarına dair sonuçlar çıkarılmaktadır. Makronların Hellenlere bir mızrak vermesini ve onlardan da bir mızrak almasını yorumlayan Bilgin (2010: 33), bir sadakat rehini yorumunu yaptığı bu hareketin günümüz Karadeniz insanında var olan ve silahı namus olarak gören anlayışın temeli olduğunu belirtmiştir. Söz konusu değiş-tokuş ve ifade ettiği anlam hem Hellenler hem de günümüz Anadolu insanı için Troia Savaşına kadar dayanmaktadır. Homeros (*Il.* VI.230)'un, "Değişelim gel silahlarımızı, bellesin Akhalarla Troialılar atalarımızın konuk kardeşi olmasıyla övündüğümüzü." şeklindeki ifadesi bahsi geçen kültürün tarihsel derinliğini yansıtmaları bakımından oldukça önemli bir konumda bulunmaktadır. İki tarafın da tanrıları şahit tuttuğuna dair verilen bilgi ile Makronların da tıpkı Hellenler gibi çok tanrılı bir inanca sahip olduğunu göstermektedir. Ksenophon (*Anab.* IV.8.8)'un; iki tarafın vardıkları

anlaşmanın hemen sonrasında Makronların Hellenlere yardımlarda bulunduklarını, Hellen ordusunun ihtiyaçlarını satın alması için pazar kurduklarını ve Kolchhis sınırına kadar refakat ettiklerini belirtmesi, Makronların ticaret bilen ve düşmanca tavırlara karşı savaşçı ama dostça tavırlara karşı misafirperver bir halk olduğu anlamına gelmektedir. Bilgin (2010: 34) ise yünden yapılan gömlekler giydiği belirtilen Makronlar için hayvancılık ve tarım ile uğraştıkları ve söz konusu ticaretlerinin de bu ekseninde geliştiği şeklinde bir yorum yapmıştır.

Ayrıca Herodotos (II.94), Makronların sünnet geleneğine sahip olduklarını ve bu geleneği komşuları olan Kolchhlardan aldığını belirtmiştir. Makronların hem batı yönünde hem de doğu yönünde Kolchhlar ile komşu olması ise onların kültürlerinden etkilenmelerini oldukça doğal ve güçlü bir ihtimal olarak sunmaktadır.

2.2. Kolchhis ve Sindike Bölgelerinin Yerel Halkları

2.2.1. Kolchhlar

Ksenophon ve Arrianus tarafından Pontos coğrafyasına yerleştirilen Kolchhların asıl memleketlerinin Kokhis Bölgesi içerisinde yer alan Phasis Nehri civarı olduğu görülmektedir (Ek 4). Herodotos (II.102-103), Sesostris (MÖ yak. 19. yüzyıl) adlı bir Mısır kralının Kolchhis coğrafyasından geçerken ordusunun bir kolunun Phasis’de kaldığını ve Kolch halkının kökenini oluşturduğunu belirtmiştir. Herodotos gibi Strabon (XI.2.17), Diodoros (MÖ yak. 90-yak. 30) (I.56-57) ve Ammianus Marcellinus (XXII.8.24) da Kolchhların Mısır kökenli olduğunu dile getirmiştir. Kolchhların kökenlerinin Mısır’a dayandığına dair deliller sunan Herodotos (II.104), bu süreçte Kolchhlara ait çeşitli özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

Kolchhisliler, besbelli Mısırlıdılar; bunu ben başkalarından işitmeden önce kendim anlamıştım. Bir kez bunu aklıma koyduktan sonra, başkalarından da sorup soruşturdum; Kolchhisliler Mısırlıları, Mısırlıların Kolchhislileri hatırlamalarından daha iyi hatırlıyorlar; bununla beraber Kolchhisliler, Mısırlılara bakılırsa, Sesostris ordusundan kalmadırlar; derilerinin karalığına ve saçlarının kıvrıkcık oluşuna bakıp ben kendim de bu kaniya varmıştım. Şüphesiz bundan bir şey çıkmaz, zira böyle başka halklar da vardır; ama beni asıl etkileyen şu olmuştur: İnsanlar arasında yalnızca Kolchhisliler, Mısırlılar ve Ethiopialılar sünnet olurlar. (...) ve komşuları Makronlar da bunu Kolchhislilerden öğrendiklerini söylerler.

Kolchhların Mısırlılar ile akrabalığını gösteren diğer deliller arasında keteni aynı biçimde işleyişleri, yaşayış ve dil benzerlikleri de Herodotos (II.105) tarafından belirtilmiştir. Karst (1934: 32) ise bölgedeki sosyal tabakalaşmanın Mısır’daki ile benzerlik taşıdığını belirterek mevzu bahis düşünceye destek olmuştur. Phasis Nehri ile aynı ismi taşıyan ve Kolch halkının ticaret merkezi olan bir şehirden bahseden Strabon (XI.2.17) ise Kolchhis ülkesinin kereste, keten, kenevir, balmumu ve

zift gibi ürünler bakımından zengin olduğunu belirtmek suretiyle Herodotos'un verdiği bazı bilgileri doğrulamıştır. Kolkhlara ürettikleri kendir bitkisinden elde ettikleri keten kumaş ve bezler sayesinde Antik Çağ'ın önemli tekstilcileri haline gelmiş olduğuna dair bir düşünce de bulunmaktadır (Strab. XI.2.17; Bilgin, 2010: 34).

Kolkhlara hakkında önemli ve özgün bilgiler veren bir diğer isim olan Hippokrates (Aer.15), Phasis Nehri civarında yaşayan halkın çevre şartlarına gösterdiği adaptasyondan ve geliştirdiği yaşamdan şu şekilde bahsetmiştir:

Şimdi de Phasis Irmağı civarında yaşayan halkı inceleyelim. Ülkeleri bataklık, ılık ve nemlidir, sık bitki örtüsüyle kaplıdır. Yılın her mevsiminde burada şiddetli yağmur fırtınaları meydana gelir, halk bataklıkta yaşar. Evlerini suyun üzerinde tahtadan ve kamıştan yaparlar, kente veya pazara gitmek için çok az yürürler, kütükten oydukları kanolarla birçok kanalda aşağı yukarı gidip gelirler. Güneşte bozulan ve yağmurlarla kabaran ılık, durgun su içerler. Bütün ırmakların en ağır akanı ve en durgunu Phasis'tir. Burada yetişen ürünlerin hepsi kötü ve cılızdır, ürünler olgunlaşma sürecini engelleyen aşırı su bolluğu nedeniyle yeterince olgunlaşamaz. Toprak genellikle buğuyla kaplıdır. Bunun sonucunda Phasislilerin bünyeleri kendilerine özgüdür. İri ve güçlüdürler, etleri eklemelerini ve damarlarını örter. Ciltleri sarılık olmuş gibi sarımsıdır ve temiz olmayan, nemli ve boğucu hava soludukları için sesleri bilinen en derinden gelen sestir. Pek dayanıklı değildirler, çabuk yorulurlar. İklim çok az değişir, yöresel esen sert ılık rüzgâr dışında bölgede kimi zaman güney rüzgarları hüküm sürer. Esen yöresel rüzgâra Kenkhron derler. Kuzey rüzgârı esse bile asla sert olmaz.

Hippokrates'in sunduğu bölgeye ait coğrafi şartlar ile Herodotos ve Strabon'un bölge ticaretinde etkin olduğunu belirttiği hammaddelerin ihtiyaç duyduğu şartların paralellik göstermesi de söz konusu bilgileri doğrulamaktadır. Özellikle Kolkh halkının Mısır'a ait kökeni ve Antik Çağ'daki etkinliği konusunda önemli delillerden biri olarak gösterilen keten üretimi ve işlenişine dair düşünce; ketenin hammaddesi olarak kullanılan kendir bitkisinin tıpkı Kolkhis ülkesi gibi nemli ve yağışlı coğrafyalarda yetişiyor olması ile desteklenmektedir.

Hippokrates'in suyun üzerinde keresteden yapılan evler olarak tanımladığı Kolkhis evleri hakkında daha detaylı bilgiler verdiği görülen Vitruvius (II.1.4) ise söz konusu evler hakkında çeşitli bilgiler aktarmıştır:

Pontus'taki Kolkhis halkı gür ormanlara sahip olduğundan, ağaç kütüklerini olduğu gibi sağlamı soltu dümdüz yere yatırır, aralarında ağacın boyu kadar bir mesafe bırakıp uç kısımlarına enlemesine bir çift daha kütük koyar ve evin iç mekanını bu şekilde çevreler. Sonra bunların üzerine dört taraftan ağaç direklerini birer birer yerleştirerek köşelerinden birbirine bağlar, böylece en alttan tepeye dimdik ağaçtan duvarlar örüp yüksek kuleler inşa etmiş olur. Malzeme kalın olduğundan, aralarda kalan boşlukları da yongalarla, balçıklarla doldurup tıkar. Çatılarını da, yine kirişleri

enlemesine uzatıp boylarını uçlarından azalta azalta çıkar ve dört taraftan piramit şeklinde tepede birleştirir; sonra da bunları dalla, yaprakla, balçıkla kaplayıp böylece kulelerini en kaba biçimiyle piramit bir çatıyla kapatmış olur.

Vitruvius'un ifadesinde belirtilen "Pontus'taki Kolkhis halkı" ifadesinin ise tartışılması gerektiği düşünülmektedir. Burada Pontos kelimesiyle belli bir coğrafyayı mı yoksa denizi mi ifade ettiği anlaşılmamaktadır. Her ne kadar iki bölgedeki Kolkh halkının kökeni aynı olsa da zaman içerisinde çeşitli değişimler gösterdikleri ve farkı yaşamlar geliştirdikleri görülmektedir. Bu noktada da bahsi geçen Kolkh evlerinin hangi bölgeye ait olduğu önem kazanmaktadır. Söz konusu iki bölgenin de genel hatları itibarıyla benzer özellikler taşıması nedeni ile bahsi geçen mimari anlayışın Kolkhis'e yerleştikten sonra geliştirildiği ve Pontos'da da devam ettirildiği düşünülmektedir. Kolkh halkının mimari anlayışının bir kültür aktarımı niteliği taşıyama ve Pontos Bölgesi'nde farklı bir şekilde kendini gösterme ihtimali de bulunmaktadır.

Rodoslu Apollonios'un da Kolkhlar hakkında oldukça önemli bilgiler verdiği görülmektedir. Kolkhların ölümlerine nasıl davrandıkları hakkında bilgiler veren Rodoslu Apollonios (*Argon*. III.200-205), söz konusu geleneklerden şu şekilde bahsetmiştir:

Bu yükseltinin adı Kirkaion'dur ve burada söğütlerle sorgunlar yetişir. Ağaçların en yüksek dallarından deri şeritlerle sarılmış ölümler sarkar, çünkü Kolkhis'te günümüzde bile ölümleri ateşte yakmak büyük kabahat sayılır. Onları toprağa gömüp üzerlerine anıt dikme adetleri de yoktur, sadece işlenmemiş öküz derisine sarıp kentin uzağındaki ağaçlara asarlar. Ama Kolkhislilerin gömme adetlerinde havayla toprağın payı eşittir, çünkü kadınlarını toprağa gömerler.

Rodoslu Apollonios'un yukarıda bahsettiği geleneğin bir çeşit doğa ve özellikle ağaç kültürü olan druidizm ile ilgili olabileceği görülmektedir. Ağaçların; yeraltı dünyasını, yeryüzünü ve göğü birbirine bağlayan kutsal bir konumda yer aldığı, tükenmez yaşamı temsil ettiği ve ölümsüzlüğün sembolü olduğu bilinmektedir (Cirlot, 1971: 347; Ağaç ve Sakarya, 2015: 3). Bahsi geçen inançlar ve yine bu inançlara paralellik gösteren çeşitli inançlar doğrultusunda insanların ölümlerini kutsal saydıkları ağaçlara astıkları tahmin edilmektedir. Söz konusu eylemin özellikle nehir kenarlarında gerçekleştirildiği ayrıca belirtilmekte ve nehirlerin sonraki yaşama geçiş yolu olarak görüldüğü şeklinde de açıklanmaktadır (Tavamaishvili, 2011: 342). Ayrıca gücü temsil eden meşe ağacının; Kaukasus coğrafyasında kutsal kabul edildiği, adaletin tecellisi ile savaş ve barış kararları gibi önemli konular için meşe ağacı altında toplanıldığı ve bölgede yaşayan Kolkhların akrabası olarak belirtilen Mısırlılar için önem arz ettiği belirtilmektedir (Bi, 2007: 247). Söz konusu geleneğin sadece erkekler adına uygulanmasının ve kadınların gömülmesinin ise toplum içerisindeki ayrımı ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Kolkhis coğrafyasında oldukça önemli olduğu görülen bir diğer ağacın ise “Beyaz Yaprak” olarak adlandırıldığı ve kıskanç kocaların bu ağacın yapraklarını yataklarının etrafına saçmak suretiyle evliliklerini korumaya ve saf tutmaya çalıştığı belirtilmektedir (Kaukhehishvili, 1969’dan aktaran: Chavleishvili, 2011: 74). Bahsi geçen bu adetin özellikle Hellen kültürü ile gerçekleşen tanışma sonrasında ortaya çıktığı veya dikkate değer ölçüde önem kazandığı düşünülmektedir. Phasis kenti başta olmak üzere Kolkhis coğrafyasındaki yerel kültür ile Hellen kültürünün ciddi alışverişlerde bulunduğu ve dolayısıyla iki farklı topluluğun oldukça yakın ilişkiler geliştirdiği görülmektedir. Söz konusu ilişkilerden birinin de Hellen erkekleri ile Kolkhis kadınları arasındaki ilişki olduğu görülmektedir. Söz konusu ilişkinin Argonautların seferi sonucunda evlenen Iason ve Medea ile başladığı, bölgeye erkek ağırlıklı gelen Hellen kolonizatörleri ile Kolkhis kadınları arasında devam ettiği düşünülmekte ve bu düşünce Phasis ve güneyindeki Pichvnari gibi kentlerde yapılan araştırmalar sonucu ortaya konulan asimilasyon ile de desteklenmektedir (Chavleishvili, 2011: 72-74; Licheli, 2011: 222). Hellen erkekleri ile Kolkhis kadınları arasındaki ilişkinin varlığı hakkında herhangi bir soru işareti bulunmamakta iken söz konusu ilişkinin olası nedenleri tartışmaya oldukça açık gözükmektedir. Hellen kolonizatörlerinin bölgedeki kolonizasyonların kurulma sürecinde yanlarında kadınlarını getirmedikleri ve bu yüzden Kolkhisli kadınlar ile çeşitli birliktelikler kurmaya başladıkları şeklindeki düşünce yukarıda bahsi geçen olası nedenlerin erkek tarafını oluşturmaktadır. Bu düşüncenin doğruluğunu şüpheli kılan bir analize göre ise Ksenophon (V.3.1)’un, “Trapezous’tan ayrılmaya karar verdiler. Hastaları, kırk yaşından büyükleri, kadınlarla çocukları ve ihtiyaç duymadıkları teçhizatı gemilere yüklediler” şeklindeki ifadesinden yola çıkmak suretiyle Hellenlerin kadınlarını seferlerde bile yanlarında götürdüklerini ve kolonizasyon faaliyetleri sırasında da kadınlarını yanlarında götürmüş olacaklarını belirtmektedir (Chavleishvili, 2011: 73). Fakat Ksenophon (*Anab.* V.4.32-34) eserinin bir başka bölümünde adetlerine göre ayıp sayılmadığından Mossynoik erkeklerinin Hellen ordusuyla birlikte seyahat eden hayat kadınlarıyla alenen sevişmek istediklerini de belirtmektedir. Bu bilgi ise Hellenlerin sefer sırasında yanlarında kendi kadınlarını yani eşlerini değil de hayat kadınlarını getirdiklerini ya da sefer sırasında çeşitli kişileri köle olarak esir aldıklarını göstermekte ve yukarıda bahsi geçen iddiayı zayıflatmaktadır. Kolkhis kadınlarının cinsiyet tanrısına eşlerinin cinsel gücü için her gün dua ettiğine dair bir bilginin ortaya konulması ise Kolkhis kadınlarının Hellen erkekleri ile geliştirdikleri ilişkinin nedenleri arasında bazı ipuçları taşımaktadır (Chavleishvili, 2011: 74).

Rodoslu Apollonios (*Argon.* III.790)’un, Argonautlar ve Altın Post Efsanesinden bahsederken Kolkhlıların ölülerine nasıl davrandıklarından bahsetmesi dışında, Kolkh halkının düşünce yapısı hakkında da çeşitli bilgiler verdiği görülmektedir. Efsanenin önemli karakterlerinden biri olan Medea’nın düşünceleri aktarılırken Kolkhlıların intihara karşı bakış açısı da şu şekilde aktarılmıştır:

Ben de görevini tamamladığı gün ya evde boynuma kalın bir ip dolayarak ya da ölümcül zehirler yutarak hayatıma son vereceğim. Ama bu şekilde ölürsem herkes arkamdan gülecek ve kötü

kaderim bütün kentlerde dile düşecek. Kolkhisli kadınlar adımlarını dillerine pelesenk edip her yerde benimle hayasızca alay edecekler.

Yukarıda aktarılanlar doğrultusunda Kolkhların intihar eylemini oldukça gülünç ve kötü bir hareket olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Dikkat edilmesi gereken bir diğer konunun ise hem yukarıda aktarılan hem de Rodoslu Apollonios'un eserinin genelinde değindiği ölümcül zehirler olduğu görülmektedir. Söz konusu ölümcül zehirlerin, ok uçlarına sürülmek suretiyle bir savaş stratejisine dönüştürülecek kadar etkili olduğu ve bölge halkının bu etkinliği oluşturabilecek kadar konuya hâkim olduğu da belirtilmektedir (Mayor, 2013: 97).

Daha önce ülkelerini korumak için savaşmaktan çekinmeyen ve bu savaş sırasında akılcı yolları kullandıkları belirtilen Kolkhların; ağaçtan başlıklara, tabaklanmamış deriden yapılan küçük kalkanlara, kısa mızraklara ve eğri kılıçlara sahip olduğu aktarılmaktadır (Hdt. II.104; VII.79). Yine söz konusu halkın krallarının da savaş arabası kullandığı belirtilmektedir (Apoll. Rhod. *Argon.* III.1240). Söz konusu bu durumun Khalyb lideri İri Odios'un savaş arabası kullanımı ile paralellik taşıdığı düşünülmektedir. Kolkh halkının engebeli yer şekillerine, gür bitki örtüsüne ve bataklık arazilere sahip bir bölgede ikamet etmesi, savaş arabası kullanımı için pek uygun gözükmemektedir. Bu nedenle de savaş arabasının sembolik bir anlam taşıdığı ve seçkin isimler tarafından kullanıldığı ihtimali ön plana çıkmaktadır. Kolkhlar arasında anlam taşıyan bir diğer sembolün ise dövmeler olduğu görülmektedir. Erkekliklerini ve savaşta becerilerini yansıttığı dile getirilen bu dövmeleri gururla taşıdıkları da belirtilmiştir (Mayor, 2013: 233).

Hem yaşadıkları coğrafyanın kendisinde barındırdığı özellikleri hem de yukarıda bahsi geçen çeşitli savaşçı özellikleri ile zorlu birer düşman olduğu görülen Kolkh halkının Pers satraplıklarında birine dahil olmadığını belirten Herodotos (III.97), Kolkhların kendi istekleriyle çeşitli armağanları beş yılda bir vergi olarak ödediklerini ve bu armağanların yüz oğlan ile yüz kız olduğunu belirtmiştir.²⁹

2.2.2. Heniokhoiler, Zygoiler ve Akhaioiler

Kendilerine Hellen kökeni atfedilen Heniokhoi, Zygoi ve Akhaioi halklarının; Sindike Bölgesi'nin güneyi ile Kafkasusların kuzeybatısında, oldukça dik yamaçlı kıyılara sahip olmasından dolayı birçok bölümünün limansız olduğu belirtilen kıyı şeridinde yaşadıkları görülmektedir (Zanco, 1957: 195). Pontos Bölgesi'nin yerel halkları hakkında verdiği bilgiler gibi Kolkhis'in kuzeyindeki halklar hakkında da oldukça değerli bilgiler verdiği görülen Strabon (XI.2.12-13), bu halkların hem kökenleri hem de kültürleri hakkında şu şekilde bahsetmiştir:

²⁹ Kafkasus'daki Pers hakimiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bill, 2010: 15-27; Brosius, 2010: 29-40.

Sindike ve Gorgipia'dan sonra, deniz kısmında Akhaioi, Zygoi ve Heniokhoi halklarının kıyı şeridi gelir. Buranın çoğu bölümü limansızdır ve Kaukasus'un bir kısmı olan dağlık bölgedir. Buradaki insanlar deniz boyunca yağmacılıkla uğraşırlar. Onların ufak tefek, dar ve ehemmiyetsiz botları vardı. Öyle ki, 25 kişi ancak alabilirler, nadiren de olsa tümüne 30 kişi sığabilir. Hellenler buna kamara³⁰ derler. Iason'un ordusundan Phthiota Akhaioi halkının buradaki Akhaia'ya yerleştiğini, Lakona halkının ise Heniokhai'ya yerleştiğini söylerler. Bu halklar, Dioskourosların arabacıları olan Rhekas ve Amphistraos'un liderleri olmuşlardı. Muhtemelen Heniokhoi halkı da bundan sonra adlandırılmıştır. Heniokhoi halkı ne olursa olsun kamaraların donanımını inşa ederler ve de bazen ticari gemilere, bazen bir ülkeye bazen de deniz kontrolünü elinde tuttukları şehre karşı yelken açarlar. Bosporos'u elinde tutanlar bile onlara yardım ederler, yine onlara demir atma yerini, agora'yı ve de ganimetlerini elden çıkarmayı sağlarlar. Onlar vatanlarına geri döndüklerinde, demir atacak yerleri olmadığından kamaralarını omuzlarına alır, verimsiz toprakları sürdükleri ve ikamet ettikleri ormanlara taşırlar. Denize açılma vakti geldiğinde ise tekrar bu kamaraları kıyıya taşırlar. Diğer yerlerde de aynı şeyi yaparlar, ağacın bol olduğu ülkeleriyle tanınırlar. Bu yerde kamaralarını gizlerler, geceleri yaya dolanırlar ve gündüzleri ise insanları esir almaktan memnuniyet duyarlar. Fidyeye amaçlı aldıkları bu tutsakları denize açılmalarının ardından haber ederek kolayca serbest bırakacaklarını teklif ederler. Şimdi bu yerler, yanlış yapılan kimselere yardım amaçlı gelen hegemonların egemenliği altındadır. Sık sık saldırıya uğrarlar ve insan yerine koydukları kamaralarını kıyıya indirirler. Romalıları tabi yerler ise oraya gönderilen yöneticilerin ihmalkarlığı yüzünden çaresizdir. Bu insanların yaşam tarzı böyledir. Onlar skeptukhoi diye çağrılan liderlerce yönetilirler. Bu liderler de tyran ve basileus tarafından yönetilir. Bu bakımdan Heniokhoi halkı Mithridates Eupator döneminde 4 krala sahipti. Mithridates, ata topraklarından Bosporos'a kaçarken Heniokhoi halkının ülkesinden geçmiştir. Kendisi burayı geçilebilir sanıyordu, fakat Zygoi halkının hem asabiliği hem de vahşiliğinden dolayı hayal kırıklığına uğradı, dolayısıyla kıyı boyunca zorluklarla geçebildi. Akhaioi halkı ülkesine kadar, kıyıdan ilerleyerek varmıştı. Bu yollar kurtularak Phasis'ten bu yana olan yolculuğunu tamamlamıştı. Bu yolculuk da 4000 stadia'dan daha kısa değildi.

Strabon'un söz konusu halkların kökenleri hakkında söylediklerine ek olarak, Arrianus (*Periplus*. XI.2)'un, krallarının adını Ankhialos olarak belirttiği Heniokhoilerin kurucularının; Castor ve Pollux'un, yani Hellen ve Roma mitolojisinde *Dioskuri* olarak bilinen ikiz üvey kardeşlerin arabacıları olan Amphitus ve Spartalı Cercius olduğu dile getirilmiştir (Amm. Marc. XXII.8.24; Erhat, 1996: 166). Söz konusu Hellen kökenli kurucular sayesinde de zaman içerisinde bölge insanının uygarlaştığı belirtilmektedir (Braund ve Tsetschladze, 1989: 117).

³⁰ Kamara denilen ve yüksek manevra kabiliyeti ile dikkat çeken bu tekneler; alçak bir friborda ve geniş kirişlere sahip iken bronz ya da demir sivri uçlar olmadan birbirine bağlanmaktadır. Deniz sert olduğunda denizciler, bir evin çatısı gibi teknede kapalı kalana kadar dalgaların boyuyla eşlenecek tahtadan siperler inşa etmektedirler. Böylece korunan gemilerin dalgaların arasında yuvarlanması sağlanmaktadır. Her iki uçlarında birer pruvaları olan gemilerin kürek düzenleri kaydırılabilmekte ve bu sayede her iki yönde de istenildiği zaman güvenli bir şekilde hareket edilebilmektedir (Tac. *Hist.* 47; Wheeler, 2012: 132).

Heniokhoilerin iç kısımlarla ulaşımı güçleştiren ve kıyı şeridine paralel uzanan Kaukasusların da etkisi ile kıyı şeridine oldukça yakın bir mevkide konumlandığı düşünülmektedir (Ek 4). Adı geçen halkın kamaralarını omuzlarında taşımak suretiyle yaşam alanlarına götürüp sakladıkları ve sonrasında tekrar omuzlarında taşımak suretiyle denize indirdikleri şeklindeki ifadeler söz konusu düşüncenin ana nedenlerinden biridir. Her ne kadar oldukça dar ve küçük şeklinde ifade edilse de bu kamaraların ortalama 25 kişiyi taşıdığına bilinmesi ve yukarıda bahsi geçtiği üzere Heniokhoilerin bu kamaralardan hatırı sayılır bir miktara sahip olması, söz konusu omuzlarda taşıma işleminin kıyı şeridine oldukça yakın bir bölgeye yapıldığını düşündürmektedir. Yine Strabon'un verdiği bilgiler doğrultusunda bahsi geçen yerleşim yerinin verimsiz topraklara sahip olduğu fakat kamaralarının da hammaddesi konumunda bulunan zengin ormanlara ev sahipliği yaptığı öğrenilmektedir.

Adı geçen halklar arasında en güneye konumlanan ve Kolkhis'in kuzey sınırını oluşturan Pityous'un kuzeyine kadar yerleşik oldukları belirtilen Heniokhoiler hakkında verilen bilgiler doğrultusunda, Antik Çağ'ın deniz haydutları tanımlaması yapılabilmektedir (Hewitt, 2014: 294). Bu deniz haydutlarının elde ettikleri ürünlerin satışını Bosphorus'da gerçekleştirdiğinden söz eden Strabon sayesinde adı geçen halkın bölge ticaretindeki rolü hakkında çeşitli fikirlere ulaşılmaktadır. Pontos'un doğusundaki önemli ticaret merkezlerinden Phasis'e çok daha yakın olduğu görülen Heniokhoi halkının, ticaret için neden Bosphorus'u tercih ettiği cevaplanması gereken önemli bir soru konumunda bulunmaktadır. Heniokhoi halkının özellikle kendisine de yakın olduğu görülen Phasis'e ticaret için gelen gemiler üzerinde etkin olduğu, yağmaladığı ürünler ile Phasis ticaretine zarar verdiği ve bu ürünlerin satışını bir başka ticaret bölgesi olan Bosphorus'da gerçekleştirdiği düşünülmektedir. Hem söz konusu coğrafyaya ve denize dair tecrübeleri hem de bulundukları konum itibarıyla Pontos'un güneydoğusundaki düşük rekabet seviyesi, Heniokhoilerin Phasis ticaret hattı üzerindeki etkinliklerini açıklamaktadır. Konu hakkında daha farklı yorumlar da yapılabilmektedir. Adı geçen iki ticaret bölgesi başta olmak üzere, çeşitli ticaret noktalarının kendi etkinliklerini arttırabilmek adına birbirlerine zarar verebilecekleri ve söz konusu zararı da bölgenin deniz haydutları olan Heniokhoiler üzerinden gerçekleştirebilecekleri ihtimali de oldukça dikkat çekmektedir. Emir (2022: 86)'in bu noktada korsanlar ile yerel idarecilerin arasındaki iş birliğine ve bu iş birliğinin bölgedeki korsanlık faaliyetlerine yönelik olumlu etkisi üzerine düşünceleri de mevzu bahis yorumlar ile eşleşmektedir.

Spartocid Hanedanı'nın (MÖ 438-108)³¹ MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru Bosphorus Krallığı'nda başlayan egemenliği ve Kral Eumelus (MÖ ?-304)'un önderliğinde bölgedeki korsan halklara karşı açtığı savaşın etkisi ile Heniokhoilerin ciddi bir güç kaybı yaşadığı bilinmektedir (Diod. XX.25.2-3; Vinogradov, 2007: 146-147; Emir, 2022: 88). Heniokhoilerin de desteklediği çeşitli isyanlar sonucunda Bosphorus Krallığı'nın güç kaybı yaşadığı ve bu güç kaybına paralel olarak bölgede etkinliğini arttıran Mithradates Krallığı'nın birçok yerel halk üzerinde egemenlik

³¹ Spartocid Hanedanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hind, 2008: 495-502.

kurduğu aktarılmaktadır (App. *Mith.* 13, 15; Cass. Dio. XXXVI.9.3; Emir, 2022: 89). Mithradates Savaşları (MÖ 89-63) sürecinde Mithradates VI Eupator'un desteği ile önemli başarımlar elde eden Heniokhoilerin söz konusu kralın ölümünden sonra ise bölgedeki otorite boşluğundan faydalanarak ön plana çıktığı görülmüştür (App. *Mith.* 63, 92, 119; Plut. *Pomp.* XXIV.1; Arslan, 2003: 106; Emir, 2022: 90). Özellikle azatlı bir köle olduğu belirtilen Anicetus'un başlattığı büyük savaş sürecindeki Heniokhoi desteği ve etkinliği oldukça dikkat çekmektedir (Tac. *Hist.* III.47-48; Emir, 2022: 90-91). Bahsi geçen otorite boşluğunun ise Vespasianus dönemine kadar devam ettiği, bu dönemde yapılan düzenlemelerin sonucunda ise Heniokhoilerin Roma'nın önemli müttefiklerinden biri haline geldiği ve hatta Ankhialos isimli bir Heniokhoi kralı döneminde Traianus (53-117)'un emriyle Roma ikmal yollarının güvenliğinden sorumlu hale getirildiği de aktarılmıştır (Arr. *Periplus.* XI.2; Emir, 2022: 92).

Heniokhoilerin kuzeyine konumlanan halklardan biri olan Zygoilerin de tıpkı bölgedeki diğer halklar gibi sert ve savaşçı kimlikleri ile ün saldıkları, geçimlerini de daha çok balıkçılık ve avcılık ekseninde sağladıkları belirtilmektedir (Arslan, 2007: 473) (Ek 5). Oldukça dağlık ve gür ormanları ile ön plana çıkan bir konumda yerleşik olan Zygoilerin, söz konusu coğrafyanın avantajları ile kendi kavgacı karakterlerini birleştirerek bölgenin önemli savunma hatlarından birini ortaya koydukları görülmektedir. Fakat Zygoilerin sadece savunmaya dayalı pasif bir savaş stratejisine sahip olmadıkları ve uygun şartların oluşması halinde saldırgan bir kimliğe bürünüp bölgede boy gösterdikleri de bilinmektedir. Mithradates'in dar kıyı şeridi boyunca ilerlemek suretiyle ordusunu savunmasız kılarak kaderini Zygoilerin eline bırakmak yerine kamaralar aracılığıyla bölgedeki yolculuğuna devam etme kararı alması ve Akhaioi ülkesinin Zygoiler tarafından 5. yüzyılda işgal edilmesi bahsi geçen konu hakkında önemli birer delil niteliği taşımaktadır (App. *Mithr.* 67; Arslan, 2007: 474; Mayor, 2013: 378-379). Adı geçen halkın karakteristik özelliklerine ve kültürlerine dair verilen önemli bilgiler arasında, onların oldukça güvenilir olmayan ve insan eti yiyebilen kalabalık bir grup oldukları da bulunmaktadır (Mayor, 2013: 378-379; Arslan, 2007: 474).

Plonkte-Lüning (2005: 135)'in sığır yetiştiriciliği ile de uğraştığını belirttiği Heniokhoiler ile Zygoilerin kuzeyinde ise Akhaioiler bulunmaktadır (Ek 5). İsimleri "su kenarından yaşayanlar" anlamına gelen Akhaioilerin kökenleri hakkındaki önemli bilgileri Ammianus Marcellinus (XXII.8.25) şu şekilde dile getirmiştir:

Buradan kısa bir mesafe sonra, bazı yazarların belirttiği Helena uğruna yapılan olmayan, Truva yakınlarındaki oldukça eski bir savaşın sonunda tersten esen rüzgarlar yüzünden Pontus'a kadar yanlışlıkla sürüklenen ve her bölgede düşmanla karşılaştıktan sonra yaşama alanı olarak hiçbir şekilde sabit bir bölge bulamadıklarından ötürü, korkutucu iklim şartlarıyla haşır neşir olup yağma ve çapul yaparak tehlikeli bir hayat sürmeye alıştıkları ve bu yüzden daha sonra hadsiz hudutsuz bir vahşiliğe bürünüp yabanileştikleri sürekli karla kaplı olan dağların zirvelerine yerleşmiş olan Achaei kavmi bulunur.

Appianus (yak. 95-yak. 165) (*Mithr.* 67, 102) da Akhaioilerin, Troia sonrasında bir fırtına tarafından Karadeniz'e sürüldüklerini ve orada Hellen oldukları için yabancıların elinde büyük acılar çektiklerini belirtmiştir. Bir başka yoruma göre ise Akhaioiler bölgeye Argonautların seferi sonrasında yerleşmiştir (Zanco, 1957: 195). Adı geçen halk hakkında bilgi vermeye devam eden Appianus (*Mithr.* 102); Akhaioilerin evlerine gemi göndermeyi başardıklarını fakat yardım isteklerinin dikkate alınmadığını ve bu nedenle de Hellen ırkına karşı büyük bir kin beslemeye başlayarak onları yakaladıklarında Skyth tarzında yaktıklarını, zaman içerisinde bu adetin sadece yakışıklı görülen Hellenler üzerinde uygulanmaya başladığını ve en sonunda da kura yöntemi ile seçilen birkaç Hellen'in feda edildiğini belirtmiştir. Akhaioilerin sahip oldukları kayalık kıyılarda çeşitli gemileri tuzağa düşürerek batırmaları ve ele geçirdikleri denizcileri tanrılara kurban etmeleri, sahip oldukları kötü şöhretin birçok nedeninden biri olarak da ifade edilmektedir (Mayor, 2013: 270).

Akhaioilerin, Heniokhoilerin aksine Mithradates'e kapılarını açmadıkları ve Mithradates'in iki tümenini; savaş, iklim şartları ve çeşitli taktik hatalar doğrultusunda yok edebilecek kadar güçlü oldukları dile getirilse de adı geçen halkın zaman içerisinde güç kaybı yaşadığı ve güneyindeki Zygoiler tarafından 5. yüzyılda işgal edildiği belirtilmiştir (App. *Mithr.* 67, 102; Liv. *Perioch.* 101.5; Tokhtas'ev, 2002: 76-77).

Heniokhoiler ile ilgili düşüncelerini dile getiren Ovidius (*Pont.* IV.10.31-40), söz konusu halkın kuzeyinde yerleşim gösteren Akhaioiler hakkında olduğu düşünülen ifadelerine ise eserinde şu şekilde yer vermiştir:

Kıyaslayamazsın Charybdis'i, düşman Akhalılarla, üç kez yutup üç kez kussa da boğaz suyunu. Akhalılar doğu bölgelerinde dolansalar bile özgürce, yine de bu sol kıyının güvenli olmasına izin vermezler. Tek yaprağı bile olmayan araziler var burada, zehir sürülmüş ok uçları burada, burada kış denizi bir geçit kılar yayaya, öyle ki küreğin dalgaları yarıp bir şekilde kendine yol açtığı yerde, yolcu gemisine burun kıvrıp ıslanmadan yoluna devam eder.

Hem Heniokhoiler hem de Akhaioiler hakkında bilgi veren Aristoteles (MÖ 384-322) (*Pol.* 1338b), söz konusu iki halkın da ele geçirdikleri insanları yediklerini belirtmiş ve oldukça saldırgan olmalarına rağmen cesur olmadıklarını da sözlerine eklemiştir. Berkok ise (1958: 141-142) adı geçen her iki halkın da denizcilikte olduğu kadar binicilikte de mahir olduklarını belirtmiş ve kıyı şeridinde oturan halklar için iyi bir binici olmanın pek yaygın görülmemesinden dolayı söz konusu halkların başka coğrafyalardan gelmiş olabileceklerini sözlerine eklemiştir.

2.2.3. Kerketailer

Heniokhoi, Zygoi ve Akhaioi kavimlerinin kuzeyinde yerleşik olan Kerketailer'den antik kaynaklarda pek bahsedilmediği ve onlar hakkındaki bilgilerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Ammianus Marcellinus (XXII.8.25), Akhaioiler ile yan yana olduğunu söylediği Kerketailer hakkında bahsetmeye değer önemli bir bilgi olmadığını; Strabon (XI.2.14) ise Kerketailerin Bata şehrinin güneyindeki kıyı şeridinde yerleşik olduğunu, çeşitli limanlara ve köylere sahip olduğunu belirtmiştir (Ek 5). Pseudo Scylax (*Periplus*. 73) da Sindike Limanı'ndan sonra, Kerketai halkının geldiğini ifade etmiştir. Hewitt (2014: 294)'in de günümüzdeki Sochi'nin kuzeybatısında yerleşik olduklarını belirttiği Kerketailerin konumu hakkındaki bilgilerin birbiriyle paralel olması, bu insanların yerleşik olduğu coğrafya hakkında herhangi bir soru işaretinin oluşumuna engel olmuştur. Coğrafi konumu dışında antik kaynaklarda pek bahsi geçmemesine rağmen adı geçen halk hakkında çeşitli yorumlar yapılabilmektedir. Kerketailer için güneyindeki halklar gibi savaşçı bir kimliğe sahip olabileme ihtimalinden bahsedilebilecek olursa da onlara göre çok daha barışçıl bir yapıda bulunabilme ihtimalleri kuvvetle muhtemel gözükmektedir. Yukarıda bahsi geçen ilk ihtimalin gerçek olması halinde Kerketailerin de antik kaynaklarda Heniokhoi, Zygoi ve Akhaioi halkları ile birlikte yer alacağı düşünülmektedir. Fakat Kerketailerin diğer halklarla birlikte olmadığı gibi kendi başına da bahsinin pek geçmediği görülmektedir. Bu durum, Kerketailerin bölge şartlarına pek uygun olmadığı düşünülen barışçıl bir kimlik taşıdıkları ve söz konusu kimlikleri dolayısıyla da diğer halkların hegemonyası altında yaşadıklarına dair ihtimali güçlendirmektedir. Arslan (2007: 474)'ın, Mithradates'in bölgedeki yolculuğu sırasında Kerketailerin topraklarından güzellik ve dostlukla geçtiğine dair ifadesi ve Asheri (1998: 267)'nin Kerketai halkını uygar ve dürüst olarak tanımlaması da yukarıda bahsi geçen düşüncenin en önemli destekçileri konumunda gözükmektedir.

Kerketailerin hem Strabon'un verdiği bilgiler hem de bölge şartları dolayısıyla tıpkı güneyindeki halklar gibi daha çok balıkçılık üzerinden geçimini sağladığı düşünülmektedir (Brentjes, 2003: 144). Her ne kadar balıkçılık ile olan uğraşlarının doğal bir neticesi olarak denizcilik de gelişim gösterdikleri düşünülse de söz konusu gelişimin Heniokhoi ya da Akhaioi halklarındaki gibi bir deniz haydutluğuna dönüşmediğine dair olan yüksek ihtimal de önem taşımaktadır. Oldukça iyi denizciler olarak nitelendirilen Kerketailerin önemli bir kısmının tarihsel süreç içerisinde Bizans'a göç ettikleri belirtilmektedir (Berkok, 1958: 140). Söz konusu göç olayı ise Kerketailerin güneyindeki halkların saldırgan tutumları dolayısıyla bölgeden uzaklaşmış olabileceklerini düşündürmektedir. Bahsi geçen göç olayının öncesinde ise kuzeylerinde bulunan Sindike Bölgesi'nde çeşitli ticari faaliyetlerde bulunmuş ve söz konusu bölgede kendilerine çeşitli ittifaklar aramış olabilecekleri de oldukça yüksek bir ihtimal olarak ön plana çıkmaktadır.

2.2.4. Maiotailer

Strabon (XI.2.1, 4, 11)'un Kerketai halkının kuzeyinde olduğunu belirttiği Maiotailer, Scylax (*Periplus*. 70-71)'a göre ise Sauromatların arasında kadınlar tarafından yönetilen bir gruba komşu bulunmaktadır. Maiotailerin, Maiotis Limne civarında Bosphorus'un Asia tarafı boyunca yer alan Sindike ile kuzeydeki Küçük Rhombites ve Büyük Rhombites Nehri arasındaki coğrafyada; Sindoi, Dandarioi, Tereatai, Agroi, Arrekhoi, Tarpetes, Obidiakenoi, Sittakenoi, Doskoi gibi çok sayıda kabile halinde yaşadıkları belirtilmektedir (James, 1857: 244) (Ek 5).

Büyük Rhombites civarındaki Maiotailerin yaşam alanlarının açık bir şekilde belirlenememesi ve eldeki yazılı belgelerin azlığı dolayısıyla ancak küçük bir kısımlarının bilindiği görülmektedir. Göçebe halde bölgede yaşayan halkın söz konusu yokluğa süt ve etle beslenerek karşı koyduğunu ve bu yaşamı sürdüremeyecek olan diğer halklarla birlikte yaşama hususundan yoksunluğunu dile getiren Strabon (XI.2.2, 4, 11), söz konusu halk hakkında ayrıca şu ifadeleri dile getirmiştir:

Kıyı yolculuğunda ilk gelen yer, Tanais'den 800 [*stadia*'lık bir mesafede], “Büyük” olarak çağrılan Rhombites Nehri'dir. Burası da balık tuzlaması için balığın en çok tutulduğu yerdir. Daha sonra 800'lük diğer [bir mesafede] daha Küçük Rhombites ve Burnu gelir. Bu yerde daha küçük çaplı balıkçılık vardır. Büyük Rhombites çevresinde yaşayanların üs adaları vardır. Küçük Rhombites'de yaşayanlar ise bizzat Maiotai halkı çalışanlarıdır. Çünkü Maiotai halkı bu kıyı boyunca ikamet ederler, çiftçiler ise göçebelere nazaran savaşırdılar. Bunlar çok sayıda kabilelere ayrılırlardı, Tanais yakınlarında yaşayanlar daha vahşi iken, Bosporos sınırlarında yaşayanlar ise daha uysaldır. (...) Asia Maiotai halkının hemen hemen tümü ve de Bosporanların diğerleri, Tanais'de ticaret merkezine sahip kişilere itaat ederlerdi. Bugünlerde ise birbirlerine karşı isyana kalkışırlar. Bosporanların yöneticileri özellikle de sonradan gelen yöneticiler Pharnakes, Asandros ve Polemon, bilakis Tanais'e kadar ki yerleri ellerinde tutarlardı. Pharnakes'in bir zamanlar, tüm ülkeyi kapladığı için boşaldığı eski bir kanal yoluyla Dandarioi halkı ülkesine Hypanis Nehri'ni sağladığı söylenir.

Kabileler halinde yaşadığı belirtilen Maiotai halklarının kuzey sınırının Büyük Rhombites Nehri olduğu, burada yaşayan insanların özellikle Strabon (XI.2.2, 4)'un verdiği bilgiler doğrultusunda hayvancılık ile uğraştıkları ve hem hayvancılığın hem de coğrafi şartların bir gereği olarak göçebe bir yaşam sürdükleri görülmektedir. Yine Strabon (XI.2.4)'un Büyük Rhombites Nehri'nin balık tuzlaması için balığın en çok tutulduğu yer olduğunu belirtmesi de bölgede yaşayan Maiotai kabilesinin hayvancılık vasıtasıyla elde ettiği et ve süt ürünlerinin yanına tuzlanmış balık gibi ek bir besin kaynağı kattığını da göstermektedir. Ayrıca balığın tuzlanma yöntemi ile kullanılması da göçebe yaşamın varlığına dair önemli işaretlerden biri olarak dikkat çekmektedir.

Büyük Rhombites'in güneyinde yer alan Küçük Rhombites ile Sindike Bölgesi arasında ise çeşitli yerleşik Maiotai kabileleri bulunmaktadır. Maiotai kavminin geneli çiftçi bir kimlik taşımakta

olsa da Büyük Rhombites'e oranla daha küçük çaplı bir balıkçılığa elveren Küçük Rhombites civarında yaşayan kısımların da balıkçılığa dayanan bir yaşam geliştirdiği düşünülmektedir. Bunların dışında at yetiştiriciliği ile maden işçiliğinde de gelişim gösterdikleri ve hayatlarında başta buğday olmak üzere ticaretin önemli bir role sahip olduğu da dile belirtilmektedir (Bi, 2007: 329; Yusuf İzzet, 2009: 170). Yukarıda bahsi geçen bu yaşamı ise çevreleri toprak tabyalar ve kanallar aracılığıyla tahkim edilmiş küçük meydanlara sahip yerleşimler üzerinde geliştiren Maiotailerin, mezarlık görevi gören toplu mezar alanlarına sahip olmadığı da verilen bilgiler arasında bulunmaktadır (Bi, 2007: 325-326).³²

Yerleşik olduğu görülen bu insanların kuzeyde göçebe bir yaşam süren kandaşlarından daha savaşçı bir kimlik geliştirdikleri ve söz konusu savaşçı kimliğin kuzey yönlü olarak artarken güney yönlü olarak azaldığı da Strabon (XI.2.4) tarafından belirtilmiştir. Strabon'un savaşçı kişiliğin kuzey yönlü olarak arttığı ve güneydeki yerleşiklerin kuzeydeki göçebelerden daha savaşçı olduğu şeklindeki iki ifadesinin birbirleriyle çeliştiği görülmektedir. Strabon'un kuzey yönlü olarak savaşçı kişiliğin arttığını belirten ifadesi doğru kabul edilmekte iken kuzeydeki göçebe kabilelerin güneydeki yerleşik soydaşlarından daha az savaşçı olduğu ifadesi yanlış kabul edilmektedir. Kuzey yönlü gidildikçe iklim şartlarının ve dolayısıyla yaşam şartlarının zorlaşması insanları da tıpkı iklim şartları gibi zorlu yapmaktadır. Ayrıca kendi kendilerini yöneten ve kendi adlarına çaba gösteren bu insanlar; Hippokrates (*Aer.* 16)'in de belirttiği gibi oldukça savaşçıdırlar çünkü yalnızca kendileri için riske girmekte ve cesaretlerinin ödülleri ya da korkaklıklarının cezasını kendi adlarına almaktadırlar.³³ Bahsi geçen bu nedenlerle de kuzeyin zorlu şartlarında kendi kendilerini idare eden bu göçebe topluluğun, güneydeki soydaşlarından daha az savaşçı olduğu ifadesinin tutarsız olduğu düşünülmektedir.

Maiotis Limne'ye adını veren Maiotai halkı içerisinde kadınların ve erkeklerin aynı işlerde çalıştığı, Maiotai kadınlarının savaşa at sırtında gittikleri ve kılıçla savaşmak yerine esirlerini kementlerle sürükleyerek öldürdükleri, Maiotai erkeklerinin ise piyade olarak yaylarla savaştıkları ve yine Maiotai kadınlarının evlenilebilir olarak kabul edilecek bir yaş sınırlarının olmadığı, bir düşmanı öldürenler dışında hepsinin bakire kaldığı vurgulanmıştır (Plin. *Nat.* IV.12.88; Mela. *Chorog.* I.114). Hem at yetiştiriciliği hem de savaşlara at sırtında gittiklerine dair var olan bilgiler doğrultusunda Maiotailerin, Mithradates'in yaklaşık otuz beş bin atlı erkek ve kadından oluşan süvari birliği içerisinde yer alacak kadar güçlü bir konumda olduğu da düşünülmektedir (Mayor, 2013: 347, 374). Söz konusu bu güçlü süvari ve piyade birlikleri sayesinde Maiotailerin; Bosphorus Krallığı'nın hakimiyetine girmediği, adı geçen krallığın başına geçecek hanedanı verdikleri destekle belirlediği ve iki topluluğun yüksek kesimleri arasında kurulan akrabalık bağları ile birçok Maiotai'nin Bosphorus kralı olduğu da belirtilmektedir (Bi, 2007: 330-331). Bahsi geçen Bosphorus Krallığı'nın

³² Maiotai mezarları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anfimov ve Autlev, 2011.

³³ Hippokrates'in güçlü ve güçsüz insanlar hakkındaki teorileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hippokr. *Aer.*

özellikle doğu yakasının yüksek nüfuslu Maiotai bölgesi olması da iki topluluğun yakın ilişkilerde bulunmasına ve yerel unsurların söz konusu krallıkta etkin olmasına neden olmuş gözükmektedir.

Pomponius Mela tarafından Maiotailere ait olduğu belirtilen ve yukarıda bahsi geçen özellikler ile büyük benzerlik içeren ifadeler ise Hippokrates (*Aer.* 17) tarafından Sauromatlara şu şekilde ithaf edilmiştir:

Öte yandan, Avrupa’da Maiotis Gölü etrafında yaşayan, diğer bütün halklardan farklı özel bir İskit ırkı vardır. Sauromatlar adıyla bilinirler. Kadınları at biner, at sırtında ok atar ve kargı savururlar, bakire kaldıkları sürece seferlerde savaşırlar. Üç düşman öldürüp tören yasasında öngörüldüğü gibi kurbanlar sununcaya kadar bekaretlerini kaybetmezler. Fakat kadın kendine bir koca alınca askeri zorunluluk bütün kuvvetlerin alanda toplanmasını gerektirmediği sürece bir daha at binmez. Kadınların sağ memesi yoktur, çünkü onlar daha çocukken anneleri özel yapılmış bir demiri kızdırıp memeye yapıştırır. Memenin büyümesi engellenir, böylece memenin bütün gücü ve hacmi sağ kolla omza gider.

Hippokrates tarafından Sauromatlar adlı bir Skyth ırkına ait olduğu belirtilen söz konusu kültürel özellikler hakkında Herodotos (IV.110-117) da detaylıca bilgi vermiş, bu kültürün Hellenlere karşı verdikleri savaşı kaybeden Amazonlara³⁴ ait olduğunu ve Amazon kadınlarının Skyth erkekleri ile olan birlikteliği sonucu coğrafyaya yayıldığını belirtmiştir. Bölgede her ne kadar Sauramat ve Skyth gibi farklı isimlerle anılan topluluklar bulunsun da bunların aynı kökene sahip olduğu da yapılan araştırmalar sonucunda belirtilmekte ve olası kafa karışıklıklarının önüne geçilmektedir (Badakoğlu, 2018: 151; Bi, 2007: 319). Bu noktada, Maiotailerin özellikle bölgenin bahsi geçen diğer toplulukları tarafından ticaret, göç ya da sefer gibi faaliyetler sonucunda

³⁴ Themiskyra (Terme) bölgesinde yaşayan ve savaşçı ya da erkeksiz kadınlar olarak efsanelere konu olan Amazonların, Kimmer kadınları oldukları düşünülmektedir (Tellioglu, 2020: 19). Amazon adının “memesiz” anlamına geldiği ve bu adın nedeni olarak Kimmer savaşçı kadınlarının yayı göğüslerine daha rahat dayayabilmek için bir memelerini kesiyor olmaları açıklaması yapılmaktadır (Erhat, 1996: 32). Tarihe savaşçı ya da erkeksiz kadınlar olarak geçmeleri hakkında çeşitli yorumlarda bulunmaktadır. Fakat yapılabilecek en mantıklı yorumun meydana gelen bir savaş sırasında tüm erkeklerini kaybetmeleri ve bunun sonucu olarak hayatta kalabilmek için silahlanmaları olduğu görülmektedir.

Amazonlar hakkında yılda bir defa nesillerinin devamı için komşu halkların erkekleri ile birleştiği ve doğan çocuklardan kız olanları yanlarına aldıkları, erkek olanları babalarına gönderdikleri ya da hizmetçi olarak kullandıkları gibi gerçeklik ihtimali zayıf efsaneler de bulunmaktadır (Karslıoğlu, 2009: 143). Ayrıca az ekmek yedikleri, daha çok et ve süt ile geçindikleri gibi bilgilere de ulaşılmaktadır (Karslıoğlu, 2009: 144).

Amazonların, Skythler tarafından *Oiorpata* şeklinde adlandırıldığını ve bunun Yunanca “erkek öldürenler” anlamına geldiğini belirten Herodotos (IV.110), bu bozkır-göçebe toplumu hakkında şu şekilde bahsetmiştir: “Thermodon savaşını kazandıktan sonra, canlı olarak yakaladıkları Amazonları üç gemiye doldurup denize açılmışlar; Amazonlar açık denizde erkeklerin üzerine atılıp döve döve öldürmüşler. Ama bir gemi nasıl yönetilir bilmiyorlardı, dümen nasıl tutulur, yelken nasıl kullanılır, kürek nasıl çekilir, haberleri yoktur. Erkekleri öldürdükten sonra rüzgârın ve dalganın önüne katılmışlar. ‘Dik Bayır’ denilen Palus-Maiotis’e varmışlar. Buraları Özgür Skythler toprakları içinde kalır. Amazonlar burada karaya çıkarlar ve ülkenin insanların yaşadıkları bölgesine giderler; otlayan atlara rastlayınca bunları alıp üstlerine atlarlar ve Skyth topraklarını yağmaya başlarlar”.

Herodotos’un anlattıklarına göre Hellenler karşısında Thermodon Savaşı’nda mağlup olan Amazonların, esir alındıkları ve yaşadıkları Themiskyra bölgesinden sürgün edildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bindirildikleri gemiyi ele geçirmelerinin ardından Skyth topraklarına varan Amazon kadınlarının, Skyth erkekleri ile birleşerek yaşamlarına devam ettiği bilgisi de eserde verilmektedir (Hdt. IV.111-116).

etkilendiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Konu hakkında bahsedilmesi gereken bir diğer önemli hipotez ise söz konusu savaşçı Maiotai kadınlarının olası bir askerî süreç dahilinde bölgenin güneylerine inmek suretiyle Pontos'a ulaştıkları, Amazon adını alan savaşçı kadınlar topluluğunu oluşturdukları ve tarihsel süreç içerisinde tekrar kendi yurtlarına döndükleri şeklinde ifade edilmektedir (Yusuf İzzet, 2009: 171).

Birçok kabileden meydana geldiği belirtilen Maiotailer içerisindeki kavimler arasında en etkili olduğu ve bu etkinliği nedeniyle Maiotailerden ayrı bir halk olarak da bahsedilen Sindoiiler hakkında ise Bi (2007: 322-325) şu ifadelerle yer vermiştir:

(...) Sindlerin [Sindoiilerin] kesinlikle bir Meot [Maiotai] kabilesi, daha doğrusu Meotların bizzat kendileri olduğu kabul edilmelidir fakat onların politik önemi, sosyal ve kültürel gelişmelerinin yüksek derecesi, Bosfor [Bosphorus] Krallığı'nın resmi işlemlerinde ayrı isimlendirilmesi suretiyle kendilerine önemli bir yer sağlamıştı, yazarlar bu özel durumu o zamandan beri aynı şekilde yansıtmışlardır (...)

(...) Sindler, Bosfor Krallığı'nın hakimiyeti altında relatif bir bağımlılıktan yararlanıyorlardı; keza egemenliklerini (ayrı sikkeleri vardı) de muhafaza ediyorlardı. Onların komşuları, Yunan kolonilerinin nüfûzuna daha çok maruzdular. Eski dökümanlar kanıtlamaktadır ki Sindler, Yunan olimpiyatlarına da katılıyorlardı. Ve orada sık sık şampiyonluklar kazanıyorlardı.

(...) Sind Krallığı'nın iyi bir ekonomisi vardı. Tarım üretimi, hayvan besiciliği ve balıkçılık yapılmaktaydı. Sindler usta denizcileri. Ekonomik sistem tüm ülkede iyi yürüyor ve yaygın bir vergilendirme yapılıyordu. Kendi adlarına bastırdıkları paraları vardı.

(...) Bir çok ülkeyle politik ve ekonomik bağlar kurmuşlardı. Halkın büyük kısmı zanaat sahibiydi. Sebze, meyve ve şaraplık üzüm üretimleri vardı. Sindlerin Bosfor Krallığı ile sıkı bir ekonomik ilişkileri olmasına rağmen I. Levkon döneminden itibaren Bosfor, Sind Krallığı'nı bünyesine katma politikası gütmeye, Sind topraklarının içinde siyasi kısır çekişmeler yaratmaya başlamış ve sonunda bu topraklar Bosfor Krallığı nüfusu altına girmiştir.

Sindoi halkı ile Bosphorus Krallığı arasındaki sıkı ilişkilerin kurulmasından önce ve kurulma sürecinde, Hellenler ile yerel halk arasında çeşitli çatışmaların yaşandığı tahmin edilebilir görülmektedir. Söz konusu çatışma sürecine dair üzerinde önemli yorumlar yapılabilen Hipponax'ın (MÖ 541-487) "Sindoi vajinası" şeklindeki tanımlaması ise Braund tarafından açıklanmaktadır. Braund (2007, 17); söz konusu tanımlamanın kesinlikle coğrafi bir özelliğe yapılan atıf olmadığını, adı geçen yazarın kadınlara yönelik başka kaba tasvirlerinin de olduğunu ve bu tanımlama ile kadın köle ticaretine atıfta bulunulduğunu belirtmiştir. Braund'un söz konusu tanımlama ile kadın köle ticaretine bulunduğu atfın konunun açıklanması için eksik ve bu tanımlamaya neden olan durumun gösterilmesinde yetersiz olduğu görülmektedir. Söz konusu tanımlamanın nedeninin açıklanması için

ise Mela (*Chorog.* I.114)'nın; Maiotai halkı içerisindeki kadınların ve erkeklerin aynı işlerde çalıştığını, Maiotai kadınlarının savaşa at sırtında gittiklerini, kılıçla savaşmak yerine esirlerini kementlerle sürükleyerek öldürdüklerini ve yine Maiotai kadınlarının evlenilebilir olarak kabul edilecek bir yaş sınırlarının olmadığını, bir düşmanı öldürenler dışında hepsinin bakire kaldığını vurguladığı şeklindeki ifadelerini hatırlamak gerekmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi Sindailer aslında Maiotailer içerisinde farklı isimlendirilmiş birçok kabileden biri konumunda bulunmaktadır. Bu nedenle, Mela'nın Maiotailere atfettiği özelliklerin birçoğu Sindailer'de de görülmektedir. Kolonizasyon için bölgeye gelen Hellenlerin karşılarında gördükleri yüksek yeteneğe sahip kadın savaşçılar ve bu kadınlar karşısında yaşanan zorluklar, söz konusu tanımlamanın oluşumundaki ilk adım olarak gözükmektedir. İlerleyen süreçte hem bölgeyi hem de bölgenin insanlarını tanımaya başlayan Hellenlerin, Maiotai kadınlarından bir düşmanı öldürenler dışında hepsinin bakire kaldığını öğrenmesi de sürecin ikinci adımını oluşturmaktadır. Çatışma sürecinde her ne kadar Hellenlerin kesin bir üstünlük sağlayamadıkları krallığın yapısından da anlaşılabilirliği gibi belli bir üstünlük sağladıkları da bölgede bir krallık kurulmasından anlaşılmaktadır. Söz konusu üstünlüğün doğal bir sonucu olarak bölgede ele geçirilen Sindoi kadınlarının hem savaşçı yetenekleri hem de bakire olmaları nedeniyle Hellenlerin gözünde büyük bir önem taşıdıkları düşünülmektedir. İşte bu önem dolayısıyla da Hipponax'ın yukarıda bahsedilen tasviri yaptığı zannedilmektedir. Braund'un açıklamasında yer alan köle ticareti düşüncesi ise her ne kadar doğru olsa da eksik kalmaktadır. Yukarıda bahsedilen nedenler dolayısıyla oldukça önemli oldukları gözükken ve her ne kadar aşağılayıcı olsa da özel bir tanımlamaya sahip olan Sindoi kadınlarının gündelik hayattaki köle ticaretinde yer almadığı ve yüksek ihtimalle Hellen dünyası tarafından ithal edilerek yüksek zümreye sunuldukları düşünülmektedir. Bu süreç ise bir köle ticaretinden daha çok kadın ticareti şeklinde yorumlanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. PONTOS, KOLKHİS VE SİNDİKE BÖLGELERİNİN YEREL HALKLARININ MÜCADELELERİ VE STRATEJİLERİ

3.1. Yerel Halklar İçin Mücadele Sürecinde Etkin Olan Ana Faktörler

3.1.1. Manevi Unsurlar

3.1.1.1. Savaşçının Duyguları

İkinci bölümde haklarında bilgi verilen Pontos ve Kolkhis halklarının birçoğunun zorlu şartlar altında belli bir hayat tarzını geliştirmek zorunda kaldıkları görülmüştür. Doğayla mücadele şeklinde ilerleyen bu hayatın, insanlar arasındaki bir savaşa evrildiği sürecin sonunda ise tam tersi bir kimliğe büründüğü de dikkat çekmektedir. İnsanlar arasındaki savaşın düşmanlık duygusu ve düşmanca niyetten oluştuğunu, ilkel kavimlerde duygunun, uygar kavimlerde ise aklın emrettiği niyetlerin egemen olduğunu dile getiren Clausewitz (1780-1831) (2019: 30-31, 67), söz konusu bu kavimlerdeki savaşçı duyguyu şu şekilde tanımlamıştır:

Eğer vahşi, savaşçı bir halka bakacak olursak bunların her birindeki savaşçı ruh, uygar uluslardakine nazaran çok daha olağan bir durumdur; çünkü uygar uluslarda hemen herkes ancak zorunluluk halinde savaşçı olurken, hiçbir zaman kendi içgüdüleriyle savaşçı olmazken vahşi halkta her sıradan insan savaşçı ruha sahiptir.

Söz konusu savaşçı ruhu tetikleyen en önemli faktörün doğa şartları olduğu artık herkes tarafından bilinen ve kabullenilen bir gerçektir. Doğanın oluşturduğu şartlar dışında, zorunlu ve ihtiyaca dayalı savaş hallerinin sıklığına dayalı olarak da savaşçı ruhun tetiklendiği görülmektedir. Savaşçı ruhun gelişmesi, savaşların kazanılması ile kaybedilmesi arasındaki farkın ortaya konulmasında ön plana çıkan moral ve cesaret gibi kavramların da gelişmesi anlamına gelmektedir.

Savaşçı ruh hakkında yukarıda bahsi geçen açıklamaları yapan Clausewitz (2019: 47), savaşçı ruhun meydana gelmesinde oldukça etkin olduğunu düşündüğü hayatta kalma ya da bağımsızlık arzusu gibi zorunlu sebepler hakkında ise şu şekilde bahsetmiştir:

Savaşın zorunlu sebebi, ne kadar kapsamlı ve ne kadar kuvvetli ise, halkın tüm varlığın ne kadar çok ilgilendiriyorsa, savaştan önceki gerginlik ne kadar şiddetliyse, savaş da o kadar soyut şekline

yaklaşacak, o kadar düşmanı bastırarak, harp hedefiyle politik amaç o kadar birleşecek ve savaşın askeri niteliği politik niteliğinde o kadar ağır basacaktır. Fakat zorunlu nedenler ve gerginlikler ne kadar zayıf olursa, savaş unsurunun, yani kuvvetin doğal yönü, politikayı belirleyen çizgiye o kadar az uygun düşecek, dolayısıyla savaş, doğal yönünden o kadar çok saptırılmış olacaktır; ideal bir savaşın hedefinden daha farklı olacak, savaş o kadar politize olmuş görünecektir.

Daha iyi hayat şartları ve ekonomik kazanç gibi ihtiyaca dayalı savaş hallerinin de tıpkı zorunlu savaş halleri gibi hem savaşın sebebi hem de savaşın kazanılmasını sağlayacak olan moral ve cesaret gibi duyguların tetikleyicisi konumunda bulunduğu anlaşılmaktadır. Ruhsal güç ya da direnme gücü olarak nitelendirilen moral kavramı birçok farklı unsurdan etkilenmek suretiyle gelişebilmekte iken korkusuzluk ve yiğitlik olarak tanımlanan cesaret ise iki unsurdan meydana gelmektedir. Cesareti savaşçının her şeyden önce gelen zorunlu bir unsuru olarak ifade eden Clausewitz (2019: 67, 68, 188)'e göre cesaret; kişinin doğal yapısında bulunmakta ya da alışkanlık ve eğitim aracılığıyla verilmektedir. Bu noktada, söz konusu tanımlamalar ile kendilerinden birçok kez bahsedilen moral ve cesaret kavramlarının yerel halklar ile olan ilişkilerinin ve üzerlerindeki güçlü etkilerinin aktarılabilmesi adına çeşitli örneklerin incelenmesine dair bir gereklilik ortaya çıkmıştır.

Yakaladıkları esirleri öldürdükten sonra kafalarını kestiği ve düşmanlarının görüş alanına girdikten sonra bu kafaları sallayarak şarkı söyleyip dans ettiği bilinen Khalybler, moral kavramı doğrultusunda verilebilecek en güzel örneklerden birini oluşturmaktadır (Ksen. *Anab.* IV.7.16). Bu durum, sadece moral kavramına değil, saldırı stratejileri ve taktikleri başlığı altındaki psikolojik savaşa dair de önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle daha önce ruhsal güç olarak adlandırıldığı belirtilen moral kavramının psikolojik bir üstünlük anlamına geldiği de anlaşılmaktadır. Morali daha fazla olan tarafın psikolojik üstünlüğü de ele geçirmesiyle tıpkı eşit kollu bir terazideki gibi diğer tarafa karşı ağır bastığına dair birçok örnek bulunmaktadır. Lakin söz konusu üstünlüğün belli bir sınıra sahip olduğu ve bu sınırın genelde savaşa etki eden maddi unsurların azlığı veya çokluğu tarafından meydana getirildiğinin de belirtilmesi gerekmektedir. Eğer maddi unsurlar moral ile dengelenebilecek bir farktan çok daha üstün bir konumda bulunuyor ise sonucun mağlubiyet olacağı da oldukça aşikâr gözükmektedir. Verilen örnek ile Khalyblerin sadece düşmanları karşısında aldıkları ufak çaplı bir galibiyetin kendi moralleri açısından öneminin belirtilmediği net bir şekilde anlaşılmakta ve düşmanın moralinin bozulmasına yönelik bir faaliyetin önemi vurgulanmaktadır. Söz konusu halkın düşman askerlerinin kafalarıyla sevinç dansları sergileyişinin bölgedeki diğer düşmanlar üzerinde bıraktığı etkinin dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.

Hiç bilmediği bir coğrafya içerisinde seferde bulunan bir asker; zorlu arazi yapısı, sık bitki örtüsü ve değişken hava şartları altında belki de hayatının en zorlu günlerinden birini geçirdiğine dair bir yorum yapmak hiç de zor gözükmemektedir. Bu şartlar altında hayatta kalma mücadelesi veren asker, bahsi geçen sık bitki örtüsü arasında önce anlaşılması güç sesler duyduğunun ve hemen

arkasından ne olduğu tam anlaşılamayan görüntüler gördüğünün düşünülmesi halinde ise bu askerin sahip olacağı duygunun endişe ve korku olacağı tahmin edilebilmektedir. En sonunda ise belki kardeşinin, akrabasının ya da arkadaşının kesik başını düşman askerleri elinde gören bu asker, içerisinde bulunduğu durum ile karşısındaki düşmana göre çok daha kötü bir psikolojik konumda yer almaktadır. Bu örnek ile Pontos'un yerel halkları arasında yer alan Khalyblerin moral unsuru üzerinden oldukça güçlü bir psikolojik savaş taktiğini de uygulamaya geçirdikleri ve belki de kendilerinden çok daha güçlü bir düşmana karşı nasıl avantaj elde ettikleri görülmektedir.

Yukarıdaki örnek aracılığı ile savaşta yer alan iki tarafın ortak bir olay doğrultusunda yaşayacakları duygusal ve zihinsel değişimler, moral unsuru üzerinden anlatılmaktadır. Moral unsurunun sadece ortak bir olay doğrultusunda değil de tek taraflı olarak tetiklenebildiği de bilinmektedir. Söz konusu tek taraflı etmenler arasında ise ekonomik kazanç, kültür ve intikam duygusunun olduğu yerel halklar hakkındaki bilgiler doğrultusunda anlaşılmaktadır.

Ekonomik kazancın, savaşçı ruh ve dolayısıyla da moral kavramı üzerindeki etkisine dair örneklerden biri Strabon (XI.2.12) tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

(...) Heniokhoi halkı ne olursa olsun kamaraların donanımını inşa ederler ve de bazen ticari gemilere, bazen bir ülkeye bazen de deniz kontrolünü elinde tuttukları şehre karşı yelken açarlar. Bosporos'u elinde tutanlar bile onlara yardım ederler, yine onlara demir atma yerini, agora'yı ve de ganimetlerini elden çıkarmayı sağlarlar. Onlar vatanlarına geri döndüklerinde, demir atacak yerleri olmadığından kamaralarını omuzlarına alır, verimsiz toprakları sürdükleri ve ikamet ettikleri ormanlara taşırlar. Denize açılma vakti geldiğinde ise tekrar bu kamaraları kıyıya taşırlar. Diğer yerlerde de aynı şeyi yaparlar, ağacın bol olduğu ülkeleriyle tanınırlar. Bu yerde kamaralarını gizlerler, geceleri yaya dolanırlar ve gündüzleri ise insanları esir almaktan memnuniyet duyarlar. Fidyeye amaçlı aldıkları bu tutsakları denize açılmalarının ardından haber ederek kolayca serbest bırakacaklarını teklif ederler.

Strabon'un verdiği bilgiler doğrultusunda dağlık ve limansız bir bölgede yaşadığı anlaşılan Heniokhoilerin, şartların elverişsizliği dolayısıyla deniz haydutluğuna başladığı düşünülmektedir. Bu çalışmanın ikinci bölümünde de verilen bilgiler doğrultusunda, adı geçen halkın bu deniz haydutluğunu oldukça sistematik bir hale getirdiği, gündelik hayatlarını bu doğrultuda planladığı ve söz konusu yaşamdan memnuniyet duydukları görülmektedir. Söz konusu memnuniyetin nedeni ise sorulması gereken önemli bir soru olarak kendini göstermektedir. Heniokhoilerin bir zamanlar *Aksenos Pontos* olarak adlandırılan Karadeniz gibi zorlu bir deniz üzerine hayatlarını inşa etmeleri, çalışmanın birinci bölümünde de bahsi geçen zorluklara göğüs germeleri ve böylesi zorlu bir hayattan vazgeçip başka coğrafyalara gitmemeleri; onlara gerekli motivasyonu verebilecek en önemli etmenin ekonomik kazanç olduğu göstermektedir. Sun Zi (MÖ 6. yüzyıl) (2021: 6), "Savaşçıların düşmanın mallarını ele geçirmelerini sağlamak için onları ödüllendirmek gerekir" şeklindeki ifadesi ile de söz konusu düşüncenin evrensel gücü çok farklı bir coğrafya tarafından kanıtlanmaktadır.

Kadın ve erkeğin müsterek bir hayata sahip olduğu Maiotai halkı içerisindeki kadınların bir düşman öldürmeden önce evlenemedikleri bilinmektedir (Mela. *Chorog.* I.114). Maiotai halkının sahip olduğu bu kültürel özelliğin de savaşlarda yer alan Maiotai kadınları için içsel bir motivasyon kaynağı olduğu ve sahip oldukları savaşçı ruha katkı sağladığı düşüncesi oldukça gerçekçi gözükmektedir.

Moral unsuru üzerinde etkisi olduğu görülen bir diğer etmen olan intikam duygusu hakkındaki örneklerden biri ise Troia Savaşı sonrasında bölgeye bir fırtına yüzünden sürüklendiği belirtilen Akhaioilere ait bulunmaktadır. Sürüklendikleri bu coğrafyadan evlerine bir gemi göndermeyi başardıkları fakat yardım isteklerinin kabul görmediği Appianus (*Mithr.* 102) tarafından belirtilen Akhaioilerin, yaşanan bu olaydan sonra kendi ırklarına karşı büyük bir nefret duymaya başladıkları ve onları yakaladıklarında Skyth tarzında yaktıkları dile getirilmektedir.

Bu başlık altında Heniokhoiler, Zygoiler ve Akhaioiler gibi yerel halkların insan eti yediklerinden de bahsetmek gerekmektedir (Aristot, *Pol.* 1338b; Mayor, 2013: 378). Düşman saflarında söz konusu faaliyetlerin duyulması veya tanık olunması halinde oluşacak durum, Khalyb askerinin elinde silah arkadaşının kesik başını gören askerin durumundan farksız ve hatta çok daha kötü gözükmektedir.

Cesaret etmeni doğrultusunda yerel halklarla ilgili belirli bir örnek vermeden önce, cesaretin savaşçının her şeyden önce gelen zorunlu bir unsuru olduğunun hatırlatılması gerekmektedir. Bahsi geçen halkların hemen hemen hepsi savaşçı kimlikler taşımaktadır. Söz konusu bu savaşçı kimliğin de gerek doğa ile yapılan gerekse kendi aralarında ya da dışardan gelenlerle yapılan savaşlar sonucunda meydana geldiği net bir şekilde görülmektedir. Hayatlarının büyük bir bölümünü mücadele, şiddet ve çatışma kavramları ekseninde geçiren bu halkların, savaşçının olmazsa olmazı olarak nitelendirilen cesaret duygusuna doğuştan sahip oldukları düşünülmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda verilebilecek en iyi örneğin ise Khalyb önderi iri Odios olduğu düşünülmektedir. Homeros (*Il.* V.35-45), Khalyblerin Troia Savaşına katıldığından ve liderleri iri Odios ile Myken Kralı Agamemnon'un mücadelesinden daha önce de sözü edildiği üzere şu şekilde bahsetmiştir: “erlerin başbuğu Atreusoğlu Agamemnon ilkin, Alizonların önderi iri Odios’u arabasından devirdi, dönüp kaçmak isteyince o, kargıyı sapladı sırtına, sapladı omuzları arasına tam, deldi göğsünü, düştü küt etti, üstünde silahları çangırdadı”. Söz konusu açıklama doğrultusunda her ne kadar mağlup olsa da bir Khalyb liderinin kendisine ait olmayan bir savaşta dahi düşman kralının karşısına çıkabilecek güçte ve cesaretle olduğu görülmektedir. Khalyblerin müttefiklerine yardım etmek suretiyle kendi ticari geleceklerini teminat altına almak için bölgeye desteğe gittikleri bilinmektedir. Söz konusu bu yardım oldukça makul karşılanmakta iken Myken Kralının karşısına bir Khalyb liderinin çıkması soru işaretlerine neden olmaktadır. Khalyb lideri iri Odios, adından da anlaşılacağı üzere fiziksel güç açısından oldukça etkin bulunmakta ve Troia halkı da bu etkin güçten faydalanmak istemektedir.

Askerleri ile yardıma gelen Odios'un yeteri kadar fedakarlıkta bulunduğu bilinmekte iken kendisini ölüme oldukça yaklaştıracak olan bu teklifi neden kabul ettiği ise bilinmemektedir. Odios'un, Troia yöneticileri tarafından ekonomik kazanca dayalı ekstra bir motivasyona tabi tutulduğu yapılabilecek en makul açıklama olarak gözüke de Odios'un gösterdiği büyük cesaretin her türlü motivasyonun önünde yer aldığının da altının çizilmesi gerekmektedir.

Yerel halkların sahip olduğu cesaret ile ilgili en somut örneklerden bir diğeri ise Mossynoik halkının ortaklaşa bir şekilde bakımını üstlendiği ve şehrin en yüksek noktasında ahşap bir kulede ikamet ettiği bilinen krallarına ait bulunmaktadır. Söz konusu halkın Hellen saldırısı üzerine yaşam alanlarını terk ettiği fakat Mossynoik kralının ateşte yakılmak pahasına dahi olsa kulesinden ayrılmadığı aktarılmaktadır (Ksen. *Anab.* V.4.26). Bu durum da bahsi geçen kralların gerek liderlik arzuları gerekse liderlik görevleri doğrultusunda gösterdikleri cesaretin önemli bir örneğini gözler önüne sermektedir.

Bir nevi telaşlanmama ya da kararlılık gösterme durumunu ifade eden sabır kavramının da tıpkı moral ve cesaret gibi savaş sürecinde etkin olan ana faktörler arasında yer aldığı görülmektedir. Moral ve cesaret kavramlarının, sabır kavramının varlığında yer alan önemli etkenler arasında oldukları bilinmektedir. Lakin bu iki etmene fazla miktarda sahip olunması, tam tersi bir etkinin ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir. Sabır, moral ve cesaret unsurları ile belli bir noktaya kadar doğru, daha sonrasında ise ters orantı göstermektedir. Özellikle bu çalışmanın konusunu oluşturan yerel halklar gibi savaşçı ruhu fazla olan toplulukların, sahip oldukları özelliklerin sabır kavramı ile tezat içerisinde olduğuna dair genel bir kanı bulunmaktadır. Sahip olunan bilgiler doğrultusunda ise söz konusu halkların genel kanının aksine oldukça sistemli ve bu sistemi uygulamaya koyabilecek kadar da sabırlı oldukları anlaşılmıştır. Söz konusu sabır etkeninin varlığına dair örneklerin incelenmesi, kendisi ile bağlantılı bulunan pusu alt başlığının da yer aldığı saldırı stratejileri ve taktikleri başlığı altında yapılmaktadır. Pusu alt başlığından ziyade burada verilmesi uygun olacak bir örnek ise Ksenophon (*Anab.* IV.8.4-7) tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

O sırada Ksenophon'un yanına hafif piyadelerden biri geldi, köle olarak Atina'da bulunduğunu ve Makronların dilini anladığını söyledi. "Dillerini o kadar iyi anlıyorum ki sanırım benim vatanım burası olmalı. Bir mahsuru yoksa onlarla konuşmak istiyorum," diye ekledi. Ksenophon bir mahsuru olmadığını söyledi ve onlarla konuşarak kim olduklarını öğrenmesini istedi. Adamlar kim oldukları sorusuna Makronlar yanıtını verdiler. Ksenophon bu kez askerden neden savaş düzeninde olduklarını ve neden düşmanca davrandıklarını sormasını istedi. Makronlar ülkemize sefer düzenlediğiniz için cevabını verdiler. Bunun üzerine generaller adama Hellenlerin Makronlara zarar vermek istemediklerini, krala karşı savaştıktan sonra ülkelerine dönmeye çalıştıklarını ve bir an önce denize kavuşmak istediklerini söylemesini emrettiler. Makronlar bu söylenenlerle ilgili sağlam bir güvence verip veremeyeceklerini sordular. Generaller de güvence alıp vermeye hazır olduklarını söylediler. Bunun üzerine Makronlar Hellenlere bir barbar mızrağı,

Hellenler de Makronlara bir Hellen mızrağı verdi. Bir mızrak alışverişiyle aralarında barış imzalandı ve iki taraf da tanrıları şahit tuttu.

Ksenophon tarafından bizlere aktarılan bu paragraf vasıtasıyla yerel halklardan biri olan Makronların, düşüncesiz ve pervasızca topraklarına giren düşmana saldırmak suretiyle ülkelerini koruma çabasına girmek yerine, akli davrandığı ve sabır göstererek süreci diplomatik ilişkiler kurmak suretiyle tamamladığı görülmektedir. Bu örnekte de görüldüğü gibi sabır kavramı sadece doğru zamanlı saldırılar için değil diplomatik ilişkiler için de oldukça önemli bir göreve sahip bulunmaktadır. Bahsi geçen diplomatik sürecin başlangıcından önce Makronların Hellenleri bir nehrin karşı tarafından izlemek suretiyle sabırla beklediği de yine Ksenophon (*Anab.* IV.8.3) tarafından aktarılmıştır. Sabrın çeşitli faktörler tarafından zafiyete uğrama ihtimali de bahsedilmesi gereken önemli konular arasında yer almaktadır. Ekonomik kazanç veya intikam duygusu nasıl ki tetikleyici bir unsur olarak pozitif bir katkı da bulunuyorsalar, eksiklikleri ya da fazlalıkları halinde bir savaşın kazanılırken kaybedilmesine dahi neden olabilmektedir.

Yukarıda çeşitli tanımlamalar ve örnekler aracılığıyla incelenerek önemi ortaya konan moral, cesaret ve sabır gibi kavramların gerek savunma gerek saldırı stratejilerinin ve taktiklerinin başarıya ulaşmasındaki önemli faktörler arasında yer aldıklarının bir kez daha altının çizilmesi gerekmektedir.

3.1.1.2. Liderin Yetenekleri

Özellikle bu çalışmanın da konusunu oluşturan halklar gibi Antik Çağ topluluklarında, fiziksel gücü ve savaşlardaki faydası ile ön plana çıkan kişiler, topluluğun geri kalan kısmı tarafından saygı duyulan ve sevilen bir kişilik olarak çoğu zaman dikkat çekmeyi başarmıştır. Bu durumun da onları bir nevi lider olarak ön plana çıkardığı görülmektedir. Mevzu bahis tarif doğrultusunda verilecek en iyi örneğin ise gücü ve cesareti ile ön plana çıktığından daha önce de bahsedilen Khalyb önderi iri Odios olduğu görülmektedir. Odios hakkında verilen özellikler dışında da liderlerin sahip olması gereken bazı önemli özellikler bulunmakta ve bu özellikler hakkında birçok farklı çalışmada birçok benzer tanımlama yapıldığı görülmektedir. Söz konusu bu çalışmalardan birini meydana getiren Göksu (2020: 65), bir liderin sahip olması gereken özellikleri şu şekilde tanımlamıştır:

Kumandanın sefere çıkması ve ordu hareketini idare edebilmesi için sahip olması gereken özelliklerin başında ise cesaret ve kuvvet gelir. Onun yüreği aslan, bileği ise kaplan pençesi gibi olmalıdır. Cesaret ve kuvvetin yanında yeri geldi mi bir domuz gibi inatçı, bir kurt gibi atılğan, bir ayı gibi azılı ve bir yaban sığırı gibi kindar olabilmelidir. Ayrıca kırmızı tilki gibi hilekâr olmalı, deve aygırı gibi kin ve öç gütmelidir. Kendisini saksağandan daha ihtiyatlı tutmalı, gözünü kaya kuzgunu gibi uzaklara çevirmelidir. Aslan gibi hamiyeti yüksek tutmalı, baykuş gibi geceleri uykusuz geçirmelidir.

Göksu'nun *Kutadgu Bilig*'den yola çıkarak yaptığı bu evrensel tanımlamaya daha farklı bir açıdan yaklaşan Machiavelli (2018: 147) ise iyi bir liderin sahip olması gereken hatiplik özelliği ile ordusunun yok oluşunu engelleyebileceğini, korkusunu hafifletebileceğini, cesaretini ateşleyebileceğini, hırslarını, sabırlarını ve umutlarını arttırabileceğini ve en önemlisi de galibiyeti getirebileceğini belirtmiştir. Clausewitz ise yukarıdaki gibi iyi bir liderin sahip olması gereken özellikleri ve ordu üzerindeki etkisini dile getirmenin dışında, söz konusu iyi liderin nerelerde var olabileceği ve nerelerde var olamayacağına dair yorumlarda da bulunmuştur. Prusyalı General Clausewitz (2019: 67), ilkel halklar arasından hiçbir zaman gerçek büyüklükte bir komutanın çıkmayacağını, askerî deha denilen şeyin oldukça nadir görüldüğünü ve bütün bunların nedeninin de mevzu bahis halkların yaşayamadıkları manevi gelişime dayandığını belirtmektedir.

Clausewitz'in mevzu bahis düşüncesinin aksini ispat edebilecek türdeki bilgilerin eksikliği, Prusyalı Generalin ifadelerini destekler bir nitelik göstermekte ve ona karşı bir antitezin ortaya konulamamasına neden olmaktadır. İri Odios'un önderliği dışında Mossynoik ve Kolkhis halklarına ait kralların varlıkları ile ilgili bilgiler bulunmakta ise de bu kralların sahip oldukları kişisel özelliklerin ya da başarıların aksine toplum içindeki konumlarından bahsedilmesi, yerel halklar içerisindeki liderlerin ordu üzerindeki etkilerine dair yapılmak istenilen araştırmaların önüne geçmektedir. Bu noktada, uygulanacak olan stratejiler üzerindeki etkileri daha önce dile getirilen moral, cesaret ve sabır gibi etkenlere dair yerel halkların var olan gelişmişliğin de zayıf bir liderin kontrolünde gerçekleşme ihtimalinin oldukça düşük olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Bu yüzden kaynaklarda sadece cesaretleri ve fiziksel güçleri ile ön plana çıkan yerel kralların çeşitli yetenekler bakımından da farklı gelişmişliklere sahip olduğu düşünülmektedir.

3.1.2. Maddi Unsurlar

3.1.2.1. Silahlı Kuvvetler

Savaş sürecinde etkin olan ana faktörlerden biri de iki ordu arasındaki sayısal farktır. Bu noktada, sayısal fark kavramı ile sadece sayısal üstünlüğe yönelik bir anlamın ifade edilmediğinin de ayrıca belirtilmesi gerekmektedir. Sayısal üstünlüğün oldukça önemli bir faktör olduğu bilinse de savaş tarihi içerisinde verilebilecek birçok örnek ile sayısal üstünlüğün en önemli faktör olmadığı kanıtlanabilmektedir. Geç Roma İmparatorluğu yazarlarından Flavius Vegetius Renatus (?-450) (*Mil. I.1*), “Tüm savaşlarda zaferi getiren şey sayı üstünlüğü ve cahil cesareti değil, yetenek ve disiplin olmuştur” şeklindeki ifadesi ile de söz konusu bu düşüncayı desteklemiştir. Renatus (*Mil. I.1*), mevzu bahis ifadesini ise şu şekilde devam ettirmiştir:

(...) Zira fazlasıyla kalabalık bir ordu daha çok hataya düşer: Büyüklüğü yüzünden seyrüseferde daima daha yavaştır, uzun sırası yüzünden birkaç asker tarafından bile pusuya düşürülebilir, çetin arazilerde veya nehir geçişlerinde yük kervanının gecikmesi yüzünden çoğu kez tuzağa düşürülür,

ayrıca çok sayıda hayvan ve at için yem toplamak müthiş bir zahmettir. Tüm seferlerde kaçınılması gereken erzak kıtlığı büyük orduları daha çabuk etkiler. Zira iâşe ne kadar gayretli bir şekilde hazırlanırsa hazırlansın daha çok kişiye dağıtıldıkça daha hızlı bir şekilde tükenir. Çoğu zaman su bile böyle büyük bir kalabalığa zar zor yeter.

Dengesini kaybetmiş bir sayıca üstünlüğün neden olabileceği sorunlar, Renatus gibi konu hakkında çeşitli çalışmalar ortaya koyan diğer yazarlar tarafından da benzer şekillerde ifade edilmektedir. Olası sorunların düşünüldüğü, önlemlerin alındığı ve kendi içerisinde dengeli bir bütünlük sağlamayı başardığı görülen bir ordu, tabiri caizse mutlak bir başarı anlamına gelmektedir. Bir ordunun sahip olduğu rakamsal miktar ile düşmanı karşısında neler başarabileceğinden bahseden Zi (2021: 8), “Bu nedenle askerlikte kural on katıysan kuşat, beş katıysan saldır, bir katıysan dağıt, denksen hakkından gelebil, azsan çekilebil, zayıfsan kapışmaktan kaçındır” şeklinde fikirlerini ifade etmiştir.

En az ordu içerisindeki asker miktarı kadar önem arz ettiği belirtilen bir diğer konu ise ordu içerisindeki askerlerin kimler olacağına yönelik bulunmaktadır. Bu noktada ele alınan ilk konunun orduya dahil edilen askerlerin kökeni ile ilgili olduğu görülmektedir. Daha önce Maiotailer başlığı altında, Hippokrates’in fikirleri doğrultusunda değinilen bu konu hakkında görüş belirten bir diğer isim olan Renatus (*Mil. I.2*), Hippokrates’i destekleyen ifadelerini şu şekilde dile getirmiştir:

Korkakların da cesur insanların da her bölgede doğduğu bilinen bir gerçektir. Ancak yine de bir topluluk savaş konusunda başka bir topluluktan üstün olabilir ve bölgesel iklimler yalnızca bedenin değil aynı zamanda zihnin kuvvetinde de büyük bir etki yaratır; bu konuda en bilgin kişilerin kabul ettikleri hususları yabana atmamalıyız. Güneşe daha yakın olan bütün toplumların aşırı sıcaktan kavruldukları için çok daha zeki fakat daha kansız olduğu, bu yüzden göğüs göğse çarpışma konusunda, metanet ve güven sahibi olmadıkları rivayet edilebilir; zira damarlarında az kan olduğunu bildikleri için bu insanlar yara almaktan korkarlar. Öte yandan, güneş ışınlarından uzak olan kuzeydeki halklar daha az zekidir fakat damarlarında aşırı derecede kan olduğu için savaşmaya en yatkın olan kişilerdir. Bu yüzden acemiler daha ılıman yerlerden toplanmalıdır. Bunların damarlarındaki kan bolluğu yaraları ve ölümü küçümsemelerini sağlar; ayrıca kışladaki disiplini muhafaza eden ve savaşta istişare konusunda yardımı hiç de az olmayan basiretleri eksik olmaz.

Bir orduyu oluşturan askerlerin hangi bölgeden seçilmesi halinde daha etkili olacağını dile getiren Renatus (*Mil. I.3, 7*); askerlerin lüksten uzak, azla yetinebilen, dayanıklı taşra halkı içerisinde seçilmesinin ve demirci, marangoz, avcı gibi meslek gruplarına dayalı olmasının gerekliliğini de sözlerine eklemektedir. Renatus’un ve kendinden önceki isimlerin bahsi geçen ifadelerinin zaman kavramından bağımsız bir şekilde geçerliliğinin ortaya konması, yaklaşık 10 asır sonra Floransalı düşünür Machiavelli (2018: 35, 37, 43-44)’nin düşünceleri ile gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen düşünceler doğrultusunda yerel halkların askerî anlamdaki potansiyellerine dair yorum yapılabilir. Yerel halkların parçalı yapılarının da etkisiyle yüksek bir nüfusa sahip olmadıkları ve söz konusu nüfuslarını yaşamın her alanına dengeli bir şekilde dağıttıkları tahmin edilmektedir. Bu dağılım içerisinde askerî yapının da yer aldığı ve başta Maiotai, Heniokhoi ve Mossynoik halkları olmak üzere, diğer halkların da oldukça sistemli ve planlı bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Bu durum, yerel halkların çoğunun sayıca üstünlüğün getirdiği avantajlardan faydalanamayacakları gibi dezavantajlardan da mesul olamayacakları anlamına gelmektedir. Yerel halklar için düşmanlarının sahip olacakları sayı üstünlüğü karşısında direnç gösterebilecek bir askerî güç, oldukça önemli bir ihtiyaç olarak kendini göstermektedir. Söz konusu askerî güce ve sisteme dair en ayrıntılı bilgiler, deniz üzerinden hızlı ve düzenli bir harekate dayandıkları daha önce de belirtilen Mossynoik ve Heniokhoi halkları ile meydan savaşlarına giren Maiotailere ait bulunmaktadır. Diğer halkların sahip oldukları sistemin ise daha çok gizlilik ve yine ani bir saldırı üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Mevzu bahis sistemlerin oluşturulması ve başarıya ulaştırılması konusunda, halkların sayıca düşük olduğu düşünülen nüfuslarının zorunlu etkilerinin ve kendilerinin gösterdikleri sabır ile disiplinin oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Hippokrates, Renatus ve Machiavelli başta olmak üzere, birçok önemli yazarın ifade ettiği iklim özelliklerine sahip bir bölgede ikamet eden Pontos ve Kolchis yerel halklarının, güçlü bir askerî potansiyel taşıdıkları yorumu da yapılabilir. Sadece yaşadıkları bölgenin iklim özellikleri değil, yaşadıkları hayatın da yine söz konusu askerî potansiyeli arttırdığı görülmektedir. Yerel halkların genellikle demircilik, odunculuk, avcılık gibi meslek dallarına sahip oldukları ve lüksten oldukça uzak, zorlu şartlara dayanmayı gerektiren bir hayat yaşadıkları da adı geçen yazarların fikirleri doğrultusunda onları askerlik konusunda etkin kılmaktadır. Renatus (*Mil. I.7*) ve Machiavelli (2018: 43)'nin bazı meslek grubuna sahip kişilerin askerlikten uzak tutulması gerektiğini savunduğu, bu meslek gruplarından birinin de balıkçılık olduğu ve yerel halkların hemen hemen hepsinin balıkçılık ile uzaktan veya yakından bir bağının bulunduğu da belirtilmesi gereken önemli noktalar arasında bulunmaktadır. Bu konu, güçlü askerî kuvvetlerin sahip olması gerektiği düşünülen özelliklerin birçoğu ile paralel bir yaşam sürdüğü görülen bu insanların, söz konusu özellikler ile gösterdiği en güçlü zıtlıklardan biri olarak da kayıtlara geçmektedir.

Yukarıda hakkında bilgiler verilen askerlerin miktarı ve askerlerin kökeni gibi faktörlerin de strateji seçiminde yerel halklar için önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu durumu açıklamak üzere verilebilecek en iyi örneği ise yüksek nüfusu ile dikkat çeken Maiotailer ile daha düşük nüfuslu halklar arasındaki strateji ve taktik farklılığı oluşturmaktadır. Maiotailer, söz konusu yüksek nüfusları ile saldırı taktiği olarak meydan savaşlarını seçerken çok daha düşük nüfus oranlarına sahip olduğu düşünülen diğer halklar, baskın/pusu taktiği üzerinden düşmanlarına saldırmaktadır. Ayrıca düşük nüfuslu halkların yukarıda bahsi geçen dezavantajlarını nispi savunma/geri çekilme, psikolojik savaş veya aldatma/yanıltma gibi savunma taktikleri ile kapatmaya çalıştıkları ve rakiplerine üstünlük kurmaya çalıştıkları da görülmektedir.

3.1.2.2. Silahlar ve Zırhlar

Bir savaş sürecinde etkin olduğu görülen en önemli faktörlerden birinin de sahip olunan silahlar ve zırhlar olduğu bilinmektedir. Söz konusu donanımın meydana getirildiği hammadde, tür, işlev, avantaj ve dezavantaj gibi birçok etken bir muharebenin kazanılmasında ya da kaybedilmesinde oldukça etkili olabilmektedir. Sahip olunan bir silah ile zırhın özellikleri doğrultusunda strateji ve taktik belirlenebilmekte ve hatta yeterli imkanların olması halinde, strateji ve taktik doğrultusunda yeni donanımların sahibi de olunabilmektedir.

Tarihte ilk ordunun meydana getirilmesinden beri birçok farklı amaca hizmet eden sınıfların da meydana getirildiği görülmektedir. Söz konusu bu sınıfların en temelinde ise kara ordusu içerisindeki piyade ve süvari sınıfları yer almaktadır. Maiotailer ve Kolkhlr hariç olmak üzere, yerel halklar arasında süvari kullanımına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Mossynoikler ve Heniokhoiler ise sahip oldukları donanma gücü ile söz konusu sınıflandırmanın dışında bir gelişim göstermektedir. Bahsi geçen halkların dışında kalanların ise piyade sınıfı üzerinden gösterdikleri gelişim birçok farklı örnek aracılığıyla da gözler önüne serilmektedir. Söz konusu piyade sınıfı ibaresi ile yüksek disipline dayanan ve çeşitli idmanları içinde barındıran mesleki bir yapılanmanın ifade edilmediğinin de belirtilmesi gerekmektedir. Yerel halkların askerliği bir meslek olarak değil de gerek duyulduğunda yerine getirilen bir görev olarak yaptıkları verilen bilgiler doğrultusunda anlaşılmaktadır.

Piyade adı verilen askerî sınıfın sahip olduğu farklı donanım ve görevler doğrultusunda alt sınıflara ayrıldığı bilinmektedir. Söz konusu bu ayrıma verilebilecek en güzel örneklerden birinin de Roma'nın ana kuvveti denilebilecek lejyon birliği olduğu düşünülmektedir. Roma ordusunun omurgası olan lejyonun *hastati*, *princeps* ve *triarii* adı verilen “ağır piyadeler” ile *velites* isimli “hafif piyadelerden” oluştuğu görülmektedir (Rankov, 2008: 30; Yurdakul, 2013: 125; Brian Williams, 2003: 12). Yerel halkların ise farklı teçhizatlara ve görevlere sahip olunan böyle bir ayrımdan ziyade, kendi kültürlerine ve farklı kültürlerle olan ilişkilerine paralel olarak geliştirdikleri tek tip bir donanıma sahip oldukları görülmektedir. Bu tek tip donanımın ise içerisindeki birkaç istisna haricinde genellikle basit düzeydeki miğferlerden, kalkanlardan ve mızraklardan oluşması nedeniyle yukarıdaki örnekte bahsi geçen “hafif piyadelere” denk düşebilecekleri anlaşılmaktadır.

Söz konusu araçların kullanım alanlarına değinilmeden önce, sahip olduğu ekipmanlar ile gösterdikleri gelişime vurgu yapan birkaç yerel halktan bahsedilmesi de gerekmektedir. Yaşadıkları coğrafyaya uyumlu olarak halkların genelde ağaçtan yapılan başlıklara ya da komşu bölgelerden çeşitli yollarla ele geçirilmiş miğferlere sahip olduğu görülmektedir. Khalyblerin ise kendi kültürleri doğrultusunda öküz boynuzlarına sahip bakırdan miğferler üreterek farklılık gösterdiklerinden bahsedilmiş ve yine Khalyblerin kasıklarına kadar indiği belirtilen keten zırhlara, baldırlıklara, tabaklanmamış deriden oluşan küçük kalkanlara ve hançer türevinde bıçaklara sahip olduğu da aktarılmıştır (Ksen. *Anab.* IV.7.15; Hdt. VII.76). Mossynoikler de tıpkı Khalybler gibi kullandıkları

öküz derisi ile kaplı hasır kalkanları ve demir baltaları ile bölgedeki diğer kavimlere göre daha farklı bir görüntü vermektedir (Ksen. *Anab.* V.4.12-13). Khalybler ve Mossynoikler dışında Pontos'un önemli savaşçı halklarından bir diğeri olarak dikkat çeken Drillerin de hasır kalkan, mızrak ve miğfer gibi ekipmanlara ek olarak baldırlıklara sahip olduğu belirtilmiştir (Ksen. *Anab.* V.2.22). Daha önce savaşçı kişiliklerinin bölgedeki diğer topluluklara göre çok daha gelişmiş olduğu belirtilen bu halkların, sahip oldukları ekipman farklılıkları ve söz konusu bu ekipmanların gelişmişlikleri ile mevzu bahis düşüncüyü destekledikleri görülmektedir.

En eski ve en temel silahlar arasında yer alan mızrakların, metal işçiliğinin gelişimi ile ön plana çıkan kılıçlardan önceki süreçte birinci silah konumunda oldukları bilinmektedir (Gonen, 1976: 42, 44). Antik Çağ toplulukları için oldukça önemli bir konumda yer aldığı görülen mızrakların önemini “kahramanların silahı” tanımlaması ile dile getiren Gonen (1975: 30, 34), bu tanımlamanın dışında söz konusu önemin anlaşılabilmesi için Roma'da kılıçların önem kazanmasından önce mızrağını kaybeden bir askerin utançların en büyüğüne maruz kaldığına dair bir örnekten de bahsetmektedir. Genellikle hammaddesi ahşaptan olan uzun saplara ve bu saplara eklenen keskin bıçaklara sahip olan mızrakların, avlanma ve savaşma doğrultusunda önemli bir göreve sahip olduğu görülmektedir. Savaş anı içerisinde hem yakın mesafede kullanılabilmesi hem de uzun menzilde kullanılabilmesi ile orta menzilli gruba dahil olan bu silahların, düşük denge ve isabet oranı ile sadece mecburi durumlarda uzun menzil silahı olarak kullanıldığı da ayrıca dile getirilmiştir (Gonen, 1976: 42, 50). Mızrakların, saplama ve delme gibi saldırı faaliyetleri için en ideal silahlardan biri konumunda bulunduklarının belirtilmesi de savaşlardaki etkinliklerini ortaya koymaktadır. Söz konusu bu silahın oldukça kolay denilebilecek bir üretime ve birçok silah türüne göre daha az maliyete sahip olması, diğer silahlar arasından ön plana çıkışındaki en temel nedenler arasında yer almaktadır. Ayrıca yerel halkların genellikle hıza ve gizliliğe dayanan saldırı stratejileri ve taktikleri doğrultusunda, mızrakların birçok silaha göre çok daha hafif ve fonksiyonel bir yapıda bulunması da önemli bir tercih unsuru olarak kendini göstermektedir. Strateji doğrultusunda mızrak kullanımına dair bir örnek ise kulelerinde ya da ağaçların arasında saklanmak suretiyle davetsiz misafirlere pusu kuran Mossynoiklere ait bulunmaktadır. Bu insanların altı *pekhyse* kadar ulaştığından bahsedilen yaklaşık üç metrelik mızrakları ile bölgenin en uzun mızraklarından bazılarına sahip olduğu tahmin edilmektedir (Strab, XII.3.18, Ksen. *Anab.* V.4.12, 25). Küçük hançerler ya da kılıçlar ile saldırıya geçmek yerine, söz konusu mızrakları kullandığı görülen bu insanların asıl amaçlarının düşmanla olabildiğince az teması girmek, onları kendilerinden uzak tutmak ve en az zararla galip gelmek olduğu anlaşılmaktadır.

Mızraktan sonra yerel halkların neredeyse tamamının sahip olduğu görülen teçhizatlar arasında çeşitli miğferlerin, vücut zırhlarının ve kalkanların geldiği görülmektedir. Söz konusu olan bu unsurların en önemli görevlerinin alınabilecek darbeler vasıtasıyla gelecek zararlardan kişiyi korumak olduğu herkes tarafından bilinen bir tanımlama olarak gözükmektedir. Fakat bu tanımlamanın eksik olduğunun ve mevzu bahis ekipmanların sadece koruma özelliğine sahip

olmasının beklenmesi halinde, mutlak bir mağlubiyet yaşanacağını belirtilmesi de gerekmektedir. Yeterli imkanlara sahip olunması halinde söz konusu teçhizatların kullanılacak strateji ve taktik doğrultusunda oluşturulması, aksi halde sahip olunan teçhizata göre bir strateji ve taktik belirlenmesi gerekmektedir. Bu durum da miğfer, vücut zırhı ya da kalkan gibi bir savunma aracının üretiminde, yapıldığı hammadde dahil olmak üzere büyüklüğü ve ağırlığı gibi birçok etkenin göz önünde bulundurulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın konusu olan yerel halklar bu açıklama doğrultusunda oldukça güzel bir örnek teşkil etmektedir. Daha önceki açıklamalarda da belirtildiği gibi mevzu bahis insanların özellikle bir saldırı anındaki stratejileri, hız üzerine kurulu bir taktiğe dayanmaktadır. Bu noktada seçildiği görülen silah ve zırhların hafif yapıları da onların bu durumun bilincinde olduğunu göstermektedir. Örneğin, madencilik ve demircilik alanında geliştiği belirtilen Khalyblerin, gösterdikleri gelişimi vücut zırhlarına ve kalkanlarına yansıtmak yerine, küçük deri kaplı kalkanlar ve keten zırhlar kullanarak sahip oldukları hız avantajını korudukları anlaşılmaktadır.

Mevcudiyeti belirtilen silahlar arasında tek bir halk tarafından kullanılması ile dikkat çeken baltalar da tıpkı mızraklar gibi orta menzilli silahlar grubuna dahil bulunmaktadır. Mossynoiklerin kullandığı belirtilen baltaların boyutlarının küçülmesi ile mızraklardan daha dengeli bir uzun menzilli silaha dönüştüğünü belirten Gonen (1975: 29)'e göre bu silahlar, tıpkı mızraklar gibi çok yönlü bir kullanıma elvermektedir. Baltalar gibi yerel halklar arasında tek bir halk tarafından kullanılan bir diğer silahın ise kılıç olduğu görülmektedir. Kolkhlrın sahip olduğu ifade edilen kılıçların; önce keşfedilen ve kullanılabilen maden türleri doğrultusunda kullanılamayacak kadar yumuşak olması, sonra ise uygun maddelerin doğru şekle sokulamaması gibi nedenlerle çok uzun bir süre kullanım dışı oldukları ifade edilmiştir (Gonen, 1976: 30). Kılıçların tarihsel süreçteki bu durumları ve yerel halkların kendi içlerine kapanık olarak adlandırılabilir yapıları düşünüldüğü zaman, kılıcın mevzu bahis bölgelerdeki kullanım azlığı oldukça makul gözükmektedir.

Verilen bilgiler doğrultusunda Pontos halklarının genelinin kullanmadığı fakat Kolkhis coğrafyasına doğru ilerlendikçe hakkında bilgilere rastlanan ok ve yay; Kolkhis, Akhaioi ve Maiotai gibi halklar için oldukça önemli gözükmektedir. Ateşli silahların etkinliğini arttırdığı döneme kadar en önemli uzun menzilli silah konumunda yer alan yay ve ok, başta menzili olmak üzere etkinliğinin her zaman arttırılmaya çalışıldığı bir silah olarak dikkat çekmektedir. Şu ana kadar bahsi geçen diğer bütün ekipmanlarda olduğu gibi okun ve yayın üretiminde kullanılan maddelerin de oldukça önemli bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Yerel halkların ok ve yay yapımında hangi malzemeleri tercih ettiği ya da hangi tarzda bir ok tasarladıklarına dair bir bilgi bulunmamakta ise de adı geçen halklardan Kolkhlrın ve Akhaioilerin okların uçlarına zehir sürdükleri belirtilmektedir (Ovid, *Pont.* IV.10.31-40; Mayor, 2013: 97). Bu durum, yukarıda da bahsedildiği gibi mevzu bahis silahın etkinliğini arttırmak adına yerel halklardan da bazı grupların çaba gösterdiği anlamına gelmektedir. Okların zehire bulanması eyleminin ilk biyolojik silahın icadı olarak bilinmesi de yerel halkların kullandığı silahlara farklı bir bakış açısıyla yaklaşımı gerekli kılmaktadır (Mayor, 2009: 41). Bir virüsün, parazitin ya da toksinin silah olarak kullanılabilmesi durumu genel olarak biyolojik silah

olarak adlandırılmakta ve Antik Çağ'lardan beri kullanılmaktadır. Söz konusu bu kullanıma dair yerel halkların da oldukça etkin örnekler verdiği görülmektedir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere oklarına zehir süren Kolkhlr ve Akhaioiler ile düşmanın gücünü azaltma ve onu bir süreliğine zayıf kılma noktasında öne çıkan deli bal'ı kullanan Mossynoikler ve Kolkhlr, biyolojik silah kullanımına sahip olan yerel halklar arasında dikkat çekmektedir. Yerel halkların biyolojik silah kullanımına dair verilebilecek bir diğer örneğin ise Themiskyra'da Romalılar ile yapılan yeraltı muharebelerinde gerçekleştiği düşünülmektedir. Themiskyra kuşatmasında başarıya ulaşmak isteyen Romalıların müstahkeme giriş sağlayabilmek adına tüneller kazdığı ve buna karşı bölge sakinlerinin bu tünellere arılar gibi zehirli hayvanlar ile ayılar gibi vahşi birçok hayvanı bırakmak suretiyle yerleşimi savunduğu aktarılmaktadır (App. *Mithr.* 78; Mayor, 2009: 181; Mayor, 2013: 318). Bahsi geçen bölge insanların ise yerleşim yerinin ve yerel halkların lokalizasyonu doğrultusunda Tibarenler ile Khalybler olabileceği düşünülmektedir

Yerel halkların kara orduları içerisinde pek rastlanılmayan süvari sınıfı, sadece Kolkhis ve Maiotai halklarının bünyesinde bulunmaktadır. Maiotailerin hem at yetiştiriciliği hem de savaşlara at sırtında gittiklerine dair var olan bilgi doğrultusunda söz konusu süvari birliğinin varlığı kanıtlanmakta iken Kolkhlr için sözü edilen savaş arabalarına yönelik bilgiler oldukça yetersiz gözükmemektedir (Mela. *Chorog.* I.114; Apoll. Rhod. *Argon.* III.1240). Daha önce de belirtildiği üzere, söz konusu savaş arabası kullanımının sembolik bir anlam taşıdığı ve Apollonios'un da belirttiği gibi toplumun üst kesimine yönelik olduğu düşünülmektedir. Savaş arabalarının ordu içerisine indirildiği ve süvari sınıfının oluşturulduğu olası bir senaryo doğrultusunda yapılabilecek en güzel açıklamaların, Kolkhlrın Mısır'a dayanan kökenlerinde bulunduğu düşünülmektedir. Söz konusu savaş arabası kültürünü, kökenleri vasıtasıyla Kolkhis'e taşımayı başardıkları düşünülen bu halkın arabalarının da Mısır'dakilerin benzer bir versiyonu olacağı tahmin edilmektedir. Bir sürücü ve bir savaşçı olmak üzere iki soylu kişinin taşındığı bu araçlar hem güce hem de hafifliğe dayanan dengeli yapıları ile ön plana çıkmaktadır (Brenda Williams, 2003: 18-19). Brenda Williams'ın Mısır savaş arabaları hakkında verdiği bilgilerin, Mısır kökenli Kolkhis savaş arabaları içinde geçerli olma ihtimalinin dışında, bu arabaların savaş sahnesindeki avantajlarından da bahsetmek gerekmektedir. Kullanımına uygun bir coğrafyada düşmanın üzerine son süratle hareket edecek olan bu araçların; düşmanın çeşitli nedenlerle aldığı stratejik düzeni bozma, düşman saflarında kargaşa ve panik yaratma gibi etkilere sahip olduğu ve yine taşıdığı savaşçılar ile kendi yapısı doğrultusunda oldukça ciddi miktarda düşmanın yok edilmesinde de rol oynadığı görülmektedir.

İçerisinde bulundukları coğrafyaya, coğrafyanın onlara sunduklarına, sahip oldukları nüfus miktarına, kendilerinin ve düşmanlarının gösterdikleri maddi gelişime ve diğer birçok unsura paralel olarak bir askerî sistem oluşturdıkları görülen yerel halkların; kesinlikle bilinçli bir şekilde hareket ettikleri ve farkındalık seviyelerinin oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir. Yukarıda detaylıca ele alınan teçhizatları doğrultusunda Hellen ya da Roma ordularındaki hafif piyadelere ya da yardımcı kuvvetlere denk düştükleri görülen bu insanların, söz konusu büyük güçler karşısında tarihten

silinmelerini ve unutulmalarını engelleyen en önemli noktalardan birinin de sözü geçen yüksek farkındalıkları/bilinçleri olduğu düşünülmektedir. Bölgeye ait olan ve kullanımına dair daha önce örnekler verilen deli bal ya da yine bölgeye ait olan bitkiler aracılığıyla oluşturulan zehirli oklar gibi çeşitli biyolojik silahlar ile bahsi geçecek olan savunma ve saldırı taktikleri de söz konusu farkındalık/bilinç doğrultusundaki en önemli kanıtları teşkil etmektedir.

3.2. Yerel Halkların Savunma Taktikleri

3.2.1. Tahkimat

En genel tanımıyla belli bir bölgenin savunulması amacına hizmet eden tahkimat, doğa üzerinden ya da insan eliyle gerçekleştirilebilmektedir (Veg. Mil. IV.1). Çevresine hâkim bir konumda bulunan yüksek mevki bir yerleşim, kendisine ulaşımın oldukça engebeli ve zorlu arazilerden geçişi gerekli kıldığı bir alan, etrafı nehirler veya bataklık alanlar tarafından çevrilmiş bir merkez gibi mekanlar bahsi geçen doğal tahkimata dair çeşitli örnekleri teşkil etmektedir. İnsan eliyle inşa edilebilen tahkimatlar arasında ise surlar, hendekler ve kuleler gibi inşa edilebilecek birçok farklı yapı bulunmaktadır. Yerel halklar incelendiğinde ise söz konusu iki tahkim türüne de sahip oldukları ve bunun oldukça önemli bir avantaj anlamına geldiği görülmektedir.

Drillerin etrafı derin vadilerle çevrili ve ulaşım yollarının çok zorlu olduğu bir bölgeyi tercih etmeleri, Kolkhlrın sık bitki örtüsü ve bataklıkla kaplı alanlarda yaşamlarını sürdürmeleri ile Heniokhoi, Zygoi ve Akhaioi gibi halkların gemilerin yaklaşımı için oldukça elverişsiz kıyılar ile dağlık bölgeler arasında faaliyet göstermeleri doğal tahkimata dair yerel halklar bazında verilebilecek en güzel örnekleri oluşturmaktadır (Ksen. Anab. V.2.3; Hippokr. Aer. 15; Strab. XI.2.12). Yerleşim yeri seçiminde kullanılan doğal tahkimatlardan çeşitli mücadeleler sırasında da faydalandığı ayrıca görülmektedir. Oldukça stratejik olduğu görülen bir geçidi ele geçirerek düşmanlarının yol güzergahı üzerine konumlanan Khalybler, düşmanı ile arasına bir nehri alarak rakibinin kendisine ulaşımını zorlaştıran Makronlar ile yine düşman güzergahı üzerindeki bir dağa yerleşen Kolkhlr, doğal tahkimatlar vasıtasıyla rakipleri karşısında avantajı ele geçirmeye çalışmıştır (Ksen. Anab. IV.6.4-7; 8.3, 9-10). Bahsi geçen bu spesifik örnekler dışında da Pontos ve Kolkhis coğrafyalarının genel olarak engebeli yapısı, sık bitki örtüsü, değişken hava koşulları ile davetsiz misafirler için oldukça zorlu ve tehlikeli olabileceği gözlemlenmektedir.

Doğanın olası tehditlere karşı sunduğu koruma ile yetinmeyen bölge insanının çeşitli inşa faaliyetlerinde bulunduğu da verilen bilgiler doğrultusunda anlaşılmaktadır. Drillerin ulaşımı zor bir coğrafyada yaşamlarına rağmen söz konusu yaşam alanının etrafına bir hendek kazdıkları, topraktan bir istihkam duvarı, ahşap kuleler ile savunulduğu belirtilen iç ve dış olmak üzere iki kale inşa ettikleri belirtilmektedir (Ksen. Anab. V.2.5). Yapılış amaçları aynı kalmak ile 20. yüzyıla kadar gelişerek varlıklarını korudukları bilinen bu yapıların, dışarıdan içeriye doğru ilerleyen bir sisteme

dahil olduğu görülmektedir. Bu sistemin en dışında ise genelde hendeklerin yer aldığı görülmektedir. Söz konusu hendeklerin düşmanlar tarafından kolayca doldurulamaması ya da çeşitli yollar ile kolayca geçilememesi için oldukça derin ve geniş bir şekilde kazıldıkları tahmin edilmektedir. Drillerin her ne kadar süresi değişkenlik gösterse de düşmanın sonunda geçmeyi başaracağı hendeklerinin ardından tıpkı onun gibi düşmanı belli bir süre yavaşlatmak, yormak ve en önemlisi kayba uğratmak adına topraktan yaptıkları bir istihkam duvarından söz edilmektedir. Hendek ve istihkam duvarından sonra ise kuleler ile korunduğu belirtilen dış kale ve son sığınma noktası olarak görülen iç kale gelmektedir. Söz konusu kulelerin olası bir kuşatma anında hem düşman faaliyetlerini gözetleme noktası hem de düşmana karşı menzilli saldırı imkânı sağlayan bir alan olarak kullanılabileceği görülmektedir. Dışarıdan içeriye doğru ilerleyen bir sisteme dahil olduğu belirtilen bu yapıların son noktasının ise iç kale olduğu belirtilmektedir. Düşman askerinin bütün bu savunma noktalarını geçtiği olası bir senaryoda, Drillerin son bir savunma için iç kaleye çekildikleri ve savaşın seyrinin burada belli olduğu tahmin edilmektedir.

Daha önce bahsi geçen Mossynoiklere ait kuleler de önemli tahkimat yapıları arasında görülmektedir. Bu yapılar konut olarak kullanımlarının dışında önemli bir gözetleme ve pusu noktası olabileceği gibi zehirli oklara ve mızraklara sahip olan Mossynoikler için oldukça önemli bir menzilli saldırı alanı da oluşturmaktadır. Ksenophon (*Anab.* V.4.31)'un Mossynoik şehirlerinin her biri arasında yaklaşık 80 *stadia* mesafe olduğundan bahsetmesi de coğrafyanın gereklilikleri dışında söz konusu mesafenin Mossynoikler tarafından bilinçli olarak bırakılmış olabileceğine dair bir ihtimali akıllara getirmektedir. Yerleşim yerlerinin ortak bir mesafe aralığında inşa edilmiş olması, Mossynoiklerin bir saldırı anında birbirlerinden destek alma ya da birbirlerine sığınma ihtimallerini göz önünde bulundurmuş olabileceklerini düşündürmektedir. Bütün bunlar ise söz konusu halkın yerleşim yerlerinin tahkimatı sırasında oldukça çok yönlü bir savunmayı meydana getirdiklerini göstermektedir.

Maiotailerin ise çok daha basit düzeyde bir tahkimata sahip olduğu, yaşam alanlarının etrafını toprak tabyalar ile çevirdikleri ve kanallar aracılığıyla da yerleşim yerlerine ulaşımı sağladıkları belirtilmektedir. Tabyaların, ileri bir karakol vazifesi ile korunmak istenen bölgenin yakınına inşa edilmediği ve ateşli silahların etkinliğinin başladığı tarihten itibaren de önemini arttırdığı bilinmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda ise Maiotailerin de tabyalarını yaşam alanlarına belli bir uzaklıkta inşa ederek ileri bir savunma hattı oluşturdukları ve tabyaların arkasında özellikle okçu birliklerini mevzilendirerek, göğüs göğse bir savaştan zorunlu durumlar haricinde kaçınmak suretiyle olası zararların önüne geçmek istedikleri düşünülmektedir.

Söz konusu yapıların varlığı, olası bir saldırı durumunda savunmadaki tarafın belli bir alanda kapalı kalacağını ve bu sürece karşı çeşitli hazırlıklar yapması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Khalyblerin erzaklarını depoladıkları müstahkemlerde yaşaması, Mossynoik evlerinin kilerinde bir önceki yılın hasadından yapılmış ekmeklerin, tuzlanmış yunus etlerinin, birçok yiyecek ve içeceğin

adeta depolanmış şekilde bulunması ile Kolkhis köylerinde çok sayıda bal kovanlarının bulunması, olası bir kuşatma durumu için yapılan iâşe stoğu olarak görülmekte ise de ticari faaliyetler doğrultusunda ayrılan ürünler olarak da yorumlanabilmektedir (Ksen, Anab. IV.7.17; 8.20; V.4.27-29).

3.2.2. Nispi Savunma / Geri Çekilme

Bir yerin savunmasının iki farklı şekilde olabileceğini belirten Clausewitz (2019: 63-64), “Ya mutlak savunma olur, bu takdirde savunulan asla vazgeçilmez; ya da nispi savunma olur ki, bu takdirde savunulan noktaya bir süre için ihtiyacımız var demektir” şeklinde açıklama yapmıştır. Nispi savunmanın sahip olduğu amacın ve işleyişin, Antik Çağ’ın iki önemli örneği üzerinden açıklanabileceği düşünülmektedir. I. Darius’un düzenlediği Skyth seferi sırasında Skythler tarafından uygulanan geri çekilme ve II. Kartaca (Pön) Savaşı (MÖ 218-201) sürecinde Hannibal (MÖ 247-183)’a karşı Fabius Maximus (MÖ 275-203)’un uyguladığı ve “Fabian Stratejisi” adını alan geri çekilme, mevzu bahis iki örneği oluşturmaktadır.

Komşularının Skythler ile ittifaka girmek istemediğini ve bu yüzden de Skythlerin bir meydan savaşına taraf olmadığını belirten Herodotos (IV.120), “azar azar toprak bırakarak çekileceklerdi; yolları üstündeki kuyuları dolduracak, çeşmeleri tıkayacak, otları biçeceklerdi” şeklindeki açıklamasıyla Skythlerin stratejisine değinmiştir.³⁵ Fabius Maximus’un ise düşmanın karşısına doğrudan çıkmamaya, onu küçük saldırılarla yormaya, Hannibal’ın ve ordusunun işine yarayabilecek her şeyi yok etmeye dayalı stratejisi ile Hannibal’a yarımada’daki ilk zorluklarını yaşattığı bilinmektedir.³⁶ Rakibine oranla daha güçsüz gözükken bu insanların; söz konusu strateji ile karşı tarafı besleyen kaynaklara yönelik saldırılar aracılığıyla onu açlığa ve susuzluğa itmeyi, hedefsiz bırakarak yormayı, sık ve küçük saldırılarla rahatsızlık vermeyi, psikolojik üstünlüğü ele geçirmeyi ve en sonunda da onu yıldırma’yı planladığı görülmektedir. Yerel halklar bazında bu stratejinin bir benzer versiyonunun ise Driller tarafından uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Drillerin mevzu bahis strateji ile ilgili uygulamaları Ksenophon (Anab. V.2.3) tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

Hellenler dağlık bölgeye ulaştıklarında, Driloslar da kolay ele geçirilebileceğini düşündükleri mevzilerini ateşe vererek geri çekildikleri için, alevlerin arasından kaçmayı başaran bir iki domuz, sığır ve davar dışında Hellenlere yağmalayacak hiçbir şey kalmamıştı. Yalnız bunların bir ana kalesi vardı ve hepsi akın akın bu kalenin içine dolmuşlardı.

³⁵ Dareios’un Skyth seferi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hdt. IV.83-98,120-144; Kaya ve Yazgı, 2021.

³⁶ Fabius Maximus ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, 2021b; MacDonald, 2018: 187-196; Hunt, 2019: 160-171.

Drillerin kolay teslim alınabilecek ve içerisindeki kaynaklarla düşmana fayda verebilecek köylerini yakmak ve geri çekilmek suretiyle nispi savunmanın basit bir örneğini gösterdikleri anlaşılmaktadır. Skythlerin ve Romalıların uyguladığı strateji ile Drillerin uyguladığı strateji arasındaki temel farkın ise sahip olunan coğrafyanın büyüklüğüne dayalı olduğu görülmektedir. Skythlerin ve Romalıların, sahip oldukları hareket alanının genişliği ve geri çekilebilecek bölgelerin varlığı ile mevzu bahis stratejiyi devam ettirilebilir kıldığı ve düşmanı sonsuz bir döngüye hapsedebileceği görülmektedir. Drillerin ise söz konusu bu avantajdan yoksun oldukları, bu yüzden de sürdürülebilirlikten mahrum kaldıkları ve söz konusu stratejinin uzun süreli avantajlarından yararlanamadıkları anlaşılmaktadır.

Nispi savunmaya dair verilecek bir diğer farklı örnek ise Mossynoikler tarafından uygulanmıştır. Bu halkın gerek silahlar gerekse zırhlar bakımından kendilerine benzeyen Hellen hafif piyadeleri ile çarpışmaktan kaçınmadıkları fakat ağır piyadelerin çatışmaya dahil olması halinde taktik bir geri çekilme uygulayarak gereksiz zayıttan kaçındıkları aktarılmaktadır (Ksen. *Anab.* V.4.24).

Driller ve Mossynoikler dışında, ileri bir karakol vazifesi gördüğü belirtilen tabyaların nispi savunmalarda kullanıldığı ve bu tabyalara sahip Maiotailerin de bir geri çekilme taktiği benimsediği ayrıca düşünülmektedir.

3.2.3. Psikolojik Savaş

Bir topluluğun bir diğer topluluk üzerindeki hedeflerini gerçekleştirebilmek için onu yönlendirmesine, inancını kırmasına, motivasyonunu bozmasına ve hedefini şaşırtmasına dair stratejik ve taktiksel girişimlere psikolojik savaş adı verilmektedir (Çiğdem ve Kılıç, 2021: 10; Karaağaç, 2018: 81).

Daha önce ordunun duyguları başlığı altında değinilen ve psikolojik savaş ile oldukça yakından bir ilişki sahibi olduğu belirtilen moral kavramı doğrultusunda verilen örneklerin bu başlık altında da kullanılabileceği görülmektedir. Bu nedenle de daha önce söz edilen örneklerin detaylı bir anlatımı suretiyle olası bir tekrardan kaçınılmaktadır. Aldıkları esirleri öldürdükten sonra kafalarını kesip düşmanlarına gösteren ve onların önünde bu kafaları sallayarak şarkı söyleyip dans ettiği bilinen Khalybler, ele geçtikleri düşmanlarını yaktıkları ya da yedikleri bilinen Akhaioiler ve yine Akhaioiler gibi insan yediklerine dair özellikleri ile bilinen Heniokhoi ile Zygoi gibi halklar, psikolojik savaşın mevzu bahis coğrafyalardaki en etkili örneklerini vermektedir (Ksen. *Anab.* IV.7.5; App. *Mithr.* 102; Aristot, *Pol.* 1338b; Mayor, 2013: 378). Psikolojik savaşa ait bir başka örnek ise Mossynoikler tarafından verilmektedir. Mossynoiklerin çatışma öncesinde şarkı söylemek suretiyle düşmanını sindirmeye ve kendilerini cesaretlendirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır (Ksen. *Anab.* V.4.14). Şarkı söyleme eyleminin savaş sırasındaki organizasyonu ve yönetimi sağlamak

adına yerel halklar tarafından kullanılabileceğine dair var olan düşük ihtimalin de ayrıca belirtilmesi gerekmektedir.

Yukarıda bahsi geçen bütün örneklerin ortak özelliğinin, düşmanın üzerinde korku duygusunu egemen kılışı olduğu da ayrıca dikkat çekmektedir. Söz konusu bu durumun oldukça tehlikeli olabileceği gibi iyi bir komutan ya da tecrübeli bir ordu tarafından kısa sürede bertaraf edilebileceği de bizzat tarih tarafından detaylıca gösterilmektedir. Bu durum da bir diğer psikolojik savaş unsuru olan diplomasiinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Düşmana karşı galip gelmenin imkânı yoksa çeşitli hediyelerin sunulması ve barış teklifinde bulunulması en akılcı çözümler arasında bulunmaktadır. Bu süreçte düşmanın kendisini tehlikede hisstmemesiyle vakit kaybettiği ve çeşitli hazırlıklarla güçleri dengeleme fırsatı yakalandığı da bilinmektedir (Göksu, 2020: 93). Pers egemenliği altına giren ve yıllık 300 *talant* gümüş vergi ödediği belirtilen Tibarenler, Mossynoikler ve Makronlar ile kendi istekleriyle beş yılda bir Perslere çeşitli hediyeler yollayan Kolkhlara, diplomasiyi kendi çıkarları doğrultusunda oldukça etkin bir şekilde kullandıkları bilinmektedir (Hdt. III.94, 97). Aynı zamanda Mossynoikler gibi halkların kendi içlerindeki rekabet doğrultusunda bölgeye dışardan gelen düşmanlar ile de anlaşma yoluna gittiği de bilinmektedir. Yine Tibarenler, Khalybler, Heniokhoiler, Kerketailler ve Maiotailer gibi halkların bölgedeki hem siyasi hem de askeri varlığıyla ön plana çıkan Mithradates Krallığı'nın gerek ordusu içerisinde yer almalarını sağlayan askeri ittifaklara gerekse sözü edilen ordunun kendi topraklarından geçmesi için askeri geçiş izinlerine dayalı antlaşmalar yaptığı da görülmektedir (Strab. XI.2.13; App. *Mithr.* 69, 119; Liv. *Perioch.* 101.5; Mayor, 2013: 347; Arslan, 2007: 474; Bilgin, 2010: 48). Bu durum hem bölgeye gelen yabancılar ile yaşanılacak olası sorunların önüne geçilmesi hem de bölgede var olan sorunların çözüme kavuşturulması adına oldukça etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır.

3.2.4. Aldatma / Yanıltma

Hem savunma hem de saldırı strateji ve taktikleri doğrultusunda incelenebilecek olan aldatma eylemi, yerel halkların kendi topraklarını savunmaları maksadıyla gerçekleştirildiği için savunma başlığı altında incelenmeye uygun görülmektedir. Savaşın kandırmacalı bir iş olduğunu belirten Zi (2021: 2), söz konusu eylemin savaş sürecine entegrasyonu hakkındaki en etkili açıklamalardan birini yapmış ve söz konusu taktiğin farklı şekillerini şu şekilde dile getirmiştir:

(...) Bu nedenle vurabilecekken vuramayacakmış gibi göstermek, saldıracakken saldırmayacakmış gibi göstermek, yaklaşırken uzaklaşıyormuş gibi göstermek, uzaklaşıırken yaklaşmış gibi göstermek gerekir.

Yemle ve kandır, kargaşa çıkart ve ele geçir, dirençliyse ona göre hazırlan, güçlüyse ondan sakın, sinirliyse onu kızdır, tevazu göster ki gerçek sanıp mağrurlaşsın, dinleniyorsa rahatsız et,

aralarında birlik varsa ayır, ona hazırlanma fırsatı vermeden saldır, beklemediği anda ortaya çık. Bunlar savaş erbabının başarı sırlarıdır, önceden kestirilemez.

Frontinus (40-103) (*Strat. I*) ise yanıltma eylemini strateji ile özdeşleştiren açıklaması ile adeta yerel halkların en temel taktiği ile bu taktiği meydana getiren strateji arasındaki bağı ortaya koymuştur. Sözü edilen eyleme başvurarak düşmanları karşısında etkin bir strateji ortaya koymaya çalıştığı görülen yerel halklar, farklı kültürlerle benzer metotları uygulamasının dışında kendine özel yöntemlerle de dikkat çekmektedir. Mossynoik ve Kolkhis halklarına ithaf edilen, Hellenler ile Romalıların oldukça zor durumda kalmasına neden olan balın bir silah olarak kullanımı, bahsi geçen özel yöntemler arasında en ilginç olarak gözükmektedir. Günümüzde deli bal³⁷ olarak da bilinen ve genele oranla daha kırmızı ve kahverengi rengiyle dikkat çeken bu bal hakkında antik kaynaklar içerisinde önemli bilgilere ulaşılmaktadır (Öksüz ve Emir, 2014: 13). Söz konusu balın zehri hakkında bilgi veren Plinius (*Nat. XXI.45.77*), gözlemlerine eserinde şu şekilde yer vermiştir:

Pontus'un aynı bölgesinde yer alan Sanni ülkesinde delilik yapan bir başka çeşit bal vardır. Bu bal "maenomenon" olarak adlandırılmıştır. Bu zehir genel olarak ormanların yoğun olduğu yerlerde bulunan "rhododendron" (orman gülü) çiçeğine dayandırılır. Buradaki insanlar vergi olarak Romalılara haraç ödemelerine rağmen, oldukça zararlı etkilere sahip olduğu için bu baldan hiçbir kazanç elde edememektedirler. Persis'de, Gaetulia'da, Massaesyli ülkesinin zehirli arı kovanları bulunmuş ve bazıları kısmi olarak beklenmedik zararlı etkiler meydana getirmiştir. Ayrıca bu balın koyu rengi kendi zararlı niteliklerini zamanında fark ettirmemektedir.

Balın bir silah olarak kullanımına dair ikinci bölümde çeşitli örneklerden bahsedilmiş olsa da konunun önemi doğrultusunda söz konusu örneklerin bir kez daha verilmesi oldukça gerekli görülmektedir. Strabon (XII.3.18); Heptakomet ya da Byzeres adıyla da bilinen Mossynoik halkının üç Roma bölüğü karşısındaki galibiyetini ve balın bu galibiyetteki payını şu şekilde aktarmıştır: "Heptakomet'ler Pompeius'un ordusu dağlık ülkeden geçerken, üç Roma bölüğünü imha etmiştir. Bunlar, ağaç sürgünlerinden elde edilen deli balı kaselerle yol üzerine bıraktılar ve askerler bunu yiyip de bilinçlerini kaybedince, onlara saldırarak kolayca hepsini saf dışı ettiler". Söz konusu balın etkinliğinden bahseden bir diğer isim olan Ksenophon (*Anab. IV.8.20-21*) ise yaşadıklarından şu şekilde bahsetmiştir:

Köylerde en çok hayran kaldıkları şey çok sayıdaki arı kovanıydı. Ama bu baldan tadan herkes kendini kaybetti, kustu, ishal oldu ve ayakta duramaz hale geldi. Baldan az yiyenler sarhoş gibiydi, çok yiyenler ise bazen deliye, bazen de can çekişen hastalara benziyordu. Yerde yatanlar savaşta yenilmiş bir ordu kadar çoktu, bu yüzden askerler ümitsizliğe kapıldı. Ancak ertesi gün hiç kimsenin ölmediği görüldü ve hemen hemen herkes aynı esnada kendine geldi. Üçüncü ve dördüncü gün ise zehirlenmeden kurtularak herkes tamamen iyileşti.

³⁷ Deli bal hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öksüz ve Emir, 2014.

Neler yapabileceği oldukça net bir şekilde gözler önüne konulan deli bal, düşmanın gücünü kırma ve onu belli bir süre etkisiz kılma noktasında sahip olduğu etki ile ön plana çıkmaktadır. Söz konusu balın düşman birliklerinin önüne bırakılmak suretiyle kullanıldığının belirtilmesi dışında, kaynaklara geçmeyen birçok farklı yol ile de düşmanlar karşısında kullanıldığı düşünülmektedir. Diplomasi yolu ile birçok olası çatışmanın önüne geçtiği ve düşman olarak görülen insanlara konaklama ve besin imkânı sunduğu görülen yerel toplulukların, bu tarz süreçler içerisinde de bahsi geçen balın kullanımı ile düşmanlarının imhasını gerçekleştirme ihtimali oldukça gerçekçi gözükmektedir.

Yerel halkların kullandığı görülen bir başka yanıltmaya dayalı taktikten ise Mayor bahsetmiştir. Akhaioi halkının sahip olduğu kayalık kıyılardan söz eden Mayor (2013: 270), çeşitli gemilerin burada kandırılmak suretiyle tuzağa düşürüldüğünü ve batırıldığını aktarmıştır. Söz konusu eylemin Karadeniz'in batı kıyılarında da gerçekleştiğini belirten King (2015: 47), Trakyalıların kıyının en kayalık yerlerine lambalar asmak suretiyle liman arayan gemileri kendilerine doğru çektiklerinden ve onların batmasını ya da karaya oturmasını sağladıklarından söz etmiştir. Karadeniz'in batı sahillerinde gerçekleşen bu eylemin hem kıyı kesimlerinin hem de bu kesimlerde yaşayan halkların benzer özellikler göstermesi nedeniyle doğu kıyılarındaki halklar tarafından da uygulandığı tahmin edilmektedir.

3.3. Yerel Halkların Saldırı Taktikleri

3.3.1. Baskın / Pusu

Antik Çağın yabanıl toplumları ile ilgili çalışmalarda, bu toplumların savaş tarzının gerilla savaşı ile benzerliğine dikkat çekilmektedir (Lloyd, 2022: 311). Söz konusu benzerliğin ise baskın ve pusu gibi unsurlar vasıtasıyla kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın da konusunu oluşturan yerel halklar gibi birçok topluluğun kendilerinden daha üstün güçlere karşı mevzu bahis yöntemleri kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu tercihin en önemli nedeni ise Clausewitz (2019: 206) tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

Baskın büyük ölçüde başarılı olduğu zaman düşmanın cesaretini kırar, bunun sonucu olarak da kargaşa artar; dolayısıyla başarı büyük; bu konuda büyük küçük yeterince örnek vardır. Ancak burada asıl söz konusu olan taarruzdaki ani saldırı değildir; alınan genel önlemlerle, özellikle kuvvetlerin dağıtılmasıyla düşmanı baskına uğratmaya çalışmaktır; bu da en iyi savunmada düşünülebilir ve savunmada taktik en önemli husustur.

Düşman üzerinde tıpkı baskın gibi benzer etkilere sahip olduğu görülen pusunun ise iki düşman arasındaki güç farkını en aza indirmede kullanıldığı belirtilmektedir (Kılıç, 2021a: 103). Mevzu bahis yöntemlerle az sayıdaki niteliksiz askerin çoğu kez zafere ulaştığı da ayrıca dile getirilmektedir

(Veg. Mil. III.9). Önemlerinden bahsedilen bir baskının veya pusunun amaçlarına ulaşabilmeleri için bazı önemli kriterlere sahip olmaları gerekmektedir. Gizlilik, hız ve sabır gibi üç temel özelliği bünyesinde bulundurması gereken savaşçıların; araziye, varış ve geri çekiliş yollarını, hızla manevra yapma olanaklarını, saklanılacak yerleri ve saldırı için doğru konumları da bilmek zorunda olduğundan bahsedilmektedir (Clausewitz, 2019: 206; Guevara, 1989: 9).

Pusu ve baskın gibi taktiklerin kullanımında ön plana çıkan bir diğer noktanın ise coğrafya olduğu görülmektedir. Sözü edilen yöntemlerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için coğrafyadan olabildiğince faydalanmak gerekmektedir. Engebeli veya sık bitki örtüsüne sahip bölgelerin etkili bir pusu için, nehirlerden ya da bataklık alanlardan geçişlerin ise bir baskın için en doğru konumlar olduğu bilinmektedir. Mevzu bahis bu coğrafi özelliklerin hem Pontos hem de Kolkhis içerisinde oldukça fazla miktarda bulunması, yerel halkların baskın veya pusu gibi taktikleri neden benimsediklerine açıklamaktadır. Yerel halkların hemen hepsinin kullandığı düşünülen bu uygulamalar hakkında bazı spesifik örnekler de bulunmaktadır. Düşmanlarının ülkelerinden geçişi sırasında erzak bulamamaları için bütün erzağı kalelerine taşıdığı ve Hellenlerin kendilerine karşı herhangi bir saldırıya cesaret edemediği belirtilen Khalyblerin, yerleşim yerlerini geçen Hellenlere karşı arkadan düzenledikleri saldırılar ile çeşitli esirler aldıkları ve bu esirlerin de kafalarını keserek kendi insanlarına gösterdikleri belirtilmektedir (Ksen. Anab. IV.7.15-17). Hellenlerin bölgede hiçbir yağma faaliyetinde bulunamamasından da anlaşılacağı üzere, Khalybler bölgenin önemli güçleri arasında bulunmaktadır. Doğru strateji ve taktik ile bahsi geçen kuvvetlerini daha da güçlendirdiği anlaşılan bu topluluğun, coğrafyayı çok iyi tanımasının da etkisi ile arkadan ani saldırılar düzenlediği ve bununla da yetinmeyip taciz takiplerinde bulunarak düşmanın cesaretini ve gücünü kırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen taciz takibini düzenlediği belirtilen bir diğer halk olan Mossynoiklerin ise yürüyüş sırasında düşmanlarına taş atmak suretiyle taciz atışlarında bulunduğu ve onları tedirgin etmek için uğraştığı görülmektedir (Ksen. Anab. V.4.23). Ksenophon (Anab. V.4.16)'un aktardığı bir başka bilgiye göre de Mossynoikler, kendi ırklarından düşmanları olanlar ile Hellenler karşısındaki ortak saldırıya karşı müstahkemlerinden yaptıkları ani bir çıkışla baskın düzenlemek suretiyle saldırıyı savuşturmuş ve baskın taktığının kullanımına dair bir başka önemli kullanımı göstermiştir. Adı geçen halka ait konu ile ilgili bir diğer bilgi ise Strabon (XII.3.18) tarafından şu şekilde verilmiştir: “Bunlar, vahşi hayvan eti ve ceviz yiyerek yaşarlar ve kulelerinden atlayarak yolculara saldırılar”. Pusu aracılığıyla düşmana karşı düzenlenen saldırılara dair önemli bir örnek olan bu olay, coğrafyanın sağladığı imkanları da ayrıca göstermektedir. Bahsi geçen kulelerin düşmanlar tarafından önceden fark edilememesinin tek nedeninin gür bitki örtüsü olduğu da oldukça aşikâr gözükmektedir.

3.3.2. Meydan Savaşı

Söz konusu halkların meydan savaşlarını coğrafyanın da etkisiyle çok tercih ettiği görülmektedir. Yukarıda bahsi geçen savunma stratejilerinin ve taktiklerinin başarısız olduğu durumlar halinde göğüs göğse gelindiği ve mücadele edildiği anlaşılmakta ise de bunun gerçek bir meydan savaşı kimliği taşıdığı düşünülmektedir. Daha çok bir açık alan mücadelesi olarak tanımlanabilecek olan meydan savaşlarına dair yerel halklar içerisinde belirli bir örnek verilememekte ise de Maiotailerin söz konusu topluluklar arasındaki istisnayı meydana getirdiği düşünülmektedir. Daha önce savaşa at sırtında gittikleri, düşmanlarını kementle sürükleyerek öldürdükleri ve yayaların da savaşlarda yer aldığı belirtilen bu insanların, bölgedeki diğer kavimlerin aksine meydan savaşına doğru bir yönelimleri oldukları tahmin edilmektedir (Plin. *Nat.* IV.12.88; Mela. *Chorog.* I.114). Bu tahmin, Maiotailerin bahsi geçen özelliklerinin engebeli ve sık bitki örtüsüne sahip bir coğrafyaya değil de meydan savaşlarının verilebileceği açık bir alana uyumluluk göstermesine dayanmaktadır.

Yerel halklar ile Hellenlerin çeşitli stratejik noktalara birbirlerinden önce konumlanabilmek adına ufak çaplı çatışmalar yaşadıklarına ve özellikle de Khalyblerin rakipleri ile göğüs göğüse savaştıktan kaçmadıklarına dair Ksenophon (*Anab.* IV.6.5, 7; 7.15; 8.9-19)'un ifadeleri de bu noktada ayrıca önem kazanmaktadır. Tam olarak bir meydan savaşı özelliği taşımasalar da baskın ve pusu kavramlarıyla bağdaştırılamayacak olan bu çatışmaların her iki tarafında farkındalığı altında gerçekleşmesinden dolayı meydan savaşı başlığı altında yer alması daha uygun görülmektedir.

3.3.3. Deniz Harekatları

Mossynoikler ve Heniokhoiler hariç yerel halkların hepsinin etkin bir kara gücü üzerine kurulu topluluklar olduğu görülmektedir. Adı geçen bu iki yerel halktan Mossynoikler, sahip oldukları deniz kuvveti ile her ne kadar bölgede dikkat çekse de bu kuvvetin askerî anlamda sadece savaşçıların sevkıyatı için kullanıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu durum da Heniokhoileri bölgenin tek etkin deniz gücüne sahip halkı olarak konumlandırılmasına neden olmaktadır. Daha önce sahip oldukları korsan kimliğine, yerleşik oldukları konuma ve bölge ticaretindeki etkinliklerine değinilen bu insanların, kimliklerini borçlu oldukları düşünülen gemilerine ve denizdeki etkinliklerine ise yine Strabon (XI.2.12-13)'un açıklamaları doğrultusunda değinilmektedir.

Heniokhoiler ve kamara adı verilen küçük gemileri, özellikle 17. yüzyılın ilk çeyreğinde oldukça etkin olduğu görülen Zaporozya Kazakları ve şayka adı verilen küçük gemiler ile çeşitli benzerlikler taşımaktadır (Aslan, 2022: 272-281). Kamara ve şayka olarak adlandırılan bu gemilerin; düşük maliyetlerine oranla sahip oldukları hız ve manevra kabiliyetleri gibi özellikleri ile Heniokhoiler ve Zaporozya Kazakları gibi kendi dönemlerinde siyasi bir güç kazanamamış, yağmacılık faaliyetleri ile yaşamlarını devam ettiren topluluklara oldukça önemli bir güç

kazandırdığı ve onları bulundukları bölgenin önemli tehdit unsurları haline getirdiği görülmektedir. Ayrıca Zaporojya Kazakları'nın etkin oldukları ve denize açıldıkları noktanın Antik Çağ'da Maiotis Limne olarak adlandırılan günümüz Azak Denizi'nin kuzeybatısında bir nokta olması da iki topluluk arasındaki söz konusu benzerliğin olası nedenleri arasında bulunmaktadır. Strabon, Heniokhoilerin söz konusu yağma faaliyetlerinin ardından Bosphorus'a geldiğini ve el koydukları ürünlerin burada ticaretini gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Söz konusu kültürün Heniokhoiler tarafından bölgeye taşınması ve tarihsel süreç içerisinde Zaporojya Kazakları'na kadar ulaşması önemli ve araştırılması gereken bir konudur.³⁸

Strabon (XI.2.12-13)'a göre Heniokhoilerin korsanlık faaliyetleri; ticaret ile görevli gemilere, çeşitli ülkelere ve deniz kontrolünü ellerinde tuttukları çeşitli şehirlere karşı yapılmıştır. Bu durum ise Heniokhoilerin deniz üzerindeki etkin bir kuvvetin dışında hatırı sayılır bir nüfusa ve oldukça düzenli bir sisteme de sahip olduklarını göstermektedir. Adı geçen gemilerin daha önce sahip olduğu belirtilen hız ve manevra kabiliyetleri sayesinde ticaret gemilerini yağmaları ile çeşitli ülkelere baskınlar yapmaları ve yine çeşitli şehirlerin deniz kontrolünü ellerinde bulundurmaları oldukça dikkat çekicidir. Kamara adı verilen bu gemiler aracılığı ile çeşitli gemilere ve yerleşim yerlerine ani baskınlar yapılabilse de yerleşim yerlerine yapılan saldırıların olumlu sonuçlanması ya da söz konusu yerleşim yerlerinin deniz kontrolünün ele geçirilmesi pek ihtimal dahilinde gözükmemektedir. Fakat Heniokhoiler, kamalarının sahip oldukları özelliklerin yanına etkin bir insan gücü de koymayı başarmış olmalıdır ki söz konusu baskınlar Strabon tarafından olumlu bir şekilde dile getirilmiştir. Heniokhoilerin yukarıda detaylıca incelenen faaliyetlerinin Ovidius (*Pont.* IV.10.29-30) tarafından da şu şekilde dile getirildiği görülmüştür: “Scylla'nın eciş büçüş kasığından vahşi canavarlar havlasa da, Heniochia'nın gemileri gemicilere çok daha fazla zarar vermiştir”.

Heniokhoilerin korsanlık faaliyetleri esnasında bol miktarda esir almaları ve bu esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması da bahsedilmesi gereken bir diğer önemli nokta olarak göze çarpmaktadır (Strab. XI.2.12-13). Strauss (2022: 150)'un korsanlık tanımı ile birebir eşleştiği görülen Heniokhoi faaliyetlerinin, rastgele bir esir alma ve fidye karşılığı serbest bırakma hareketi değil de oldukça bilinçli ve planlı bir eylem olduğu düşünülmektedir. Heniokhoiler ile ilgili başlığın altında söz edilen bilgiler ve yapılan yorumlar doğrultusunda Heniokhoilerin her ne kadar siyasi bir teşekküle kavuşamadıkları görülse de oldukça bilinçli ve sistemli bir yaşam sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bu bilinç doğrultusunda da söz konusu esir alma ve fidye karşılığı serbest bırakma faaliyetinin bir köle ticaretinden farklılık gösterdiği düşünülmektedir.

³⁸ Kazaklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Keegan, 2021: 23-28.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Pontos ve Kolkhis Bölgeleri içerisinde bulundukları coğrafi konumları nedeniyle oldukça uzun bir süre içe kapanık ve dış etkilerden uzak bir yaşam sürdürmüştür. Bu süreç içerisinde ise yaşadıkları bölgeyi tüm özellikleriyle oldukça yakından tanıma fırsatı bulan yerel halklar, coğrafyaya bağlı bir kültür geliştirmiş ve coğrafyayı evleri haline getirmiştir. Denizin, toprağın ve taşın verdiği bütün imkanlardan faydalanan bu insanlar birçok farklı alanda ilerleme fırsatı bulmuştur. Bazılarının denizcilik bazılarının ise madencilik gibi konularda gelişim gösterdiği bu topluluklar, söz konusu faaliyetlerin bazıları ile kendilerini dünyaya dahi tanıtmayı başarmıştır. İlerleme katettikleri birçok alandan sadece bazıları verilen bu topluluklardan Khalyblerin demiri ilk kez dövdükleri ve ilk kez palamut avını gerçekleştirdikleri; Kolkhların ise Antik Çağ'ın en önemli tekstilcilerinden oldukları ve bitkilere dair oldukça gelişmiş bir birikim meydana getirdikleri belirtilmiştir. Verilen örneklerde ve benzer tarzdaki birçok örnekte de görüldüğü üzere, coğrafya bölgedeki yerel halkların yaşantısına doğrudan etki etmiş ve bu halklar kendilerine özgü bir yaşam ve kültür oluşturmuştur.

Adı geçen bölgelerin hem demografik hem de kültürel yapısının MÖ 750 itibarıyla başlayan Kolonizasyon Dönemine paralel olarak değişmeye başladığına tanık olunmuştur. Mevzu bahis süreç ile önemini ve değerini kanıtlayan bu bölgeler, sırasıyla Hellenlerin, Perslerin ve Romalıların emperyalist hedefleri arasında yer almıştır. Yabancıların bölgedeki etkinlik faaliyetleri karşısında oldukça seçici olduğu görülen yerel halklar, kimi topluluklarla çeşitli strateji ve taktikler aracılığıyla çarpışmış kimi topluluklarla ise diplomasi yoluyla barış politikası gütmüştür.

Yerel halklar kendi özellerinde çeşitli taktiklere sahip olsa da genel olarak hepsinin uyguladığı görülen iki temel stratejinin ortak bir paydada bulunduğu görülmektedir. Korkusuz ve savaşçı kimlikleri ile dikkat çeken bu insanlar; düşmanlarını analiz etmeksizin plansız ve rastgele bir saldırıya geçmek yerine, kendilerinden daha güçlü olan düşmanlarına karşı doğrudan savaşmamayı ve savunmada kalmayı, doğru zaman ve doğru yerde ise bahsi geçen özelliklerini kullanarak saldırıya geçmeyi benimsemiştir. Söz konusu iki temel stratejilerini ise farkındalık seviyesi oldukça yüksek olan taktiklerle desteklemişlerdir. Düşmanları ile doğrudan bir temasa girmemek için doğal ve yapay tahkimatlar aracılığıyla rakibiyle arasına mesafe koymaya, gereksiz zayıatlar vermek yerine geri çekilmeye ve düşmanın zayıat vermesini sağlamaya, psikolojik savaşla rakibini yıpratmaya ve çeşitli hilelerle rakibini zarara uğratmaya dayalı savunma taktikleri benimsemiş olan bu insanlar, yukarıda da değinildiği gibi doğru zaman ve doğru yerde baskın/pusu ya da meydan savaşına yakınlık gösteren ufak çaplı çatışmaları içinde barındıran saldırı taktiklerini uygulamıştır. Söz konusu taktiklerin uygulanışında coğrafyanın onlara sağlamış olduğu avantajlardan oldukça fazla yararlanmış ve hatta

bu taktikleri doğrudan coğrafyaya bağlı olarak geliştirmişlerdir. Yine bahsi geçen taktiklerin meydana getirilişinde kullanılacak olan silah ve zırh gibi malzemeler de bilinçli olarak seçilmiş ve taktiklerin başarıya ulaşma ihtimali desteklenmiştir.

Yerel halkların söz konusu iki temel stratejiyi ve bunlara uygun taktikleri geliştirip uygulaması noktasında ön plana çıkan diğer iki noktanın ise liderler ve silahlı kuvvetler olduğu görülmüştür. Yerel halkların başındaki isimlerin genellikle güçlü ve cesur yapıları ile kendi insanları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ve onları olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Her ne kadar kaynaklarda bahsi geçmese de bu insanların cesurluk ve güçlülük dışında da çeşitli alanlarda gelişim gösterdikleri uygulanan taktiklerin etkinliğinden ve taktikleri uygulayacak olan askerlerin manevi dünyasından anlaşılmaktadır. Sözü edilen taktiklerin birçoğunun yüksek bir moral, cesaret ve sabır gerektirdiği yapılan çalışma ile net bir şekilde ortaya konmuştur. Bölge insanlarının kendi coğrafyasına paralel bir karakter geliştirdiği ve bu doğrultuda olumlu ve olumsuz özellikler taşıdığı belirlenmiştir. Zorlu hayat şartlarına paralel olarak gelişen cesarete ve savaşçı kimliğe sahip olduğu her defasında ifade edilen bu insanlar için mevzu bahis özelliklerin fazlalığının akli uygulamalar ve sabır konusunda genel bir dezavantaj oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu noktada ise kendilerinden pek bahsedilmeyen yerel liderlerin ön plana çıktıkları ve silahlı kuvvetlerin manevi özelliklerine önemli katkılarda bulundukları tahmin edilmektedir. Bu durumun sadece saldırı ve savunma taktikleri üzerinde değil diplomasi üzerinde de ayrı bir etkinliğe sahip olduğu görülmüştür. Pontos ve Kolkhis'in yerel halkları gibi savaşçı kavimlerde pek rastlanılmayan diplomatik süreçlerin gerek savaş öncesinde gerek savaş sırasında çeşitli çözümlere ulaşmak adına kullanıldığı, galibiyetin uzak görüldüğü savaşlardan kaçınıldığı ve diplomasinin de bir savunma taktiği olarak kullanıldığı görülmüştür.

Bahsi geçen stratejiler ve taktikler zamana ve konuma göre değişim gösterse de değişim göstermeyen tek şeyin yerel halklar ile karşısındaki topluluğun gerçekleştirdiği kültür alışverişi olduğu farkedilmiştir. Yerel halkların kendi kültürlerinden birçok şeyi dışarıya öğrettiği gibi dışardan da birçok şeyi kendi kültürüne kattığı ayrıca belirlenmiştir. Mevzu bahis kültür alışverişi ile sahip olduğu gücü geliştirmeyi başaran ve dış dünyaya uyum sağlayabildiğini gösteren yerel halkların oldukça uzun bir süre boyunca kaynaklarda isimlerinin geçişi de bu durumu kanıtlamaktadır. Yabancı olarak nitelendirilen birçok kavme oranla gösterdikleri sistemli ve disiplinli yaşamları sayesinde varlıklarını farklı isimlerle ya da farklı konumlarla bile olsa korumayı başardığı görülen bu insanlar; sadece hayatta kalmamış, adı geçen bölgelerin tarihinin şekillenmesinde de rol almıştır.

Yerel halklarla ilgili yapılan bu çalışma aracılığıyla ulaşılan ve yukarıda da bahsi geçen çeşitli gözlemler; Pontos ve Kolkhis Bölgelerinin sahip oldukları özellikler ile yerel halkların güçlü bir kültür ve benlik geliştirmesinde mutlak bir etkiye sahip olduğunu, bu etki ile oluşturulan söz konusu güçlü kültür ve benliğin ise bölgelerin tarihsel sürecinde önemli bir yer tuttuğunu, Hellen kolonizasyonu ile Pontos ve Kolkhis'in kapılarının yabancılara açılması üzerine yerel halkların hem

kendi kùltürlerinden hem de bölgeye gelenlerin kùltürlerinden bir sentez oluşturarak gelişime karşı uyum gösterdiğini ve yeri geldiğinde de savaşçı kimlikleri ile akli stratejilerini kullanmak koşuluyla hayatta kalmaya yönelik çok sağlam bir içgüdüye sahip olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Ağaç, Saliha ve Sakarya, Menekşe (2015), “Hayat Ağacı Sembolizmi”, **UKSAD**, 1 (1), 1-14.
- Alekseyeva, Ekaterina (1994), “Gorgippia: A Bosporan Polis in Ancient Sindike”, **Expedition**, 36 (2- 3), 47-55.
- Alexander, Podossinov (2007), “Phanagoria (Antiquity)”, <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=10738>, (23. 01. 2023).
- Anfimov, N. V. ve Autlev, P. U. (2011), **Meotlar “Adıgelerin Ataları”**, (Çev. Kayhan Yükseler), 1. Baskı, Kafdav Yayınları, Ankara.
- Arslan, Murat (2000), “Kolkhis Bölgesi’nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar”, **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, 97, 26-40.
- _____ (2003), “İÖ 188 Yılından İÖ 63 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları”, **ADALYA**, 6, 91-118.
- _____ (2007), **Mithradates VI Eupator Roma’nın Büyük Düşmanı**, 1. Baskı, Odin Yayınları, İstanbul.
- Asheri, David (1998), “The Achaenas and Heniochi Reflections on the Origins and History of a Greek Rhetorical Topos”, G. R. Tsetschladze (Ed.), **The Colonisation of the Black Sea Area, Historical Interpretation of Archaeology**, içinde (265-286), Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Aslan, Seyfullah (2022), **Osmanlı İmparatorluğu’nun Tuna Donanması: Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1683-1718)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Badakoğlu, Umut (2018), **Antik Kaynaklar ve Güncel Çalışmalar Işığında Sarmatlar – İskitler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barnett, R. D. (1982), “Urartu”, John Boardman vd. (Eds.), **CAH: The Prehistory of the Balkans; and the Middle East and the Aegean world, tenth to eighth centuries B.C.**, içinde, 3 (314-371), Cambridge University Press, Cambridge.
- Belli, Oktay (2004), **Anadolu’da Kalay ve Bronzun Tarihçesi**, 1. Baskı, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Berkok, İsmail (1958), **Tarihte Kafkasya**, 1. Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul.

- Bettali, Marco (2021), “Polisin Kökeni”, Umberto Eco (Ed.), **Antik Yunan**, (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), 4. Baskı *içinde* (61-66), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Bıjışkyan, P.M. (1969), **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası**, (Çev. H.D. Andreasyan), 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Bi, Mahmut (2007), **Kafkas Tarihi**, I, 1. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Bibiluri, Teimuraz (2009), “The Apollo Temple in Didi Mtskheta. “Apollo-Sun” (Sulkhan-Saba Orbeliani, “Sitkvis Kona”)”, Peter Skinner vd. (Eds.), **Vakhtang Beridze 1st International Symposium of Georgian Culture**, *içinde* (71-75), Georgian Arts & Culture Center, Tbilisi.
- Bilgin, Mehmet (2010), **Doğu Karadeniz: Tarih-Kültür-İnsan**, 3. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Bill, Adele (2010), “Achaemenids in the Caucasus”, Jens Nieling ve Ellen Rehm (Eds.), **Achaemenid Impact in the Black Sea: Communication of Powers**, *içinde* (15-27), Aarhus University Press, Aarhus.
- Bleckmann, Bruno (2009), “Tetrarches, Tetrarchia”, Hubert Cancik ve Helmuth Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly** *içinde*, 14 (322-327), Leiden and Boston.
- Bowersock, W. G. (1966), **Augustus and Greek World**, Clarendon Press, Oxford.
- Braund, David (1986), “The Caucasian Frontier: Myth, Exploration and the Dynamics of Imperialism”, Philip Freeman and David Kennedy (Ed.), **The Defence of the Roman and Byzantine East**, *içinde* (31-49), BAR International Series, Oxford.
- _____ (1994), **Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasia Iberia 550 BC-AD 562**, Clarendon Press, Oxford.
- _____ (1998), “Writing and Re-Inventing Colonial Origins”, G. R. Tsetschladze (Ed.), **The Greek Colonisation of the Black Sea Area: Historical Interpretation of Archaeology**, *içinde* (287-296), Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- _____ (2007), “The Sindians of the Taman Peninsula ca. 400 BC: Polyaeus’ Tirgitaos, Numismatic and Demosthenes’ Grandfather”, S. L. Solovyov (Ed.), **Greeks and natives in the Cimmerian Bosphorus 7th -1 st Centuries BC**, *içinde* (17-21), BAR Publishing, Oxford.
- _____ ve Tsetschladze, G. R. (1989), “The Export of Slaves from Colchis”, **CQ**, 39 (1), 114-125.
- Brennan, Shane (2016), “Did The Mossynoikoi Whistle? A Consideration Of The Distance Between *Poleis* In The Black Sea Mountains Given At *Anabasis* 5.4.31”, **G&R**, 63 (1), 91-105.

- Brentjes, Burchard (2003), "Cercetae", Hubert Cancik and Helmut Schneider (Ed.), **Brill's Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly içinde**, 3 (144), Leiden and Boston.
- Brosius, Maria (2010), "Pax Persica and the Peoples of the Black Sea Region: Extent and Limits of Achaemenid Imperial Ideology", Jens Nieling ve Ellen Rehm (Eds.), **Achaemenid Impact in the Black Sea: Communication of Powers, içinde** (29-40), Aarhus University Press, Aarhus.
- Chandrasekaran, Sujatha (2011), "The Black Sea Coast Between the Bosporan Kingdom and Colchis", Ewdoksia Papuci-Wladyka (Eds.), **PONTIKA 2008: Recent Research on the Northern and Eastern Black Sea in Ancient Times**, BAR International Series, Oxford, 57-71.
- Chavleishvili, Irakli (2011), "Greeks and Colchians: Marriage and Ethnic Categories", Ewdoksia Papuci-Wladyka (Eds.), **PONTIKA 2008: Recent Research on the Northern and Eastern Black Sea in Ancient Times**, BAR International Series, Oxford, 71-76.
- Childe, V. Gordon (1941), "Prehistoric Iron", **MAN**, 41, 139-140.
- Çiğdem, Süleyman (2007), "Eskiçağ'da Trabzon Limanı: Askeri ve Ekonomik Yönden Gelişimi ve Doğu-Batı İlişkilerindeki Rolü", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10 (2), 133-155.
- _____ ve Kılıç, Murat (2021), "Hititler ve Urartularda Psikolojik Savaş Unsuru Olarak Diplomasi", **ETÜT Dergisi**, 2 (3), 7-24.
- Cirlot, J. E (1971), "Tree", (With an English Translation by Jack Sage), **A Dictionary of Symbols içinde** (347-350), Routledge Press, London.
- Clarke, Hyde (1869), "On the Proto-Ethnic Condition of Asia Minor, the Khalubes (Chalybes), Idaei Dactyli, etc., and Their Relations with the Mythology of Ionia", **The Journal of the Ethnological Society of London (1869-1870)**, 1 (1), 39-50.
- Clausewitz, Carl von (2019), **Savaş Üzerine**, (Çev. H. Fahri Çeliker), 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Dalkılıç, Semra (2016), **Orta Asur Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve I. Tiglat-Pileser Dönemi Siyasi Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Muzaffer (2009), "Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khlaybler", Gazanfer İltar (Haz.), **Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu: 09-11 Ekim 2008**, Giresun, 67-85.
- _____ (2016), "Hellen (Yunan) Kolonizasyon Dönemi Esnasında Hellen-Kolkhis (Gürcistan) İlişkilerinin Başlangıcı ve Süreci Üzerine Değerlendirmeler", **SOBBİAD**, 17 (38), 135-153.

- Dişli, Baran Tufan (2019), **Mithridates VI Eupator Döneminde Kolkhis (İ.Ö 101-63)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dizdar, Fatih (2019), **Eskiçağ'da Orta-Doğu Karadeniz Sahi Şeridi ve Bu Havzada Yapılan Arkeolojik Çalışmalar (Samsun-Ordu-Giresun-Trabzon-Rize-Artvin)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğanay, Serkan (2014), **Ulaşım Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Trabzon Limanı ve Hinterlandı**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Doğancı, Kâmil (2018), “Antikçağ'da Karadeniz Bölgesi'ndeki Limanların Bölgenin Ticari ve Ekonomik Hayatına Katkıları”, Gürkan Gökçek vd. (Eds.), **Anadolu'nun Eskiçağlarında İktisadi ve Zirai Hayat**, 1. Baskı içinde (673-705), Değişim Yayınları, İstanbul.
- Doumas, Christos (1991), “What did the Argonauts seek in Colchis?”, **Hermathena**, (150), 31-41.
- Drews, Robert (1991), “Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri” (Çev. Ömer Çapar), **TAD**, 15 (26), 303-327.
- Emecen, Feridun (2020), **Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi**, 1. Baskı, Turkuvaz Yayınları, İstanbul.
- Emir, Osman (2009), “Argonautlar Efsanesi: Bir Mitos'un Ardındaki Gerçekler ve Kolkhis”, **KİD**, 6 (6), 161-177.
- _____ (2011), **Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi**, 1. Baskı, Serander Yayınları, Trabzon.
- _____ (2012), “Eskiçağ'da Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Jeopolitik Önemi”, **KİD**, 13 (13), 9-26.
- _____ (2014), **Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Pontos (MÖ IV. yy-MS III. yy)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2018), “Antikçağ'dan Bugüne Karadeniz Bölgesi'nde Yetişen Şifalı Bitkiler ve Kullanım Alanları”, L. Gürkan Gökçek vd. (Eds.), **Anadolu'nun Eskiçağlarında İktisadi ve Zirai Hayat**, 1. Baskı içinde (707-722), Değişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2020a), “MS I. ve II. Yüzyıllarda Roma'nın Doğu Karadeniz ve Güney Batı Kafkasya'daki Askeri Varlığı”, Mehmet Işıklı vd. (Eds.), **Tarih Boyunca Anadolu-Gürcistan İlişkileri Sempozyumu**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 449-471.
- _____ (2020b), “Halitu, (K)Halyb, (K)Haldai İlişkisi Ekseninde Halitu Ülkesi ve Lokalizasyonu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Kenan İnan ve Deniz Çolak (Ed.), **I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Avrasya Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 3-19.
- _____ (2022), “Piracy Activities Along the Eastern Black Sea Coasts in Antiquity, and A People Who Made Their Living By Pirating: Heniochoi”, **Phaselis**, 8, 83-95.

- Erhat, Azra (1996), **Mitoloji Sözlüğü**, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gamkrelidze, Gela (2012), **Researches in Iberia-Colchology (History and Archaeology of Ancient Georgia)**, D. Braund (Ed.), Centre of Archaeology of Georgian National Museum, Tbillisi.
- Gavriljuk, N. A. (2005), “Fishery in the Life of the Nomadic Population of the Northern Black Sea Area in the Early Iron Age”, Tønnes Bekker-Nielsen (Ed.), **Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region**, içinde (105-113), Aarhus University Press, Aarhus.
- Gibbon, Edward (1987), **Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, (Çev. Asım Baltacıgil), 1. Baskı, Tuba Matbaacılık Yayınları, İstanbul.
- Gonen, Rivka (1975), **Weapons of the Ancient World**, 1st Edition, Peli Press, Londra.
- _____ (1976), **Weapons and Warfare in Ancient Times**, 1st Edition, Lerner Publications Company, Minnesota.
- Göksu, Erhan (2020), **Kutadgu Bilig’e Göre Türk Savaş Sanatı**, 5. Baskı, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul.
- Guevara, Ernesto Che (1989), **Askeri Yazılar**, (Çev. Nadiye Çobanoğlu), 1. Baskı, Yar Yayınları, İstanbul.
- Hewitt, George (2014), “History in the Context of the Georgian-Abkhazian Conflict”, **Iran and the Caucasus**, 18 (3), 289-314.
- Hind, J. G. F. (1983-1984), “Greek and Barbarian Peoples on the Shores of the Black Sea”, **AR**, 30, 71-97.
- Hind, John (2008), “The Bosporan Kingdom”, D. M. Lewis vd. (Eds.), **CAH: The Fourth Century B. C.** içinde, 6 (476-511), Cambridge University Press, Cambridge.
- Hitzl, Konrad (2009), “Talent”, Hubert Cancik ve Helmuth Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly** içinde, 14 (121-122), Leiden and Boston.
- Hunt, Patrick N. (2019), **Hannibal: Roma’nın Büyük Düşmanı**, (Çev. Samet Özgüler), 1. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Højte, Jakob Munk (2005), “The Archaeological Evidence for Fish Processing in the Black Sea Region”, Tønnes Bekker-Nielsen (Ed.), **Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region**, içinde (133-160), Aarhus University Press, Aarhus.
- Işık, Kenan (2015), **Urartu Yazılı Kaynaklarında Geçen Yer Adları ve Lokalizasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnan, Fatih (2014), **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Doğu Karadeniz Limanları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- _____ (2020), “Antik Çağ’da Doğu Karadeniz Liman Yapıları ve Athenai (Pazar) Limanı”, Burak Gani Erol vd. (Eds.), **Başlangıçtan 19. Yüzyıla Rize Tarihi**, içinde (65-78), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- James, Edward Boucher (1857), “Maeotae”, William Smith (Ed.), **Dictionary of Greek and Roman Geography** içinde, (244), II, London.
- Karaağaç, Yunus (2018), “Sinir Savaşının Aktörleri: Psikolojik Harp, Psikolojik Hareket ve Propaganda”, **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (2), 80-97.
- Karagöz, İlyas (1998), **Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı**, Ömer Şen (Ed.), 1. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Karşlıoğlu, Yusuf (2009), **Doğu Karadeniz Tarihi Otokton Halkları ve Etnik Yapısı**, 1. Baskı, The Universal Yayınları, İstanbul.
- Kaya, Mehmet Ali ve Yazgı, Aytun (2021), “Dareios’un İskit Seferi: Nedeni, Tarihi ve Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”, **CEDRUS**, 9, 131-150.
- Kearsley, R. A (2005), “Women and Public Life in Imperial Asia Minor: Hellenistic Tradition and Augustus Ideology”, **AWE**, 4 (1), 98-121.
- Keegan, John (1995), **Savaş Sanatı Tarihi**, (Çev. Füsün Doruker), 1. Baskı, Bilgin Yayınları, İstanbul.
- Keskin, Funda (1998), **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, 1. Baskı, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.
- Koshelenko, G. A. ve Kuznetsov, V. D. (1998), “Greek Colonisation of the Bosphorus”, G. R. Tsatskheladze (Ed.), **The Colonisation of the Black Sea Area, Historical Interpretation of Archaeology**, içinde (249-263), Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Kılıç, Murat (2021a), **Tarih Öncesi Çağlardan Hellenistik Çağ’a Anadolu’da Savaş Stratejileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- _____ (2021b), “Fabian Stratejisi: Teori, İcra ve Problemler”, **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (12), 62-75.
- Kınacı, Mesut (2015), “Antikçağda Pontos Bölgesi’nin Tarihsel Coğrafyası”, **CEDRUS**, (3), 181-229.
- Kınacı, Mesut ve Boyana, Hülya (2019), “Klasik ve Hellenistik Dönemde Pontos Bölgesi’nde Üretim ve Ticaret”, **TAD**, 33 (66), 97-115.
- Kızgut, Rahim (2016), **Eskiçağ Tarihinde Kolkhis Belgesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- King, Charles (2015), **Karadeniz**, (Çev. Zülal Kılıç), 2. Baskı, Kitap Yayınları, İstanbul.

- Kozan, Mert (2015), “Tarihi Kaynaklar Işığında III. Yüzyılda Gotların Akdeniz’de Gerçekleştirdiği Korsanlık ve Yağma Faaliyetleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8 (36), 357-363.
- Köroğlu, Kemalettin (2000), “Urartu Krallığı’nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası”, **Belleten**, 64 (241), 717-747.
- Karst, Joseph (1934), “Aïa-Kolchis et les Chamites septentrionaux”, **Orientalia**, 3, 31-41.
- Kuhrt, Amélie (2019), **Eski Çağ’da Yakınoğu (M.Ö. 3000-330)**, (Çev. Dilek Şendil), I, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Licheli, Vakhtang (2011), “The Bronze Statuette of a Colchian Horsewoman on Samos: Accident or Design”, Ewdoksia Papuci-Wladyka (Eds.), **PONTIKA 2008: Recent Research on the Northern and Eastern Black Sea in Ancient Times**, BAR International Series, Oxford, 221-240.
- Lloyd, Matthew (2022), “Unortodoks Savaş? Arkaik Yunan Savaş Tarzında Çeşitlilik ve Değişim (Yaklaşık MÖ 700-MÖ 480)”, Brian Hughes ve Fergus Robson (Ed.), **Antik Dönemden Günümüze Gayri Nizami Harp**, (Çev. Ali Güneş), içinde (311-377), Kronik Yayınları, İstanbul.
- Lordkipanidze, Otar (1983), “The Greco-Roman World and Ancient Georgia (Colchis and Iberia)”, **Publications de l’Ecole Française de Rome**, 67, 123-144.
- Lund, John ve Gabrielsen, Vincent (2005), “A Fishy Business: Transport Amphorae of the Black Sea Region as a Source for the Trade in Fish and Fish Products in the Classical and Hellenistic Periods”, Tønnes Bekker-Nielsen (Ed.), **Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region**, içinde (161-169), Aarhus University Press, Aarhus.
- MacDonald, Eve (2018), **Hannibal: Helenistik Bir Hayat**, (Çev. Faruk Uysal), 1. Baskı, Hece Yayınları, Ankara.
- Machiavelli, Niccolo (2018), **Savaş Sanatı**, (Çev. Alev Tolga), 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- Magie, David (1950), **Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ**, I-II, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Mamuladze, Shota ve Kakhidze, Emzar (2009), “Apsarus: The Roman Acculturation Center in the Eastern Black Sea Area”, Peter Skinner vd. (Eds.), **Vakhtang Beridze 1st International Symposium of Georgian Culture**, Georgian Arts & Culture Center, Tbilisi, 89-93.
- Manoledakis, Manolis (2018), “The Local Peoples of the Southern Black Sea Coast”, Manolis Manoledakis vd. (Eds.), **Essays on the Archaeology and Ancient History of the Black Sea Littoral**, içinde (147-171), Peeters Publishers, Leuven, Paris, Bristol.

- _____ (2022), **An Approach to the Historical Geography of the Southern Black Sea Littoral (First Millennium BC)**, 1st Edition, Peeters Publishers, Leuven, Paris, Bristol.
- Mayor, Adrienne (1999), “People Illustrated”, **Archaeology**, 52 (2), 54-57.
- _____ (2009), **Greek Fire, Poison Arrows and Scorpion Bombs**, 1st Edition, Overlook Duckworth, New York, London.
- _____ (2013), **Mithradates, Zehirlerin Kralı: Roma’nın En Amansız Düşmanının Hayatı ve Efsanesi**, (Çev. Gürkan Ergin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Mitford, T. B. (1974), “Some Inscriptions from the Cappadocian Limes”, **JRS**, 64, 160-175.
- Mordvintseva, Valentina (2013), “The Sarmatians: The Creation of Archaeological Evidence”, **OJA**, 32 (2), 203-219.
- Mutlu, Oğuz (2017), **Mitoloji Nedir, Ne Değildir?**, 1. Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul.
- Olshausen, Eckart (1978), “Pontos”, **RE Supplementum içinde**, 15 (369-442), Alfred Druckenmüller Verlag, Münih.
- _____, “Chalybes”, Hubert Cancik and Helmut Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly içinde**, 3 (184), Leiden and Boston.
- _____ (2006), “Mossynoeci”, Hubert Cancik and Helmut Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly içinde**, 9 (235), Leiden and Boston.
- _____ (2009), “Tibareni”, Hubert Cancik and Helmut Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly içinde**, 14 (653), Leiden and Boston.
- Öksüz, Hikmet ve Emir, Osman (2014), “Çok Yönlü Bir Şifa Kaynağı: Deli Bal”, Veysel Usta (Ed.), **20. Yüzyıl Başlarında Trabzon Toplumsal Tarih Yazıları**, 1. Baskı içinde (11-24), Serander Yayınları, Trabzon.
- Öztürk, Özhan (2016), **Pontus Antikçağ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi**, 3. Baskı, Nika Yayınları, Ankara.
- Payne, M. R. (1993), **Urartu Yazılı Belgeler Kataloğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Papanghelis, Theodore D. (1982), “A Note on Catullus 68, 156-157”, **Quaderni Urbinati di Cultura Classica**, (11), 139-149.
- Petropoulos, Elias (2012), “Kepoi-Phanagoria-Taganrog”, **Ancient History Of The Black Sea Region, içinde** (1-9), International Hellenic University School of Humanities Master in Black Sea Cultural Studies, Selanik.
- Plonke-Lüning, Annegret (2005), “Heniochi”, Hubert Cancik and Helmut Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly içinde**, 6 (135), Leiden and Boston.

- Rankov, Boris (2008), "Military Forces", Philip Sabin vd. (Eds.), **The Cambridge History of Greek and Roman Warfare** içinde (30-75), II, Cambridge University Press, Cambridge.
- Richardson, Harry Craig (1934), "Iron, Prehistoric and Ancient", **AJA**, 38 (4), 555-583.
- Scammell, J. M. (1937), "The Races of the Eastern Mediterranean and Commerce between the Aegean and the Euxine Seas in the Heroic Age", **CJ**, 32 (5), 281-295.
- Scheibler, Ingeborg (2002), "Amphora", Hubert Cancik ve Helmuth Schneider (Ed.), **Brill's Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly** içinde, 1 (614-615), Leiden and Boston.
- Schulzki, Heinz-Joachim (2007), "Pechys", Hubert Cancik ve Helmuth Schneider (Ed.), **Brill's Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly** içinde, 10 (665), Leiden and Boston.
- _____ (2008), "Stadion", Hubert Cancik ve Helmuth Schneider (Ed.), **Brill's Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly** içinde, 13 (774-775), Leiden and Boston.
- Shalikadze, Tamar ve Ebraliidze, Tariel (2009), "Gonio-Apsaros: Trade, Economic and Cultural Relations with the Western Mediterranean Coast", Peter Skinner vd. (Eds.), **Vakhtang Beridze 1st International Symposium of Georgian Culture**, Georgian Arts & Culture Center, Tbilisi, 84-85.
- Sökmen, Emine (2009), "Characteristics of the Temple States in Pontos", Jakob Munk Højte (Ed.), **Mithradates VI and the Pontic Kingdom**, içinde (277- 288), Aarhus University Press, Aarhus.
- Strauss, Barry (2022), **Spartaküs: Roma'yı Sarsan Köle Savaşı**, (Çev. Samet Özgüler), 1. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Stolba, V. F. (2005), "Fish and Money: Numismatic Evidence for Black Sea Fishing", Tønnes Bekker-Nielsen (Ed.), **Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region**, içinde (115-132), Aarhus University Press, Aarhus.
- Şahin, Mehmetcan (2019), **Roma Kaynaklarında Gotlar ve Anadolu Akdenizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi-Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü
- Şenocak, Mehmet Bülent (2014), **Anadolu'da Roma Lejyonları ve Askeri Birlikleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Talbert, J. A. Richard (Ed.) (2000), **Map-By-Map Directory to Accompany, Barrington Atlas the Greek and Roman World**, Princeton University Press, New Jersey.
- Tavamaishvili, Giorgi (2011), "Burial Practices, in the Light of the Finds from Pichvnari" **PONTIKA 2008: Recent Research on the Northern and Eastern Black Sea in Ancient Times**, BAR International Series, Oxford, 341-345.
- Tekin, Oğuz (2016), **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Tellioğlu, İbrahim (2019), **Tarih Boyunca Karadeniz**, 1. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, Mehmet (2012a), “Eskiçağ’da Roma İmparatorluğu’nun Karadeniz Bölgesi Vasıtasıyla Hindistan ve Çin ile Ticareti”, **Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya**, 1. Baskı içinde (129-178), Serander Yayınları, Trabzon.
- _____ (2012b), “Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Doğu ile Ticaret ve Kafkasya’da Doğu-Batı Ticareti Mücadelesi”, **Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya**, 1. Baskı içinde (179-211), Serander Yayınları, Trabzon.
- Texier, Charles (2002), **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (Çev. Ali Suat), III, 1. Baskı, Enformasyon ve Dokümantasyon Vakfı Hizmetleri Yayınları, Ankara.
- Tokhtas'ev, Sergej R. (2002), “Achaean, Achaean”, Hubert Cancik and Helmut Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly içinde**, 1 (69-77), Leiden and Boston.
- Treister, Michail (1996), **The Role of Metals in Ancient Greek History**, Brill, Leiden.
- Tsetschladze, G. R. (1998), “Greek Colonisation of the Black Sea Area: Stages, Models, and Native Population”, G. R. Tsetschladze (Ed.), **The Greek Colonisation of the Black Sea Area: Historical Interpretation of Archaeology**, içinde (9-68), Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- _____ (1999), **Pichvnari and Its Environs 6th c BC-4th c AD**, M. Clavel-Lévêque and E. Geny, P. Lévêque (Ed.), Presses Universitaires Franc-Comtoises, Paris.
- Tsochos, Charalampos (2009), “Thyrsos”, Hubert Cancik ve Helmut Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly içinde**, 14 (651), Leiden and Boston.
- Tunç, Zeynep (2022), **Klasik ve Hellenistik Dönemlerde Taman Yarımadası (Phanagoria-Kepoi-Hermonassa)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Umar, Bilge (2000), **Karadeniz Kappadokia’sı (Pontos): Bir Tarihsel Coğrafya ve Araştırma Gezi Raporu**, 1. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Uzun, Büşra vd. (2021), “Doğu Karadeniz’de Somut Olmayan Kültürel Mirasa Bir Örnek: Isık Dili (KUŞKÖY/ ÇANAKÇI/ GİRESUN)”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 25, 106-127.
- Ünsal, Veli (2006), “Doğu Karadeniz’in Tarihi Coğrafyası”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7 (2), 129-144.
- Varlık, Ali Bilgin (2013), “Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım”, **Avrasya Terim Dergisi**, 1 (2), 114-129.

- Varshalomidze, Irine (2009), “Roman Period Coins from Gonio-Apsaros”, Peter Skinner vd. (Eds.), **Vakhtang Beridze 1st International Symposium of Georgian Culture**, Georgian Arts & Culture Center, Tbilisi, 86-88.
- Vinogradov, Y. A. (2007), “Cimmerian Bosphorus: Main Phases of Pre-Roman History”, S. L. Solovyov (Ed.), **Greeks and Natives in the Cimmerian Bosphorus 7th – 1st Centuries BC**, içinde (145-149), BAR Publishing, Oxford.
- von Bredow, Iris (2003), “Cepus”, Hubert stadia ve Helmuth Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly** içinde, 3 (140), Leiden and Boston.
- _____ (2008), “Sindice”, Hubert Cancik ve Helmuth Schneider (Ed.), **Brill’s Encyclopaedia of the Ancient World New Pauly** içinde, 13 (495), Leiden and Boston.
- Yurdakul, Şenol (2013), **Roma Askeri Sistemi (M.Ö. 753 – M.S. 476)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yusuf İzzet, Met Çünatiko (2009), **Kafkas Tarihi**, (Çev. Fahri Huvaj), 2. Baskı, Kafdav Yayınları, Ankara.
- Zanco, Ornella (1957), “Gli Argonauti E La Protostoria”, **Studi Classici e Orientali**, 6, 194-213.
- Wheeler, Everett L. (2012), “Roman Fleets In The Black Sea: Mysteries Of The "Classis Pontica"”, **Acta Classica**, 55, 119-154.
- Williams, Brenda (2003), **Ancient Egyptian War and Weapons**, 1st Edition, Heinemann Library, Oxford.
- Williams, Brian (2003), **Ancient Roman War and Weapons**, 1st Edition, Heinemann Library, Oxford.

EKLER

Ek 1: Pontos Tarihi Coğrafyası

Kaynak: Arslan, 2007: 17.

Ek 2: Qulha (Kulxhai) Ülkesi

Kaynak: Barnett, 1982: 325.

Ek 3: Pontos Bölgesi

Kaynak: Talbert, 2000: Map 101.

Ek 4: Kolkhis Bölgesi

Kaynak: Talbert, 2000: Map 101.

Ek 5: Kolchis'in Kuzeyi ve Sindike Bölgesi

Kaynak: Talbert, 2000: Map 99.

ÖZGEÇMİŞ

Kadri Celil KORKMAZ, ilk ve orta öğrenimini Cumhuriyet Ortaokulunda, lise öğrenimini ise Yavuz Sultan Selim Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2017 senesinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Bölümünde lisans eğitimine başladı. 2021 yılında ise söz konusu bölümden mezun oldu. Aynı yıl içerisinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine İngilizce hazırlık programından muaf olarak başladı. 2023 yılında Trabzon Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifikası Programından mezun oldu. KORKMAZ, bekar olup, orta seviye İngilizce bilmektedir.